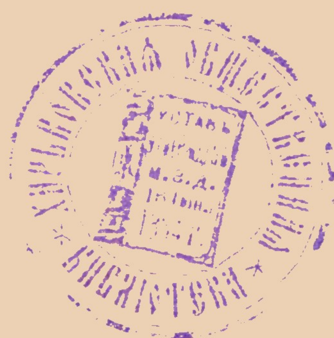

Товарищество печатнаго и издательскаго дѣла авторовъ-издателей „ГОЛОСЪ"
Кіевъ, Бибиковскій-Бульваръ, № 24.
Складъ изданій—Книжный магазинъ „Прометей", Фундуклеевская, 8.



# ХРЕСТОМАТІЯ
## новой
## УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Составилъ проф. Н. К. ГРУНСКІЙ.

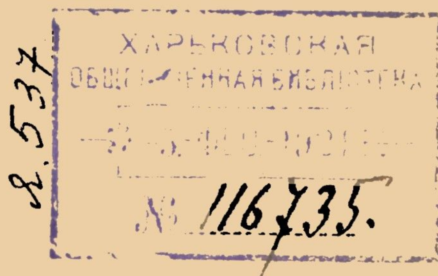


КИІВ.
Друкарня Міністерства Внутрішніх Справ. Хрещат. 31, тел. 17-22.
1919

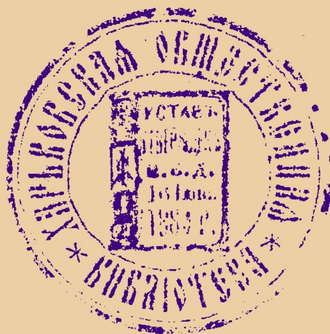

Въ настоящее время въ русской средней школѣ на Украинѣ ощущается особенная нужда въ книгѣ, которая на образцахъ знакомила бы съ новой украинской литературой и тѣмъ самымъ давала-бы также матеріалъ для практическаго изученія украинскаго языка. Идя на встрѣчу этой потребности, я издаю „Хрестоматію новой украинской литературы“.

**Составитель.**

# И. П. Котляревскій.

Иванъ Петровичъ Котляревскій (1769—1838) считается создателемъ новой украинской литературы. Немногочисленныя литературныя произведенія К. написаны народнымъ языкомъ, отражается въ нихъ украинская дѣйствительность того времени и чисто народный юморъ.

Родился К. въ Полтавѣ въ 1769 г. Дѣдъ его былъ дьякономъ соборной церкви, отецъ—мелкимъ чиновникомъ. Первоначальное образованіе К. получилъ отъ дьяка, потомъ былъ отданъ въ семинарію. Послѣ окончанія семинаріи К. занимается воспитательствомъ у нѣкоторыхъ помѣщиковъ, живетъ въ деревнѣ и очень интересуется жизнью селянъ. Часто одѣваетъ онъ „свитку" и идетъ на „вечорниці" или на „вулицю". Въ 1789 г. К. поступаетъ на гражданскую службу, въ 1796 г. поступаетъ на службу военную, въ 1808 г. выходитъ въ отставку. Съ 1810 г. онъ дѣлается надзирателемъ въ Полтавской школѣ для бѣдныхъ дворянскихъ дѣтей, а съ 1827 г. назначается попечителемъ богоугоднаго заведенія въ Полтавѣ.

Еще въ семинаріи К. начинаетъ писать стихи. Первое произведеніе К. въ печати появилось въ 1796 г., это были первыя три части перелицованной Энеиды. „Перелицовывать" Вергиліеву Энеиду началъ К., повидимому, находясь еще въ семинаріи; первое упомянутое изданіе 3 частей было выпущено безъ вѣдома автора. Полное изданіе „Энеиды" вышло уже послѣ смерти К.

Энеида Котляревского до того своеобразная передѣлка извѣстной Энеиды Вергилія, что можетъ считаться оригинальнымъ произведеніемъ. Котляревскій имѣлъ предшественниковъ въ русской литературѣ по попыткамъ создать „на-изнанку" Энеиду, но попытки эти были слабѣе его труда. Энеида К.—пародія, мѣстами даже очень грубая, но, въ общемъ, блещетъ неподражаемымъ юморомъ, съ которымъ К. такъ умѣло изображаетъ смѣшныя стороны своего родного народа, иной разъ чувствуется здѣсь и рѣзкая сатира на современную русско-украинскую интеллигенцію.

„Энеида", какъ пародія, писалъ Костомаровъ, потеряла для насъ свою цѣну; но та же самая „Энеида", какъ вѣрная картина малороссійскаго быта, какъ первое сочиненіе на малороссійскомъ языкѣ, въ глазахъ нашихъ—драгоцѣнное твореніе: мы видимъ въ ней такія достоинства, которыя были скрыты отъ современныхъ читателей. „Энеида", разсматриваемая съ этой точки зрѣнія, имѣетъ для насъ три неотъемлемыя достоинства. Во-первыхъ, мы видимъ въ ней вѣрную картину малороссійской жизни. Авторъ зналъ хорошо Малороссію, жилъ въ ней и съ нею, пользовался всѣмъ, что было у него передъ глазами. Характеры его боговъ и героевъ—истинно малороссійскіе въ малѣйшихъ его пріемахъ. Во-вторыхъ, она драгоцѣнна для насъ по неподражаемому юмору, съ которымъ авторъ изображаетъ пороки и смѣшную сторону своего народа. Стоитъ только вспомнить описаніе ада,—всѣ грѣшники носятъ на себѣ черты малороссійскія и даже осуждены на муки, которыя только придутъ въ голову малороссіянину. Въ-третьихъ, языкъ его правильный, блестящій, народный въ высочайшей степени, останется самымъ лучшимъ памятникомъ. И надобно сознаться, что едва ли у кого онъ достигаетъ такой игривости и непринужденности, хотя чуждый малороссійскому языку четырехстопный ямбъ, въ который онъ заковалъ свою пародію, очень мѣшалъ его легкости. Что касается до тривіальностей, соблазнительныхъ сценъ и нѣкоторыхъ отвратительныхъ описаній, которыхъ, къ сожалѣнію, много у Котляревскаго, то онѣ суть плодъ ложнаго понятія о смѣшномъ; тогда думали, что все отвратительное можетъ забавлять".

„Въ своей „Энеидѣ" Котляревскій, говоритъ проф. Петровъ, далеко не первый сталъ пародировать малорусскую народную жизнь на родномъ нарѣчіи: онъ только первый облагородилъ прежнее каррикатурное изображеніе простонарод-

ной жизни и сообщилъ ему лучшую техническую постройку и болѣе чистый и правильный языкъ. Мы уже упоминали о комическихъ интерлюдіяхъ къ школьнымъ драматическимъ пьесамъ XVIII вѣка. Эти интерлюдіи, по всей вѣроятности, имѣли въ виду воспроизведеніе комическихъ малорусскихъ сказокъ, но утрировали до крайности народный комизмъ и допускали иногда такія плоскія и грязныя шутки, которыя не могутъ быть пропущены въ современной печати: сокращеніе пасхальныхъ интерлюдій Митрофана Довгалевскаго 1737 г. не могло быть напечатано по неприличію содержанія ихъ. Если прибавить къ этому неуклюжую силлабическую форму интерлюдій и другихъ южнорусскихъ стихотвореній XVIII вѣка, то для насъ будетъ весьма понятно, что комическія интерлюдіи, несмотря на свой народный языкъ, не могли выдержать конкуренціи съ лоскированной, благоприличной русской литературой временъ Екатерины II и постепенно вытѣснялись этой литературой. Въ такомъ положеніи засталъ Котляревскій отечественную литературу на югѣ Россіи. Слѣдуя за ходомъ обстоятельствъ, онъ долженъ былъ или увлечься языкомъ и формами сѣверно-русской литературы, отказавшись отъ украинскаго нарѣчія, или-же удержать послѣднее вмѣстѣ съ силлабическимъ стихосложеніемъ и схоластическими формами и навсегда застынуть въ кругѣ понятій и формъ схоластики. Къ чести Котляревскаго, онъ не остановился ни на томъ, ни на другомъ, и сдѣлалъ смѣлую попытку соединить малорусскую рѣчь и содержаніе съ современными формами господствующей русской литературы и такимъ образомъ дать этой рѣчи и содержанію большую подвижность и возможность дальнѣйшаго развитія. Онъ удержалъ въ своихъ произведеніяхъ малорусскую рѣчь XVIII вѣка, но очистилъ ее отъ слишкомъ грубаго содержанія и макаронизмовъ и подчинилъ требованіямъ и формамъ современной русской литературы" (Очерки исторіи укр. л-ы, 29—30).

Въ 1819 г. была поставлена въ первый разъ оперетта К. „Наталка-Полтавка", а нѣсколько позднѣе водевиль „Москаль-чарівник". Здѣсь мы видимъ реальныя сценки изъ народнаго быта, правда, нѣсколько пропитанныя духомъ сентиментализма.

„Еще болѣе жизненнаго народнаго замѣчается въ драматическихъ пьесахъ Котляревскаго—„Наталкѣ-Полтавкѣ" и „Москалѣ-Чаривникѣ", хотя и въ этихъ произведеніяхъ нужно отличать отрицательные типы отъ положительныхъ. Какъ и въ „Энеидѣ" (говоритъ проф. Петровъ) Котляревскій осмѣиваетъ здѣсь отживающихъ свой вѣкъ представителей рутины и схоластики XVIII в. и, въ противоположность имъ, указываетъ на свѣжую, здоровую жизнь и рѣчь простолюдина, изображаемаго въ сентиментальномъ вкусѣ карамзинской школы. Представителями старой рутины являются: въ „Наталкѣ-Полтавкѣ"—Выборный и Возный, а въ „Москалѣ-Чаривникѣ"—судовый паничъ Финтикъ. Имъ противопоставляются: въ „Наталкѣ-Полтавкѣ"—Микола, Петро и сама Наталка, а въ „Москалѣ-Чаривникѣ", пожалуй, Тетяна и Михайло Чупрунъ. Ходъ оперы „Наталка-Полтавка" слѣдующій. Наталка-Полтавка любитъ Петра, бѣднаго парубка, который обѣщалъ жениться на ней и отправился на чужую сторону зарабатывать деньги на свадьбу и обзаведеніе хозяйствомъ. Въ его отсутствіе Наталка однажды идетъ за водой и въ раздумьи поетъ пѣсню: „Віють вітри". На обратномъ пути къ ней пристаетъ Возный и объясняется ей въ любви канцелярскимъ языкомъ, котораго Наталка не понимаетъ. Возный задумываетъ жениться на Наталкѣ, встрѣчается съ Выборнымъ и уговариваетъ его идти, въ качествѣ свата, къ Терпилихѣ, матери Наталки. Въ антрактахъ Возный и Выборный поютъ пѣсни Сковороды, переносящія насъ въ XVIII вѣкъ, а именно: „Всякому городу нравъ и права" и „Ой, доля людская—доля есть сліпая". Между тѣмъ, у бѣдной вдовы Терпилихи происходитъ объясненіе съ дочерью, которой она жалуется на свою крайнюю нужду и даже попрекаетъ ее неизмѣнной любовью къ бѣдному Петру, который, притомъ, можетъ быть, и не воротится съ чужой

стороны. Наталка даетъ матери слово выйти замужъ за перваго понравившагося жениха, но сама тайно грустить. Въ это время является Выборный сватать Наталку за Возного и получаетъ ея согласіе. Но скоро возвращается Петръ съ чужой стороны, и дѣло принимаетъ другой оборотъ. Возный получаетъ отказъ и настолько примиряется съ своей судьбой, что самъ даже содѣйствуетъ устроенію брака Наталки съ Петромъ. Пьеса оканчивается похвалой миролюбію полтавцовъ. Нѣкоторыя мѣста въ этой оперѣ запечатлѣны жизненною правдой. Такова особенно, по нашему мнѣнію, сцена объясненія Терпилихи со своей дочерью Наталкой. Самыя пѣсни молодыхъ людей—Наталки, Петра и Миколы (играющаго въ пьесѣ невидную роль), несмотря на сентиментальный оттѣнокъ, повидимому, представляютъ изъ себя передѣлку народныхъ малорусскихъ пѣсенъ или вольное подраженіе имъ. Таковы, напримѣръ, пѣсня Наталки „Віютъ вітри", напоминающая своимъ содержаніемъ чумацкую пѣсню „Забіліли сніги, заболіло тіло", и пѣсня Миколы „Гомін, гомін по діброві", тоже напоминающая собою одну чумацкую пѣсню". Не менѣе, если не болѣе, находимъ народнаго элемента и въ водевилѣ Котляревскаго „Москаль-Чарівникъ", несмотря на то, что г. Кулишъ не очень одобрительно отзывается объ этомъ произведеніи Котляревскаго. Ходъ водевиля слѣдующій. Тетяна, въ отсутствіе своего мужа, чумака Чупруна, принимаетъ у себя судоваго панычa Финтика, который объясняется Тетянѣ въ любви и поетъ ей силлабическій романсъ: „Не прельщай мене драгая"! Этотъ романсъ, въ полномъ видѣ, мы нашли въ рукописи, писанной около 1760 года, и слѣдовательно, онъ, по намѣренію автора, рекомендуетъ Финтика, какъ послѣдователя отсталой школьной версификаціи XVIII вѣка. Тетяна съ Финтикомъ собираются вечерять; но имъ помѣшалъ подпившій немного солдатъ, поставленный на квартиру къ Тетянѣ. Притворившись спящимъ, онъ подслушиваетъ, какъ Тетяна разсказывала Финтику, гдѣ припрятала она приготовленное для него угощеніе—пряженую колбасу, печенную курку и варенухи запеканой. Между тѣмъ возвращается мужъ Тетяны, Михайло Чупрунъ, отъ котораго Финтикъ прячется подъ припечекъ. Чупрунъ спрашиваетъ у жены поѣсть чего нибудь; но получаетъ отказъ. Тогда проснувшійся якобы солдатъ выдавая себя передъ Чупруномъ за чародѣя, находитъ припрятанное для Финтика угощеніе, подчуетъ себя и Чупруна и выгоняетъ самого Финтика, заставивъ его принять на себя роль чорта. Водевиль заключается слѣдующимъ нравоученіемъ: „поэтому, правда, что шутка, кстати сдѣланная, больше дѣлаетъ иногда пользы, чѣмъ строгія наставленія". (Очерки 31—35).

**Изъ библіографіи.** Прежде всего какъ для даннаго вопроса, такъ и послѣдующихъ надо имѣть въ виду труды общаго характера: проф. *Петровъ*. Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. (Кіевъ 1884 г.), проф. *Дашкевичъ*. Отзывъ о сочиненіи г. Петрова—отчетъ о 29 присужденіи Уваровск. преміи СПБ. 1888). Проф. *Огоновський*. Исторія л-ры рускои (Львів 1887—94 г.). *С. Ефремов*. Історія українськ. письменства (2-е изд. К. 1918). Сочиненія Котляревскаго изданы сравнительно недавно въ Кіевѣ въ 1909 г. подъ редакціей С. Ефремова. *П. Житецкій*. „Энеида Котляревскаго (К. 1900 г.) *П. Стебницкій*. Поэзія И. П. Котляревскаго (К. 1898).

---

Ене́й був па́рубок мото́рний
І хло́пець хоть куди́ коза́к.
Удавсь на все́ зле прово́рний,
Завзятіший од всіх бурла́к.
Но гре́ки, як, спали́вши Тро́ю,
Зроби́ли з не́ї ски́рту гно́ю,
Він, взя́вши то́рбу, тя́гу дав,
Забра́вши деяких троя́нців,
Осма́лених, як гиря, ла́нців,
П'ята́ми з Тро́ї накива́в.
Він, шви́дко поробивши човни́,
На си́не мо́ре поспуска́в.
Троя́нців насажа́вши по́вні,
І, куди́ очі́, почухра́в.
Но зла Юно́на, су́ча до́чка
Розкудкуда́калась, як кво́чка:
Ене́я не люби́ла страх!
Давно́ уже́ вона́ хоті́ла,

Його щоб душка полетіла
К чортам, і щоб і дух не пах.
Еней був тяжко не по серцю
Юноні, все її гнівив;
Здававсь гірчіший їй од перцю,
Ні в чім Юноні не просив;
Но гірш за те їй незлюбився,
Що, бачиш, в Трої народився
І мамою Венеру звав;
І що його покійний дядько,
Парис, Приямове дитятко
Путивочку Венері дав.
Побачила Юнона з неба
Що пан Еней на поромах:
А те шепнула сука Геба;
Юнону взяв великий жах!
Впрягла в гринджолята павичку
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спіднюцю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку
К Еолу мчалась, як оса.
„Здоров, Еоле, пане свату!
Ой як ся маєш, як живеш?“
Сказала, як ввійшла у хату,
Юнона: „чи гостей ти ждеш?“
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолом дідом,
Сама же сіла на ослін.
„Будь ласкав, сватоньку старику!
Избий Енея з пантелику.
Тепер пливе на морі він.
Ти знаєш, він який суціга,
Паливода й горлоріз;
Во світу як іще побіга,
Чиїхсь багацько вилле сліз.
Пошли на його лихо злеє,
Щоб люди всі, що при Енеї,
Послизли, і щоб він і сам.
За цеє ж дівку чорнобриву
Смачнуюю, гарну, уродливу,
Тобі я, далебі, що дам“.
— «Гай, гай! ой дай же його кату!
Еол, насупившись, сказав:
Я все б зробив за цюю плату
Та вітри всі порозпускав:
Борей нездуж лежить з похміля.
А Норд поїхав на весілля,
Зефір же, давній негодяй,
З дівчатами зажевихався,
А Евр в подёнщики нанявся;
Як хочеш, так і помишляй!
Та вже для тебе обіцяюсь
Енеєві я ляпас дать,
Я хутко, миттю постараюсь
В трістя його к чортам загнать.
Прощай же! швидче убірайся,
Обіцянки-ж не забувайся
Бо послі, чуєш, ні чичирк!
Як збрешеш, то хоча надсядься,
На ласку послі не понадься.
Тоді від мене візьмеш чвирк».
Еол, оставшись на господі,
Зібрав всіх вітрів до двора,
Велів погані буть погоді.....
Як раз на морі й гора!
Все море зараз спузирило,
Водою, мов в ключі, забило
Еней тут крикнув.....
Заплакався й заридався,
Пошарпався, увесь подрався,
На тім'ї начесав аж струп.
Прокляті вітри роздулися.
А море з лиха аж реве
Слізьми троянці облилися....
Всі човники їх розчухрало
Багацько війска тут пропало;
Тоді набрались всі сто лих!
Еней кричить, що: я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі штурм утих“.
Нептун іздавна був дряпічка,
Почув Енеїв голосок,
Шатнувся зараз із запічка—
Півкопи для його кусок!
І миттю осідлавши рака,
Схопивсь на його, мов бурлака
І вирнув з моря, як карась.
Загомонів на вітрів грізно:
„Чого ви гудете так різно?
До моря, знаєте, вам зась!“
От тут то вітри схаменулись,
І ну всі драла до нори,
До ляса мов ляхи шатнулись,
Або од їжака тхори.
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море, як світелку,
Та сонце глянуло на світ.
Еней тоді, як народився,
Разів із п'ять перехрестився,
Звелів готовити обід.
Поклали шальовки соснові,
Кругом наставили мисок;
І страву всякую, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лягали
Лемішку й куліш глитали
І брагу кухликом тягли;

Та й горілочку хлистали,
На силу із за столу встали
І спати послі всі лягли́....
Зеве́с тоді кружа́в сиву́ху
І оселедцем заїда́в;
Він, цьому випивши восьму́ху,
Послідки з кварти вилива́в.
Прийшла Венера, іскриви́вшись...
І стала хли́пать перед ним:
„Чим пред тобою, милий та́ту,
Син заслужив таку́ мій плату?
І йон, мов в свинки, грають їм!
Куди́ йому уже до Риму?
Хіба́, як здо́хне чорт в рові,
Як ве́рнеться пан хан до Криму,
Як же́ниться січ на сові.....
Юпитер, все допивши з ку́бка,
Погладив свій руко́ю чуб.
„Ох. доцю, ти моя голубка!
Я в правді твердий так, як дуб.
Еней збудує сильне царство,
І заведе своє там панство....
Заїде до Дідони в гості
І буде там бенкетувать;
Полюбиться її він мосці....
Іди ж, небого, не жури́ся
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав“.
Венера низько поклонилась,
І з пан-отцем своїм простилась
А він її поцілував.
Ене́й прочумався, проспався
І голодрабців позбірав,
Зовсім зібрався й уклався,
І, скільки видно почухрав.
Плив, плив, плив, плив, що аж обридло
І море так йому огидло,
Що бісом на його дививсь.
„Коли-б, каже, умер я в Трої,
Уже-б не пив цеї гіркої.
І марне так не волочивсь“.

---

**Для разбора и перевода:** *моторний*—проворный, бойкій; *завзятий*—упорный, стойкій; *скирта*—скирда; *торба*—котомка, мѣшокъ; *осмалених*=*обсмалених* (*обсмалюватися*—обсмолиться); *гиря*—обстриженная или обсмоленная, лысая голова; *ланець*—оборванецъ; *п'ятами накивати*—убѣжать; *швидко*—скоро, быстро; *поробивши*—сдѣлавши; *човен*—челнъ лодка; *почухрати*—очистить, побѣжать; *путивочка*—сортъ яблокъ; *жах*—ужасъ, страхъ; *гринджолята*—саночки; *павичка* пава (*павич*—павлинъ) *кибалка*—родъ головного женскаго убора: *мичка*—прядь волосъ; *спідниця*—юбка; *шнурівка*—корсетъ; *матися*—поживать, чувствовать *ослін*—продолговатая скамья; *збити з пантелику*—сбить съ толку; *суціга*—бранное слово; *паливода*—сорви-голова; *послизнути*—пропасть; *смачний*—вкусный; *уродливий*—*красивый*; *далебі*—ей-ей (изъ *далебіг*) *кат*—палач, чортъ; *недуж, недужий*—больной; *весілля*—свадьба; *ляпас*—пощечина; *хутко*—быстро; *миттю*—мигомъ (*мить*—мигъ); *трістя*—трясина; *ни чичирк*—ни гугу! ни слова; *збрехати*—солгать; *чвирк*—образное выраженіе въ смыслѣ „ничего“; *візмеш чвирк* ничего не получишь; *шарпати*—рвать; *розчухрати*—разрубить, разбросать, *копа*—50 коп.; *дряпика*—обдирало; *запічок*—мѣсто у печи; *різний*—разный; *схаменутися*—опомниться, одуматься; *їжак*—ежъ; *тхір*, род. п. *тхора*—хорекъ *страва*—кушанье, пища; *лигати*—*лигнути*—глотать, хлебать; *лемішка*—родъ кушанья изъ муки; *кухоль*—кружка (*уменьш.*—*кухлик*); *хлистати*—хлебать; пить; *кружати*—кружиться, пить; *оселедець*—сельдь; *іскривившись*—*скривившись* (сморщившись); *хлипати*—всхлипывать, плакать; *бенкетувати*—пировать; *понеділкувати*—поститься по понедѣльникамъ; *прочуматися*—очнуться; *голодрабець*—*голодрапець*; *почухрати*—обрубить сучья, побѣжать; *обридати*—надоѣдать *огиднути*—опостылѣть; *марний*—напрасный.

---

**Образецъ правописанія Энеиды въ 1-мъ изданіи (1798 г.) и изданіи автора (1809 г.)**

Видкиль таки се гольтяпаки?
Чи рыбу зъ Дону везете,
Чи, може, выходци бурлаки?
Куды, прочане вы идете?

Якій васъ врагъ сюды направивъ?
И хто до города причалывъ?
Яка жъ ватага розбішакъ!

Троянці всѣ замормотали,
Дидонѣ низько въ ноги пали,
А вставши ѣй мовляли такъ:
Мы всѣ, якъ бачъ, народъ хрещеный......

---

## Наталка—Полтавка

*Хáта Терпилúхи. Мáти прядè, а дòнька шúє.*

*Терпилúха.* Ти ізнóв чогóсь сумýєш, Натáлко! Ізнóв щось тобі на дýмку спало? *Наталка.* Менì? З дýмки не йде нáше безталáння. *Т.* Що ж робúти? Три рóки вже, як ми по убóжеству своєму продалú дворик свій на Мазурівці, покинули Полтáву и перейшлú сюдú жити; покійний твій бáтько довів нас до цього. *Н.* І, мáмо, так йомý на роду написано, щоб жити багáтим до стáрости а вмéрти бìдним; він не винувáт. *Т.* Лýччеб булá я вмéрла—не терпìлаб такóї бíди, а бíльше чéрез твою непокíрность. *Н.* (покидáючи робóту). Чéрез мою непокíрность ви бíдý терпитé, мамо? *Т.* А як же? Скíлько хорóших людéй свáталось за тéбе, розýмних, зажиточних і чéсних, а ти всім одказáла,—скажú, в якý надìю? *Н.* В надíю на Бóга. Лучче посідію дівкою, як пìдý зáміж за такúх женихів, які за мéне свáтались. Уже нічóго сказáти—хорóші люди! *Т.* А чомý й ні? Дяк Тахтаýлівський чом не чоловíк? Він письмéнний, розýмний і не без копійки. А волоснúй писар і підканцелярист Скоробрéшенко, чому не люди? Когó ж ти дýмаєш діждáтись—мóже пáна якóго, або ґубéрського паничá? Луччеб всього як би вúйшла за дякá, малáб вічний хліб; булаб пéрше дячúхою, а пóслі й попадею. *Н.* Хоч би й протопопшею, та Бог з ним. Нехáй вони бýдуть розýмні, богаті, й письменíші од нашого вóзного; та колú серце моє не лежúть до її, і колú вони менì осорýжні. Та й всі письмéнні, нехай вони собі тямляться...... *Н.* підхóдить к мáтері берé її за рýку й співáє:

Ой, мáти, мáти! сéрце не зважáє:
Когó раз полюбить, з тим і помірáє.
Лýчче вмéрти, як з немúлим жúти,

Сóхнуть з печáли, що-день сльóзи лúти.
Бìдность і богатство єсть то Бóжа воля;
З мúлим їх ділúти—щаслúвая доля.

Ой, хібá ж я, мáти, не твоя́ дитúна?
Колú моя мýка тобì бýде мúла....
І до мого горя ти жалю не мáєш......

**Объясненіе отд. словъ:** *донька* уменьш. отъ *доня*—дочь *сумувати*—печалиться; *безталання*—горькая судьба; вм. *непокірность* обычно теперь употребляется *непокірливість*; *возний*—должность при старыхъ судахъ (вродѣ судебн. пристава); *тямиться* собств.—сознавать себя, въ привед. выраженіи: нехай..... а ну ихъ! пропади они; *зважати*—обращать вниманіе.

---

## О Котляревскомъ и его школѣ

(изъ труда *С. Ефремова* „Історія українського письменства").

Ми маємо таку історичну дату,—це на-віки памʼятний в історії України рік 1798-й. Того року прилетіла перша ластівка українського національного відродження—невеличка книжка, од якої не тільки початок нового українського письменства рахуємо, а й нову поворотку позначаємо в історії українського народу. Вона, та книжечка, завершила собою попередню еволюцію національного життя на Україні і стала за вихідний пункт для дальшої; закристалізувавши в художній формі минуле, вона разом із тим стала зерном для майбутнього, і з неї в українському письменстві починається той потужний дух свідомого демократизму й людяности, боротьби за право людини й нації простування до добра і волі, який озивався й перше, але з цього часу зробивсь домінуючою нотою в нашому письменстві. То була „перелицьована" на українську мову „Енеїда" Івана Котляревського (1769—1838), перший твір нового письменства, що знайшов широкий відгук на Україні.....

Не багато й написав Котляревський, особливо коли взяти на увагу його досить довгий вік, але те, що написав, злютовано міцно одним настроем, цілим, не розколеним світоглядом, тверезим поглядом на світ і його події. Діставши од кращих заступників старого покоління, найбільш од Сковороди, гуманітарно-демократичну спадщину, Котляревський зумів дати їй живу плоть і кров мовою живого народу, убрав у колоритні образи й ними сіяв насіння добра, правди та гуманности. „Нравственное величіе Котляревскаго,—справедливо зазначив П. Житецкий,—въ томъ и состоитъ, что онъ рѣшилъ эти (новыя) задачи, какъ поэтъ-идеалистъ, не потерявшій гуманныхъ чувствъ въ тотъ вѣкъ, когда негуманныя чувства находили поддержку въ крѣпостномъ рабствѣ, которое водворялось въ краѣ, искажая здравыя общественныя понятія и лучшія благожелательныя настроенія". З Котляревським у нашу літературу увійшов народ і сів у ній на покуті, остаючись там і по сей день бажаним гостем. Народ був матеріяльною підвалиною сміливого почину Котляревського; моральні основи давала йому попередня література і невмируща літературна традиція, нарешті психологичним мотивом була любов до рідного краю, що не пустила його на шлях дезертирства од своеї батьківщини. Через щасливу комбінацію цих обставин Котляревський і зробився першим живим мотором українського письменства й громадського життя, единим на свої часи теоретиком и практиком основ демократичного національного руху на Україні,—і в тому його неминуща перед рідним краем заслуга. Для нас ніякісенької ваги не мае те, що форму своеї сатири Котляревський позичив у Осипова: з нас досить факту. А факт такий, що коли Осипова навіть не згадують історики письменства і вже напевне не читають самі спеціялісти, то Котляревського твори виходять усе новими виданнями й ледві чи знайдеться письменна людина на Україні, що б не чула про його; та й самого Осипова коли згадае хто, то тільки через Котляревського і в звʼязку з ним. Бо, як влучно зказала О. Єфименкова—„его „Энеида" относится къ „Энеидѣ" Осипова, какъ живой цвѣтокъ къ жалкому тряпичному издѣлію". Та й не тільки про Осипова можна це сказати, а і взагалі я не знаю, чи знайдеться що-небудь з російського письменства XVIII в., що б так читалось до нашохо часу, як твори Котляревського. Не бувши, як справедливо завважають, генієм, коли міряти світовим масштабом, Котляревський для свого народу зробив величезної ваги,

просто таки геніяльне наслідками діло, давши свідомий почин молодому, свіжому письменству й громадському рухові на-ново відродженого народу. До Котляревського українське письменство не було народнім, бо не приймало ще до себе найпотрібнішого для всякого щиро-народнього письменства елементу—народньої мови, а коли й приймало, то спорадично і не додержувалось її твердо й непорушно. Тільки з Котляревського почавши, народня мова увіходить у письменство, як неодмінна складова його частина, якої вже не можна вилучити з того, що ми розуміємо під письменством. Котляревський дав тон нашому письменству, а відомо ж, що le ton fait musique, принаймні що-до настрою, і цей основний тон народніх інтересів, тон демократизму, й гуманизму на національному грунті, додержався в нашому письменстві до останнього часу й певне довго ще в йому озиватиметься. Такі заслуги не забуваються. І правду писав Шевченко про славу, що на-віки вкрила першого письменника—батька нового нашого письменства....

Літературна діяльність Котляревського, а надто величезна популярність його творів, розбуркали інтелектуальні сили, що дрімали до того часу серед українського громадянства. Як ми знаемо вже, такі сили безперечно були. Про їх істнування, коли б навіть і забути за літературну продукцію попередників Котляревського, нагадало перше ж друковане видання „Енеїди“ отією красномовною посвятою од видавця М. Парпури; „любителямъ малороссійскаго слова усерднѣйше посвящается“. Очевидно, серед тих „любителів“, до яких належали і Парпура, і сам Котляревський, жили традиції старої України й українського письменства та любов до рідного краю і всього його національного добра,—істнували може більш як невиразний, неусвідомлений настрій, як побутове з'явище, ніж як певні переконання. Твори Котляревського вдарили по тому настрою, загріли його надіями й викликали ту внутрішню роботу національного усвідомлення, що виявилася на-поверх літературною розробкою рідного слова насамперед. Так повилася ціла низка письменників, що не тільки писати по українському почали під впливом Котляревського та його прикладом заохочені, але й буквально його наслідували, копіюючи не тільки його манеру літературну, а й запозиваючись у його деталями. Талановитіші з їх, як Артемовський-Гулак, Гребінка, Боровиковський і инші, зустрілись незабаром з новою течією, що йшла до нас із Заходу—з впливом романтичного напряму й романтичним рухом у сусідніх літературах—польській та російській та з повсюдним інтересом до народности, що вже коло 20-ох років XIX в., почав дуже пробуватися в перших етнографичних працях. В зв'язку з зазначеними течіями ця група письменників витворила в українському письменстві новий напрям, з перевагою романтичних рис, які в зародку були вже й у самого Котляревського, напр., у „Наталці-Полтавці“.

Насамперед треба зазначити, що діяльність Котляревського викликала до життя чимало зразків, скажу так, обивательської анонімної літератури на всякі „злоби дня“ та біжучі справи. Як перше близькі до народу письменні круги не кидали без уваги тих подій, що так або инакше одбивались на народньому житті, і висловляли свої думки у всяких віршах, сатирах, навіть „пашколях“ так і тепер обиватель брався за перо, скоро що-небудь виводило його з рівноваги. Тільки що тепер, маючи перед очима такий популярний зразок, як „Енеїда“, анонімні творці вже більше дбають про зверхню літературну форму своїх спроб і, натурально, позичають фарб у того ж Котляревського. Ця анонімна література початку XIX в., на жаль, не діждалась ще уваги дослідників, навіть як сировий матеріял, і тільки випадком дещо дісталось до друку, хоч ще Павловський у своїй граматиці 1818 року надрукував у-перше один такий твір („Вакула Чмирь“). Тим часом вона безперечно могла б не одну цікаву рису виявити, коли вже не літературною своєю вартістю, то хоч показуючи, як літературні течії, напрями й змагання одбивались там, серед рядового обивателя, як він приймав їх і чим з свого боку озивався.....

(Изъ статьи проф. *А. Колессы*: „Століття обновленої україн.-руської літерат.“)·

Під ногами має він (Котляревський) неплідну ниву пережитої літературної традиції, з которої вмів витягнути що живійші соки; пригнітає його незамітно національна неволя рідного народу, окружує мрака душної атмосфери суспільної, в котрій розлягається стогін невольників,—а головою здіймається туди звідки вже видно було яснійші відблески нашого літературно-народнього розвою—звідки мало небавом заяснити проміння Шевченкового генія. Котляревський рішуче стає по стороні маси українського народу. Такі свої соціяльні симпатії й антипатії зазначує він виразно і не двозначно так у гумористично-сатиричних натяках і цілих навпів поважних картинах „Енеїди“, як і в „оді до князя Куракіна“ і в поважних сценах „Наталки Полтавки“ і в жартовливо-комічних картинах „Москаля Чарівника“.

І саме, впровадження до нашої літератури ідеї народолюбства, котре виступало до того часу в нашому письменстві лишень у формі поодиноких несвідомих натяків,—зазначенння протесту проти визиску, пониження й закріпощення українських мас народніх, та проти погорди, з якою відносились до них вищі верстви—становить одну із найбільших історичних заслуг Котляревського

З боку літературного зриває Котляревський із теперішньою літературною традіцією—із псевдокласицизмом, звертає проти неї вистріє своєї сатири, взорує манеру своєї Енеїди на гумористичних віршах різдвяних та великодних 18 в., що тішились тоді великою популярностию, націоналізує, і модерізує особи й події класичної давнини впроваджує через те величезну масу побутових подрібиць і цілих картин із життя українського народу, що було йому добре знане, рідне і дороге, пише свою поему живою народньою мовою, підносячи її місцями до висоти артистичних вимогів правдивої поезії.

Не малу заслугу поклав Котляревський для розвою нашої драматичної поезії. Новітня драматична техніка, не викревлена схоластичним поділом на містерію або головну драму та інтерлюдії, без відокремлення елементу простонароднього і комічного від поважного, біблійного або історічного,—одноцільний засновок драматичний степовання і розвязка драматичної акції, впровадження на сцену любови, бідности та багацтва, яко причиии драматичної колізії, акція вільна від довжезних епічних монологів давніх драм, впровадження селян на сцену не яко предмету карікатурно-комічної паралелі й антітези до поважених сцен біблійних, але в ролі поважній, як головних осіб, коло котрих обертається ціла акція драматична,—свідома прихильність до простого люду, оживлення драми народніми піснями, і наконець доволі чиста, жива українська мова, уживана до тепер лишень у вертепній драмі народній, та в деяких інтерлюдіях,—усі ті елементи, без котрих нині не можна собі й уявити новітньої української драми, не знані до того часу у руських драматичних творах, ані в релігійних містеріях, ані в історічних та біблійних трагедо-комедіях 17 та 18 стол.;—впроваджує їх до нашої драми аж Котляревський.

---

## П. П. Гулакъ-Артемовскій.

Петръ Петровичъ Гулакъ-Артемовскій (1790—1866) продолжалъ работу Котляревскаго въ дѣлѣ стилизаціи народнаго украинскаго языка для цѣлей литературныхъ. Нѣкоторыя изъ украинскихъ литературныхъ произведеній *Г.—А.* написаны подъ непосредственнымъ вліяніемъ „Энеиды“ Котляревскаго.

Уроженецъ Кіевской губерніи, воспитанникъ сначала Кіевской духовной академіи, затѣмъ Харьковскаго университета, *Г.—А.* былъ затѣмъ профессоромъ Харьковскаго университета. По словамъ Н. И. Костомарова, *Г.—А.* былъ „знатокомъ мельчайшихъ подробностей“ украинскаго народнаго быта. Писалъ онъ по-русски и по-украински. Литературныя произведенія его на украинскомъ

(Изъ статьи проф. *А. Колессы*: „Століття обновленої україн.-руської літерат.")·

Під ногами має він (Котляревський) неплідну ниву пережитої літературної традиції, з котрої вмів витягнути що живійші соки; пригнітає його незамітно національна неволя рідного народу, окружує мрака душної атмосфери суспільної, в котрій розлягається стогін невольників,—а головою здіймається туди звідки вже видно було яснійші відблески нашого літературно-народнього розвою—звідки мало небавом заяснити проміння Шевченкового генія. Котляревський рішуче стає по стороні маси українського народу. Такі свої соціяльні симпатії й антипатії зазначує він виразно і не двозначно так у гумористично-сатиричних натяках і цілих навпів поважних картинах „Енеїди", як і в „оді до князя Куракіна" і в поважних сценах „Наталки Полтавки" і в жартовливо-комічних картинах „Москаля Чарівника".

І саме, впровадження до нашої літератури ідеї народолюбства, котре виступало до того часу в нашому письменстві лишень у формі поодиноких несвідомих натяків,—зазначенння протесту проти визиску, пониження й закріпощення українських мас народніх, та проти погорди, з якою відносились до них вищі верстви—становить одну із найбільших історичних заслуг Котляревського

З боку літературного зриває Котляревський із теперішньою літературною традіцією—із псевдокласицизмом, звертає проти неї вистріє своєї сатири, взорує манеру своєї Енеїди на гумористичних віршах різдвяних та великодних 18 в., що тішились тоді великою популярностию, націоналізує, і модерізує особи й події класичної давнини впроваджує через те величезну масу побутових подрібиць і цілих картин із життя українського народу, що було йому добре знане, рідне і дороге, пише свою поему живою народньою мовою, підносячи її місцями до висоти артистичних вимогів правдивої поезії.

Не малу заслугу поклав Котляревський для розвою нашої драматичної поезії. Новітня драматична техніка, не викревлена схоластичним поділом на містерію або головну драму та інтерлюдії, без відокремлення елементу простонароднього і комічного від поважного, біблійного або історічного,—одноцільний засновок драматичний степовання і розвязка драматичної акції, впровадження на сцену любови, бідности та багацтва, яко причини драматичної колізії, акція вільна від довжезних епічних монологів давніх драм, впровадження селян на сцену не яко предмету карікатурно-комічної паралелі й антітези до поважених сцен біблійних, але в ролі поважній, як головних осіб, коло котрих обертається ціла акція драматична,—свідома прихильність до простого люду, оживлення драми народніми піснями, і наконець доволі чиста, жива українська мова, уживана до тепер лишень у вертепній драмі народній, та в деяких інтерлюдіях,—усі ті елементи, без котрих нині не можна собі й уявити новітньої української драми, не знані до того часу у руських драматичних творах, ані в релігійних містеріях, ані в історічних та біблійних трагедо-комедіях 17 та 18 стол.;—впроваджує їх до нашої драми аж Котляревський.

---

## П. П. Гулакъ-Артемовскій.

Петръ Петровичъ Гулакъ-Артемовскій (1790—1866) продолжалъ работу Котляревскаго въ дѣлѣ стилизаци народнаго украинскаго языка для цѣлей литературныхъ. Нѣкоторыя изъ украинскихъ литературныхъ произведеній *Г.—А.* написаны подъ непосредственнымъ вліяніемъ „Энеиды" Котляревскаго.

Уроженецъ Кіевской губерніи, воспитанникъ сначала Кіевской духовной академіи, затѣмъ Харьковскаго университета, *Г.—А.* былъ затѣмъ профессоромъ Харьковскаго университета. По словамъ Н. И. Костомарова, *Г.—А.* былъ „знатокомъ мельчайшихъ подробностей" украинскаго народнаго быта. Писалъ онъ по-русски и по-украински. Литературныя произведенія его на украинскомъ

### Рибалка.

Вода шумить!.. вода гуля!..
На березі рибалка молоденький
На поплавець глядить і промовля:
Ловиться, рибоньки, великі й маленькі!

Що рибка смик, то серце тьох!..
Серденько щось рибалочці віщує:
Чи то тугу, чи то переполох,
Чи то коханнячко... не зна він, а сумує.

Сумує він,—аж ось реве,
Аж ось гуде,—і хвиля утикає...
Аж гульк! з води дівчинонька пливе,
І косу счісує, і брівками моргає...

Вона й морга, вона й співа;
Гей! Гей, не надь рибалко молоденький,
Не зрадний гак ні щуки, ні лина!
Нащо ти нівечиш мій рід і плід любенький

Коли б ти знав як рибалкам
У морі жить із рибками гарненько,
Ти б сам пірнув на дно к линам
І парубочьцкеє оддав би нам серденько

Ти ж бачиш сам,—не скажешь: ні—
Як сонечко і місяць червоненький
Хлюпощуться у вас в воді на дні
І із води на світ виходять веселенькі!

Ти ж бачиш сам, як в темну ніч
Блищать у нас зіроньки під водою,—
Ходи ж до нас, покинь ти удку пріч:
Зі мною будеш жить, як брат живе з сестрою!

Зирки сюди!.. чи це ж вода?..
Це дзеркало: глянь на свою уроду!..
Ой, я не з тим прийшла сюди,
Щоб намовлять з води на парубка невзгоду!

Вода шумить!.. вода гуде!..
І ніженьки по кісточки займає...
Рибалка встав, рибалка йде,
То спиниться, то вп'ять все глибшенько пірнає!

Вона ж морга, вона співа...
Гульк! приснули на синім морі скалки...
Рибалка хлюп!.. за ним шуббвсть вона!..
І більше вже ніде не бачили рибалки...

— Начало того же стихотворенія, названнаго „українська балада" (на самомъ дѣлѣ переводъ балады Гете—„Рыбакъ") въ прежней транскрипціи:

Вода шумить!.. вода гуля!..
На берези Рыбалка молоденькый
На поплавець глядыть и промовля;
Ловитця рыбоньки, великы и маленьки!
Що рыбка смыкъ то серце: тёхъ!

**Объясненіе словъ:** *заможний*—зажиточный, состоятельный; *утрапити*—попадать; *шлях*—большая, проѣзжая дорога, путь; *одважити*—отвѣшивать, *спитати*—спросить; *оживатися*—кормиться, пользоваться; *дзиз*—оводъ; *дзиком одповідати*—непріязненно отвѣчать: *власний*—собственный, *власний пан*—владѣтельный панъ; *брикати*—лягаться; *нудьга*—скука, тоска; *притьмом* очень, сильно; настойчиво; *журба*—тоска, забота; *поставець*—родъ сосуда; *нарізувати*—нарѣзывать, усердно играть; *кобза*—струнный музык. инструментъ; *сопілка*—свирѣль; *хропти*—храпѣть; *господа*—домъ, хозяйство; *макогін*, р. п.—гону, деревянный пестъ для растиранія соли, пшена и др.; *навкулачки*—на кулачки; *орати*—пахать; *лан*—мѣра пахатной земли; *стіжок* ум. отъ *стіг* (стогъ); *ласощі*—лакомство; *загарбати*—захватить; *праця*—трудъ; *скажений*—бѣшенный; *жартувати*—шутить; *рибалка*—рыбакъ; *поплавець*—поплавокъ; *смик*—дергъ; *тьох*—выраженіе для обозначенія біенія сердца; *туга*—печаль; *кохання*—любовь; *хвиля*—волна; *надіти*—*надівати гак*—крюкъ, крючекъ для удочки; *нівечити*—портить, уничтожать; *зіронька*—звѣздочка; *зирнути (зиркнути)*—бросить взглядъ; *урода*—красота, *намовляти*—убѣждать, склонять; *спинитися*—останавливаться; *шубовсть*—бултыхъ; *бачити*—видѣть.

---

## Г. Ѳ. Квитка-Основьяненко.

Григорій Ѳедоровичъ Квитка (1776—1843) считается „отцомъ“ украинской повѣсти.

Г. Ѳ. Квитка родился въ подгородномъ харьковск. селѣ Основѣ (отсюда псевдонимъ „Основьяненко“). Жизнь Кв. протекла въ этомъ селѣ и г. Харьковѣ, гдѣ онъ занималъ цѣлый рядъ видныхъ должностей (былъ директоромъ городского театра, завѣдывалъ институтомъ благородныхъ дѣвицъ, былъ предводителемъ дворянства, предсѣдателемъ палаты уголовнаго суда).

Квитка извѣстенъ, какъ авторъ комедій и нравоописательныхъ романовъ на русскомъ языкѣ („Шельменко-денщикъ“, „Панъ Халявскій и др.), повѣстей и драматическихъ произведеній на украинскомъ языкѣ.

Цѣлый рядъ повѣстей на украинскомъ языкѣ рисуетъ предъ читателемъ міръ простого селянина, освѣщаемый часто свѣтомъ идиллически-сентиментальнаго пониманія („Сердешна Оксана“, „Маруся“, „Щира любовь“ и пр.) Впрочемъ, это не мѣшало автору давать и картины, вполнѣ вѣрно воспроизводившія дѣйствительность. Эта дѣйствительность ярко сказывается и въ повѣстяхъ съ преобладающимъ комическимъ элементомъ („Салдацкий патретъ“, „От тобі й скарб и др.) и въ извѣстной опереттѣ „Сватання на Гончаривці“,

(Изъ Очерковъ по истор. укр. лит. *проф. Петрова).*

Совершенно почти новымъ явленіемъ въ украинской литературѣ были повѣсти и драматическія пьесы Квитки съ сентиментальнымъ и трогательнымъ содержаніемъ. Раньше Квитки написана была въ этомъ тонѣ только „Наталка-Полтавка“ Котляревскаго. Квитка далъ сентиментальности широкое развитіе и въ первый разъ сполна ввелъ ее въ украинскую повѣсть. Къ сентиментальнымъ и трогательнымъ произведеніямъ его относятся: „Маруся“, „Сердешна Оксана“. „Щира любовь“. „Добре робы—добре й буде“, „Козырь-дивка“, „Перекати-поле“ и др. Содержаніе повѣсти „Маруся“ слѣдующее. Жилъ-былъ Наумъ Дротъ, человѣкъ честный, трудолюбивый, хорошій хозяинъ, товарищъ, супругъ и отецъ; его жена Настя во всемъ была подъ-пору ему. Долго не было у нихъ дѣтей; наконецъ, Богъ послалъ имъ дочь Марусю, тихую, скромную, добрую, червоную якъ панська рожа (роза). Въ нее-то влюбился парубокъ Васыль, горожанинъ, ремесломъ свитникъ, увидѣвши ее на свадьбѣ у одной ея подруги; онъ познакомился съ ней по дорогѣ въ городъ и заслалъ сватовъ къ родителямъ Маруси, но получилъ отказъ отъ Наума, потому что Васылю была очередь идти въ рокруты; если же онъ непремѣнно хочетъ сдѣлаться его зятемъ, то впередъ дол-

женъ пріискать за себя наемщика. Васыль пошелъ къ купцу, торговавшему желѣзомъ, въ сидѣльцы, выучился у него грамотѣ и такъ полюбился хозяину, что онъ обѣщалъ поставить на его мѣсто рекрута. Наумъ, обрадованный этимъ, сдѣлалъ сговоръ и обручилъ свою дочь съ Василемъ; но свадьба отложена была на время, по случаю отъѣзда жениха по разнымъ торговымъ дѣламъ въ Одессу, Москву и др. Въ отсутствіе его Маруся простудилась, получила воспаленіе легкихъ и умерла. Васыль воротился къ похоронамъ Маруси и затѣмъ навсегда удалился изъ села. Онъ умеръ іеродіакономъ Венедиктомъ въ кіево-печерской лаврѣ...

Совершенно подъ-пару Марусѣ другая героиня Квитки Галочка въ его повѣсти „Щира любовь" и драматической пьесѣ съ тѣмъ же заглавіемъ. Галочка дочь обывателя подгородья Гончаривки, Таранца, полюбилась умному, честному и благородному офицеру Зорину и сама его полюбила, но любовью идеальною и самоотверженною, и не хотѣла выйти за него замужъ, чтобы неравнымъ бракомъ съ нимъ не повредить его общественному положенію и служебной карьерѣ. Она выходитъ замужъ за своего работника Миколу, сохнетъ отъ грусти и умираетъ.

Болѣе живой и человѣческій характеръ представляетъ „Сердешна Оксана". Она была дочь вдовы Веклы Ведмедихи, которая, несмотря на свое вдовство, платитъ подушное, какъ мужчина, и во всѣхъ важныхъ дѣлахъ даетъ умные совѣты сельскому старостѣ. Оксана, въ противоположность сосредоточеннымъ въ себѣ Марусѣ и Галочкѣ, отличалась веселымъ характеромъ. Она привѣтлива была къ матери, но, какъ избалованное дитя, ничего не работала, хотя и способна была работать.

Повѣсть Квитки „Добре робы—добре й буде" доводитъ идеализацію сельской жизни до крайнихъ предѣловъ. Герой ея, простой крестьянинъ Тихонъ Брусъ, представляетъ изъ себя олицетвореніе разума и небесной добродѣтели на землѣ, безъ всякихъ земныхъ пятенъ, безъ живыхъ мѣняющихся красокъ. Въ виду угрожающаго голода, Тихонъ Брусъ совѣтовалъ своему обществу сдѣлать складчину хлѣба и производить аккуратную и бережливую выдачу изъ общественнаго магазина. Но общество не послушалось его, а между тѣмъ голодъ приближался. Тогда Брусъ, употребилъ все свое довольно значительное состояніе на покупку хлѣба, даже заложилъ вещи своихъ домашнихъ, къ ихъ великому огорченію и неудовольствію, и спасъ все общество отъ голода, продавая ему закупленный хлѣбъ по сравнительно дешевой цѣнѣ. Повидимому, такой святой подвигъ долженъ былъ найти вознагражденіе въ себѣ самомъ; но онъ вознаграждается у Квитки самымъ обыденнымъ образомъ: Тихонъ Брусъ получаетъ серебряную медаль отъ царя и денежное вознагражденіе за убытки.

(Изъ статьи *проф. Н. Ф. Сумцова*: „Г. Ѳ. Квитка, какъ этнографъ", Кіев. Ст. 93, 8)

Къ составленію малорусскихъ повѣстей съ сюжетами изъ народной жизни Квитка приступилъ уже въ зрѣломъ возрастѣ, болѣе того, въ старости, съ громаднымъ запасомъ личныхъ наблюденій и житейской опытности.

Квиткѣ ставили въ укоръ сентиментализмъ, какъ результатъ подчиненія писателямъ сентиментальнаго направленія, какъ подражаніе Карамзину и Жуковскому Но этотъ укоръ можно примѣнить лишь къ весьма немногимъ квиткинскимъ персонажамъ. Квиткинскій сентиментализмъ, за весьма немногими литературными примѣсями, есть сентиментализмъ народный малорусскій, какой обнаруживается и въ украинской народной поэзіи, и, въ дѣйствительности, есть реализмъ, по вѣрной передачѣ основной черты народнаго характера.

Глубокая народность Квитки обнаруживается въ его языкѣ, мелкихъ замѣчаніяхъ и характеристикахъ, въ литературныхъ персонажахъ, въ фабулѣ разсказовъ.

Если считать идеальнымъ человѣка, въ которомъ всѣ душевныя силы находятся въ гармоническомъ развитіи, то въ сочиненіяхъ Квитки нѣтъ выше Ивги, героини повѣсти „Козиръ-дівка". Парубокъ, котораго она любитъ, Левко по ложному подозрѣнію въ кражѣ со взломомъ, посаженъ въ тюрьму. Ивга просила за него у сельскаго начальства, у исправника, у городскихъ судей. Послѣднимъ она дала взятку бубликами, которые господами „судящими" были охотно приняты. Ничего не помогало. Неутомимая Ивга дошла до губернатора, и только у него добилась суда и справедливости: Левко былъ освобожденъ. Ивга—живая, проворная, смѣлая, въ словахъ бойкая, безъ болтовни, учтивая, скромная, ее никто не одуритъ, никто не испугаетъ, не остановитъ, ни съ намѣренія не собьетъ; какъ уже что придумала—доведетъ до конца; много у ней чувства и воли.

Маруся—прелестное созданіе: красива, тиха, скромна, добра. Она красива по малороссійски: высокая, стройная, смугленькая, румяная, съ черными, какъ смола, косами, съ глазками, какъ терновыя ягоды, брови снуркомъ. Она избѣгаетъ шумнаго уличнаго веселья и не ходитъ на вечерницы. Лишь только заслышитъ колокольный звонъ, идетъ въ церковь и ставитъ свѣчу. На свадьбѣ своей подруги она увидѣла красиваго и бойкаго парубка Василя и полюбила его. Василь не былъ холоденъ къ такой красавицѣ; онъ просилъ отца Маруси выдать за него дочку. Старый заупрямился. Пошелъ Василь на заработки. Маруся, въ его отсутствіе, простудилась и умерла. Содержаніе повѣсти просто, несложно. Однако, повѣсть „Маруся" при своемъ появленіи произвела сильное впечатлѣніе: ею зачитивались, надъ нею плакали. Квитка раскрылъ передъ читателемъ душу чистой дѣвушки, ввелъ его въ таинственный міръ женскаго сердца, бьющаго неистощимымъ родникомъ обильнаго чувства.

Въ основаніи многихъ разсказовъ Квитки лежатъ народныя сказки. Содержаніе разсказа „*Перекотиполе*" хорошо извѣстно. Мужикъ Трохимъ шелъ домой изъ города, гдѣ былъ на заработкахъ. На дорогѣ его догналъ односелецъ Денисъ Лоскотунъ и убилъ, съ цѣлью грабежа. Умиравшій Трохимъ призвалъ въ свидѣтели принесенную къ нему степнымъ вѣтромъ перекотиполе. Когда былъ осмотръ трупа, Денисъ смутился, увидя въ рукѣ Трохима „перекотиполе". Смущеніе его выдало. Квитка обработалъ народную сказку, при чемъ внесъ отъ себя подробности о жизни Трохима и Дениса въ селѣ и въ городѣ до совершенія преступленія.

---

Сочиненія Кв. изданы въ Харьковѣ подъ редакціей А. А. Потебни, въ 1887—94 г.г. *Куліш*. Гр. Квітка 1858 г. *Данилевскій*. Кв. Осн. (Украинск. старина. Харьк. 1866) статьи г.г. *Науменка*, *Маркова*, проф. *Багалѣя* и проф. *Сумцова* въ Кіевск. Старинѣ 83 г. (VI), 93 г. (VIII).

---

## Сердёшна Оксана.

Нема́ на світі нічо́го луччого й Богу милішого, як серце матері до своїх діточо́к! Скільки б їх у неї ні було́, чи десятком Бог благослови́в, чи тільки одним—одно́, для неї рівні, жо́дного любить, усіх рівно пестує, за всяким рівно вбиваеться. Дев'ять здорове́нькі край неї, потіша́ють її, а одно мо́рщиться, ки́сне, недуже,—вже вона́ за ним убиваеться, тужить вже й боїться, щоб ще ду́жче не занеду́жало, або щоб,—нехай Бог боро́нить—щоб ще й не вме́рло! Вона́ їх обмивае, обпа́трюе, обшива́е, зодяга́е, а ніко́ли ж то не вто́миться, ніко́ли не поскуча́е з ними, і вся́ка робота на діточо́к їй неважка́. Колй з дітей яке́ шаліву́ве, неслухня́не, то батько, як батько, грімне на такого, скубне́, щи́пки дасть, поб'е; а ма́ти, як мати! вона почне́ його уговорювати, пе́стовати. „Не роби́ так,

си́ночку! не ходи́ туди́, голу́бчику! так не гара́зд; ти мені досажда́єш. Я гля́дючи на те́бе, частісінько плачу, та ду́маю: „Коли́ б то він схамену́вся та поки́нув таке́ роби́ти, та слухав би батькового вче́ння, та пожалкува́в би мої́х слі́зочо́к: то ще з йо́го був би чоловік, щоб, я дожда́ла на старості радуватись, гля́дючи на йо́го“. Нехай же тепе́р усяк про се́бе згада́є—бо хто не був з мо́лоду шаловли́вий?—од чо́го більш жаль візьме: чи от ба́тькових ску́бок, або́ хоть і пу́жки, чи од ма́териного голу́блення. А ще, як яка́ ча́сом заплаче? так, Господи ми́лостивий! усі па́кості поки́неш, а на вечорни́ці з місяць не навіда-єшся, і зро́биш за трох. Що́-то ма́ти! святе́ ді́ло! Господь милосе́рдний, як є Він на небесах, так замість себе, дав нам на землі роди́телів: ба́тько, щоб навча́в та до ро́зуму дово́див; а щоб чоловік молоди́й з ду́ру не затужи́в та не збився з пантели́ку, так тут мати з тако́ю любов'ю, як сам Господь милосердний до нас грішних.

Ось проти́в чо́го я тро́шки заки́нув про матери́нське серце й душу.

Була́ вдова, Векла Ведме́диха, і що́-то жі́нка,—на все село! розу́мна, розсу́длива, богобоязна́ й чесного роду. Було́ й сам голова́ частісінько до неї за порадою, і вона такий совіт до́брий дасть, що не тілько голова, та й усі старики́ так не придумають, як вона́ ска́же, і все гаразд бу́де по її. Сама́ ж було́ не хо́дить до во́лости й ніко́ли не роспи́тує: чого́ й зачим зібра́лась громада? їй і нужди до того мало. Прийди́ ж до неї за порадою об якому хочеш ді́лі, так уже добре на́вчить. Тя́жко розу́мна була́!

Була́ собі й заможне́нька, Була в неї земе́лька, скоти́нка, був і вітрячо́к, так як зоста́лась удово́ю, то й пороздава́ла все: зе́млю на скіпщину, вітря́к з мірки, та все чесним, богобоязни́м лю́дям, щоб не обіжали її, і щоб у срок зно́сили, що треба. Скоти́нку попро́дала й стала собі з копійки жити. Вже її Охрім умер, а тут стала ревизія. От, послі Се́мена, пійшла вона до волости, почу́вши, що грома́да зібра́лась. От, увійшовши, вона помоли́лась Богу, поклонилась голові й всім, як довг вели́ть, і стала каза́ти: „А що, па́не го́лово й ви панове грома́до! От уже й Се́мена пройшло́, Покро́ви свято́ї швидко діжде́мся, а деся́тник до ме́не ні разу не захо́див і не за́гадував об поду́шному“. „Та дже твій Охрім уже вмер?“ каза́в голова... „Та знаю, що вмер“, каза́ла Векла. Та я таки́ хо́чу за мого́ Охрима плати́ти, аж поки́ жива́ буду...

Вже́ тут-тут Ве́кла дожида́ла зя́тя. От-о́т по́слі Зача́ття, у Пили́півку почнуть старости́ шве́ндати до неї, бо вже її дочка Оксана, як діждемо́ Різдвяни́х мясни́ць, то буде їй шіснадцятий год. А що́-то за ді́вка була́! Біля́венька, моторне́нька, швидка, прудка́, на рі́ча́х бо́йка, проти́в усякого звичайне́нька. Де вона́, там з неї й ре́гіт і сміх, і и́грашки й ви́гадки... Чи вчини́ла хлібця, чи спекла́, ме́рщій до подру́г: там її ждуть, дожида́ють як об весни ластівки; бо як защебе́че, як забалянд-дра́сить,—так усім ве́село, хоть цілий день слу́хав би її; а вже розсмішити, так їй подавай! Коли́ б ме́ртвий чув, як вона баля́си точить, то й той би розреготався, не то вже живи́й, що так і лягають од сміху, де вона у бесе́ді. На у́лиці, на вечорни́цях, у коля́дці наша Оксана пере́д веде; без неї не знали б, що й робити. Мати було́ почне́ її зупиняти: „Сиди́, до́ню, дома, чого таки́ бігаєш? чом не робиш? Візми́ лише́нь або́ пряди́, або́ ший: нічого не вмієш“. Ки́неться-було́ до матери на шию, обнімає її, цілує, примовляти ста́не: „Мату́сенько рідне́сенька, ри́бочко, голу́бочко, перепі́лочко! не зупиняй же мене́

Я ж собі ще молода́,—нехай же я погуляю, як тая пта́шка на волі під небесами літає. Буду зга́дувати своє ді́ува́ння. що я в те́бе як рибонька у рі́чечці гуляла, куди́ хоті́ла. туди́ плавала та тебе́ дя́кувала, що ти в мене́ мату́сенька жалістли́ва, до́бра, пе́стовала мене́. От уже як піду́ за́між, наді́ну очіпок, тогді вже нікуди гуля́ти, тогді вже зупиню-ся, тогді вже приймусь робити; рук не покладатиму, і муженька й діточо́к буду обшивати, і тебе́, мамочко, що ти в ме́не була́ така́ до́бра, жа́лувала мене́, пускала всюди гуляти“. „Колú-то ще буде!“ стане стара́ казати“. „Звикла бігати та гуляти, так хто тебе́ приса́дить за роботу? Та чи вмієш ти що роби́ти? нитки не ви́ведеш“...

**Объясненіе словъ:** *жодний, жадний*—каждый, всякій (въ отрицат. же предложеніяхъ: никакой); *занедужати* заболѣть; *обпатрювати*—обмывать, заботиться о чистотѣ тѣла; *важкий*—тяжелый, *скубти*—драть за волосы; *гаразд*—хорошо, очень; *пужка* уменьш. отъ *пуга* кнутъ; *вечерниці*—вечернія собранія молодежи; *порада*—совѣтъ; *громада*—общество; *тяжкий*—тяжелый, сильный *скіпщина*—извѣстная часть урожая; *вітряк*—вѣтряная мельница; *з копійки*—съ денегъ, съ капитала; *швидко*—скоро, быстро; *швендати*—шататься; *звичайний*—обыкновенный, вѣжливый; *регіт*—хохотъ; *вигадка*—выдумка; *вчиняти*—дѣлать; *мерщій*—скорѣе;—*забаляндрасити*—начать болтать, *баляси точити* болтать; *розреготатися*—расхохотаться; *перед вести*—предводительствовать; *лишень*—же, на *візми лишень*—возьми-ка; *згадувати*—вспоминать; *дякувати*—благодарить; *очіпок*—головной уборъ замужней женщины (вродѣ чепчика); *вивести нитку*—выпрясти.

Образецъ правописанія повѣстей *Квитки* (изданія 1858 г., *Кулиша*):

Що́ ж Мару́ся? И вона́, серде́чна, щось змінúлась: то була́, як и завсегда́, невесе́ла, а тутъ уже́ притьмо́мъ хоть додо́му йти. Чого́сь ій ста́ло мло́сно й ну́дно, и якъ поди́витця на Василя́, такъ та́къ ій ёго́ жаль ста́не! а чого́, и сама́ не зна́е. Хиба́ тимъ що й вінъ сиди́ть таки́й невесе́лий? А ще найгірше, якъ одно́ на одного́ ра́зомъ зглянуть, такъ Мару́сю, мовъ лихора́дка, такъ изъ-за плече́й и візьме, и все бъ вона́ пла́кала; а Васи́ль, мовъ, у самій душній ха́ті, нена́че ёго́ хто трома́ кожу́хами вкривъ и гаря́чимъ збитнемъ напова́е. Отъ мерщій и одве́рнутця одно́ одъ дру́гого, и, ба́читця, й не ди́влятця; то й гляди́: Васи́ль тілько руко́ю поведе́, або́ голово́ю мотне́, то вже Мару́ся й почервоніла, зновъ и ззирну́тця мі́жъ собо́ю.

---

## О литературномъ творчествѣ Квитки.

(изъ цитирован. статьи проф. *Колессы*: „Століття...“)

Квітку характеризує це що в його душі борються із собою многі суперечні елементи і результати цїї боротьби ки́дають на його кори́стне світло. В його життю і творах іде вічна боротьба між теоретичними поглядами, виплеканими в панській атмосфері, і почуттям справедливости і християнськоі любови ближнього; між привичками свого стану і гарячими поривами серця, між засадами аскетичної етики, і потребами живоі людини та обов'язками доброго громадянина—між ідеальним світоглядом, ви́леліяним в його чоловіколюбнім серці, і вражіннями реального життя.

Теоретично, згідно з поглядами панськоі сфери, з якої вийшов, боро́нить він кріпатства, а в практиці незвичайно людяно і по вітцівські обходиться із своіми підданими кріпаками.

Глибока побожність жене його до манастиря, а живе серце тягне його назад до родинного і світського життя; аскетична мораль каже йому позбутись

всяких клопотів сего світа і затопитись у побожній задумі над вічностю, а гаряча любов ближнього нагадує йому громадянські обов'язки і каже служити землякам по своїй совісти, по своїм силам, дбати про просвіту народу і писати для селян популярну біблійну історію й історію рідного краю.

З тої причини ті повісті Квітки, в котрих взяли верх теоретичні наперед поставлені тези моралізаторські, мають характер сентіментальної ідилії, а в других категоріях повістей, у котрих переможцем вийшла обсервація життя—піднявся Квітка на висоту першого що до часу народнього повістяра—реалиста і блеснув таким талантом, що запевнив би йому визначне місце у всякій, хоч би й найбагатшій літературі.

(Изъ цитир. труда *С. Ефремова*: Історія укр. п.).

В одному, на мою думку, з найкращих з художнього боку оповіданнів своїх „Перекотиполі“, Квітка дає зразок того, як правда перемогла й подужала неправду, виявивши її через такого випадкового й німого свідка. як степове бадилля. Мотив це в світовій літературі досить звичайний, але Квітка надав йому свіжих фарб і цілком самостійної обробки. Мені здається характерним для Квітки вже само те, що він зацікавився таким сюжетом. Оцей потяг до правди, неустанне шукання її й певнісенька віра, що правда переможе—це головний мотив Квітчтних творів і власне всі вони в тій або иншій формі, позитивну чи негативну дають ілюстрацію до питання, як жити по правді, або виставляючи просто ідеал правдивого життя, або показуючи, що робиться з людьми, коли вони одбігають од того найвищого мірила людських вчинків. Правду Квітка розуміє широко, перед лицем її на цім світі всі рівні: всі тут, каже Квітка, „такі ж гості, як ти і усякий чоловік—чи царь, чи пан, чи архиерей, салдат, чи личман“ („Маруся“). За наших часів це трюїзм, але не забуваймо, що за Квітки инші думки панували, инший і погляд був на личмана, на кріпака, на трудящого взагалі чоловіка. І всіма своїми творами Квітка протестує проти поділу людей на вищих і нижчих, дарма що жадним не обізвався словом проти кріпацтва і не в йому бачив сучасне лихо світове. Лихо для його було найстрашніше в моральному занепаді людини, добро і правда—в моральній вищості людської природи. Звідси й виникає у Квітки нехтування соціяльної сторони людського життя та моралізаторський тон його оповіданнів, їх дидактична тенденція, що скрізь поглядає од першого й до останнього оповідання. Подекуди й шкодить художній цілості оповідання ця тенденція і читач з досадою од неї одмахується: подекуди вона міцно злютована з самим змістом, випливає з образів і читач мимоволі вбірає її в себе разом з художніми образами. Але без науки, без моралізування не можна собі уявити Квітки, як не можна й одібрати од його отого невпинного шукання життьової правди. Правди шукає Наум Дрот („Маруся“) і знаходить її в покірливості перед тим, що вважає за вищу волю. За для правди побивається Тихін Брус („Добре роби, добре й буде“), що принципом життя поставив широку формулу: „брат наш—усяк чоловік, хоч з нашого села, хоч з другого, хоч з города, хоч німець, хоч турок,—усе чоловік, усе боже созданиє“, і практично свою діяльність звів до того, що „треба т у т заробляти, щоб т а м від нього (Бога) милость мати“. Через те ось і вражає таким дисонансом дивовижний кінець сього оповідання—з тією медалею нещасною, бо він цілком суперечить ідеї цілого. За-для правди терпить знущання і правди добивається Івга („Козирь-дівка“), що не розуміє навіть, як можна спинитися на половині дороги, не дійшовши цілої правди. Ради правди зреклася власного щастя і світ собі зав'язала Галочка („Щира любов“), що мала право сказати: „я сповнила самий святіший закон його (Бога): душу мою положила за мого друга, щоб відвернути від нього горе! Себе не змогла, не здужала зберегти... Я старалася... не змогла... я чоловік“. Правду знайшов Петро („Сердешна Оксана“), що мав досить сили в собі, щоб простити за зневажене кохання і своє розбите

серце віддав таки любій людині. Правдою керуються герої повісти „Божі діти“, та й зміст инших оповіданнів, навіть жартовливих анекдотів, можна скрізь звести до примату правди в людському житті. Не кожного разу ви згодитеся з автором що-до вартости його правди, іноді вона здається вам, а надто тепер, прописною правдою, але все таки ви не можете з-по-за героїв не бачити особи автора, що не з холодним серцем ставиться до насущних, здавалось йому, питаннів. Ставлючи за найпершу повнність натури людської моральну чистоту особисту правдивість та добрість. Квітка й шукав зразків цього в людях і найлюбіші йому постаті були ті, що „душу свою полагають за други своя“ в якомусь чистому, ідеальному пориві. За-для цієї правди ідеальної він навіть правдою реальною, правдою життя ладен був поступитись,—ось звідки взялись у його ті добрі справники та губернатори, що мов класичний deus ex machina з'являються на допомогу доброчинним героям, коли драговина життя от-от має їх засмоктати. Квітка дуже добре бачив увесь нелад сучасного життя і сам завдавав йому досить иноді дошкульних ударів, малюючи здирство, кривосуддя, продажність („Конотопська відьма“, „Козирь-дівка“, „Шельменко“, „От тобі і скарб“ і т. и.), але все це знов таки брав він як особисті вади, як гріхи проти тієї правди самоотверження, яку над усе ставив він у житті. Він і в думках собі не покладав, що ці вади мають підвалину в соціяльному ладу,—більше, соціяльні кривди не істнують для нашого письменника, хоч не раз до них він так пильно підходив, що треба було тільки один останній ступінь і зробити, щоб зрозуміті, де корінь і сила усього лиха. І Квітка того ступіня останнього не зробить. Здається, трудно й уявити собі картину соціяльного роспаду страшнішу над ту, що змальовано в повісті „Козирь-дівка“, коли Івга ходила правди у всякого начальства шукати, і ці сторінки своїм живим реалізмом мабуть чи не найкраще з усього, що написав Квітка. Типи отих „судящих“, од низу до самісенького верху, що „вони на те судящі, щоб підписувати, а на те секретарі, щоб писати, як їм хочеться“, змальовано так реально і з такою правдою художньою, що можуть бути вони найдужчим документом проти того загального ладу, який їх плодить і їм потурає. Що-ж Квітка?—Раз тільки не видержав і дав загальний, синтезуючий штрих: „вже начальники позбігалися, як тії мухи до меду, бо вже звісно що кому припаде біда, кому лучиться лихо, а судящим то відсіля, то відтіля перепадуть хаптурки, попаде дещо і у кишеню: вони на те судящі“... Але це випадок, автор усе-таки кінець-кінцем обмежиться безсилим: „лиха година з такими судящими“, або вичитає їм нотацію: „коли ти суддя, так покинь і карти, і жарти, і усякі скоки. Дав Бог день—і йди до свого діла та розглядай пильно, щоб усе по правді зробити. а опісля вже й гуляй“. І як найвищу інстанцію, згадає він їм хіба що на тому світі кару: „Нехай лишень ніс поткнуть от-туди! Згадаються їм і бублички, і сахарець, і родзиночки, і усе-усе. Не минеться і те, що не знаючи діла, тільки підписували за секретарем; ніщо не минеться“. Мала це втіха для сьогосвітських Левків та Івг і лиха знайшли б вони, а не правди за такого ладу. І щоб не дати їм пропасти, щоб таки правда зверху була, не зостається нічого иншого, як доброго губернатора вигадати, нанизуючи випадок на випадок наперекір усякій правді— і реальній, і художній.

---

## Л. Н. Боровиковскій.

Левъ Николаевичъ Боровиковскій (1804—1889) принадлежитъ къ числу малоизвѣстныхъ писателей. Онъ прежде всего прямой продолжатель Котляревскаго и Артемовскаго. Изъ украинскихъ произведеній Боровиковскаго пользовались въ свое время извѣстностью басни и прибаутки.

Боровиковскій уроженецъ Полтавской губ., въ 1830 г. окончилъ Харьковскій университетъ, затѣмъ былъ преподавателемъ. Онъ много работалъ надъ

собираніемъ памятниковъ народнаго творчества на Украинѣ. Собранный имъ матеріалъ давалъ основу для многихъ его украинскихъ басенокъ. Въ своей литературной дѣятельности не только оригинальными своими произведеніями: но и переводами и передѣлами на украинскій языкъ Боровиковскій всячески стремился показать, что „мнѣніе ложно, яко бы языкъ малороссійскій способенъ только для выраженія смѣшнаго и низкаго“.

### Багатий—бідний.
### Байка.

У Прокопа обід, у Прокопа хрестини,
У Прокопа бенкет, весілля. іменини:
За те ж у Прокопа куми і побратими,

* * *

І всякий Прокопові сват,
І всякий Прокопові брат,
За Прокопа усякий рад
І в воду, і в огонь скакать!...

**Аж глядь—**

* * *

У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло,
Насилу виніс сам з огню з душею тіло!....

* * *

Що ж рідні та куми—
В пожежі помогли?
Не дуже: родичі його й не пізнавали—
До Прокопа й стежки в бурьян позаростали!
Не даром люди гомонять:

Поки багат,
То поти й сват.

### Клим.

Спитали Клима раз, яка найлучча птиця:
Чи чиж, чи соловей, чичітка, чи синиця?
Голодний Клим озвавсь з-баса:
„Найлучча птиця—ковбаса!“

Голодній, бач, кумі—
Хліб на умі.

**Объясненіе словъ:** *пожежа*—пожаръ; *гомоніти*—говорить, кричать, шумѣть.

---

## Е. П. Гребенка (Гребінка).

Евгеній Павловичъ Гребенка (1812—1848) извѣстенъ главнымъ образомъ какъ авторъ многочисленныхъ разсказовъ на русскомъ языкѣ. На украинскомъ языкѣ Гр. писалъ мало; въ украинской литературѣ онъ извѣстенъ главнымъ образомъ какъ авторъ басенъ (называетъ ихъ Гр. „При*казки*“).

Гребенка уроженецъ полтавской губерніи, воспитывался онъ въ „Гимназіи высшихъ наукъ Кн. Безбородко“ (впослѣдствіи Институтъ). Съ 1834 г. Гр. живетъ въ Петербургѣ и здѣсь съ 1838 г. онъ занимается преподавательской дѣятельностью (состоялъ преподавателемъ русскаго языка и словесности въ различн. учебн. заведеніяхъ).

Та мягкость и задушевность въ характерѣ Гр., которую отмѣчаютъ его современники, отразилась и на его украинскихъ произведеніяхъ—басняхъ и лирическихъ произведеніяхъ.

Изъ литературы о Гр.: *Коваленко.* Життя Є. Гребінки (Літер.—Наук. В. 99, II), Евгеній Гребенка (Черниговъ 1899 г.); *Лесевичъ* Е. П. Гребенка (Рус. Мысль 1904, I). *В. Дорошенко.* Євг. Гр. (Літ.-Наук. В. 1912, авг.-сент.).

---

## Сонце та хмари.

Ось сонечко зійшло і світить нам, і гріє,
І Божий мир, як маківка, цвіте;
На небі чистому ген хмара бовваніє,—
Та хмара надулась і річ таку гуде:
„Що вже мені те сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся—воно таки блищить.
Я полечу тому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить!“
Дивлюсь—і хмарами пів неба замостило,
На сонечко, мов ніччю, налягло....
А сонце вище підпливало
І хмари ті позолотило.

## Дядько на дзвіниці.

Ізліз мій дядько на дзвіницю
Та, знай, гука: „Оце кумедія яка!
Всі люди на землі, мов ті перепелиці:
Здається, більший з їх не більше п'ятака.
Гай, гай! які ж вони дрібненькі!
Так ось, коли я їх, як треба розібрав!
А, мимо йдучи. хтось на дядька показав
Та, далебі, мене спитав:
„Що то таке, чи щур, чи горобець маленький?“

## Ведмежий суд.

Лисичка подала у суд таку бумагу:
Що бачила вона, як попелястий віл
На панській винниці пив, як мошенник брагу,
Їв сіно, і овес, і сіль.
Суддею був ведмідь, вовки були підсудки.
Давай вони його по свойому судить,
Трохи не цілі сутки.
„Як можна гріх такий зробить!
Воно було б зовсім не диво,
Коли б він їв собі м'ясиво“,
Ведвідь сердито став ревіть.
„А то він сіно їв“—волки завили.

Віл щось почавб ув говорить,
Та судді річ його з початку перебили,—
Бо він ситенький був,—і так опреділили
І приказали записать:
„Понеже віл признався попеластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласти—
Так за такі гріхи його чертвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні части,
Лисиці ж ратиці віддать“.

## Українська мелодія.

„Ні, мамо, не можна нелюба любить;
Нещасная доля із нелюбом жить.
Ох тяжко, ох важко з ним річ розмовляти!
Хай лучче я буду ввесь вік дівувати!“
— „Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию—що буде з тобою?
Останешся, доню, одна сиротою!
    А в світі якеє життя сироті?
    І горе й нужду терпітимеш ти,
    Я дочку пустивши, мовляв на поталу,
    Стогнать під землею, як горлиця стану!
  — „Ой, мамо голубко, не плач, не ридай,
    Готуй рушники і хустки вишивай.
    Нехай за нелюбом я щастя утрачу....
    Ти будеш весела, одна я заплачу!“
Ген там, на могилі хрест божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить:
„О, Боже мій милий! що я наробила,
Дочку, як схотіла, із світа згубила“!

**Объясненіе словъ:** *маківка*—маковка, цвѣтокъ мака; *ген*—вонъ, тамъ; *хмара*—туча; *бовваніти*—виднѣться вдали; *попеластий*—пепельный; *підсудок*—засѣдатель; *трохи*—мало, немного; *м'ясиво*—мясное; *початок*—начало; *ситенький*—уменьш. отъ *ситий*—(сытый, откормленный); *понеже*—слово не народное, внесенное въ данномъ случаѣ для приданія записи канцелярскаго характера; *ратиця*—копыто; *домовина*—гробъ; *потала*—съѣденіе, истребленіе, *на поталу—дати* – отдать въ жертву; *рушник*—полотенце; *хустка*—уменьш. отъ *хуста*—платокъ; *квилити*—плакать, стонать.

---

## М. С. Шашкевичъ.

Маркіянъ Симеоновичъ Шашкевичъ (1811—1843) стоитъ во главѣ укр. литературнаго возрожденія въ Галиціи. Онъ первый началъ писать народнымъ языкомъ и энергично проводилъ мысль о необходимости созданія народной литературы. Не малую долю вліянія въ данномъ случаѣ сыграла украинская литература, появившаяся уже въ Россіи. Въ 1837 г. вышла „Русалка Днѣстровая“, первая книга въ Галиціи, написанная украинскимъ языкомъ. Кромѣ Шашкевича, въ этой книгѣ принимали участіе своими работами его ближайшіе сотоварищи Головацкій и Вагилевичъ; здѣсь же были помѣщены записи этнографическаго матеріала. Преждевременная смерть и тяжелыя условія жизни не дали возможности вполнѣ развиться литературному таланту

## Підлісся.

Шуми, вітре, шуми буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думу
На підліські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудеш, натішишся
У лихій годині.

Там ті скаже дуб старенький,
І один, і другий.
Як я жив там ще маленьким,
Без журби без туги.

## Веснівка.

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
„Нене рідная
Вволи мені долю,
Дай мені волю,
Щоб я зацвіла
Весь луг скрасила,
Щоби я була
Як сонце ясна,
Щоби згорнула
Весь світ до себе!“

„Доню, голубко,
Жаль мені тебе,
Гарная любко,
Бо вибор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,
Краса змарніє,
Личко счорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш
Жаль серцю буде“.

---

## А. Л. Метлинскій.

Амвросій Лукьяновичъ Метлинскій (1814—1870) своими „Думками і піснями“ (изд. въ Харьковѣ подъ псевдонимомъ Амвросія Могилы) является не только по времени, но въ нѣкоторомъ отношеніи по содержанію и тону своихъ произведеній непосредственнымъ предшественникомъ новой поэзіи въ лицѣ Т. Г. Шевченка.

М. (уроженецъ Полтавской губ.) былъ професоромъ по кафедрѣ русской словесности въ харьковскомъ, кіевскомъ, затѣмъ снова—харьковскомъ университетѣ (до 1858 г.).

## Старець.

Вітрець передзімній, вóхкий, холодненький
В діброві засохшим листом шелестить.
З торбинкою старець йде сивий, старéнький;
Лист жовтий, червоний шумить, хрупотить.
Колись то (він шепче), за батька і неньки,
Возили в цю пору, складали стіжки...
Була тоді хата, садки зеленéнькі,
Сінцé і скотинка, горóд і бджілки.
Умерли: пропала худоба, хатина,
І по миру старцем пустили мене.

Схиляю головку, як тая билина,
Усяк, як чужого од себе жене.
Тиняюсь по селах, ночую край тину,—
Чужії і села, і хати, і тин!
Хіба може вітер в лихую годину
В степу поховає: не бовкне і дзвін!..
В село причвалаю в неділеньку вранці,—
Одну мені радість ще Господь зберіг.
Дом Божий—дом рідний для Божого старця!
Задзвонять до церкви, то й я на поріг!..“
Вітрець предзімній, вохкий, холоденький
В діброві пожовклим лістом шелестів...
Дзвонили до церкви; йшов старець швиденько;
Втомився, схилився й навіки зомлів.

**Объясненіе словъ:** *вохкий*—сырой, влажный; *хрупотіти*—хрустѣть, трещать; *ненька* уменьш. отъ *неня*—мать родимая; *бджілка* уменьш. отъ *бджола*—пчела; *худоба*—имущество; *тинятися*—слоняться, шататься; *хіба*—развѣ; *бовкати*—звонить отрывисто; *дзвін*—колоколъ; *причвалати*—прибрести; *неділенька* уменьш. отъ *неділя*—воскресенье.

---

## Н. И. Костомаровъ.

Извѣстный историкъ Николай Ивановичъ Костомаровъ (1817—1885) въ молодости своей написалъ и издалъ цѣлый рядъ поэтическихъ произведеній на украинскомъ языкѣ (подъ псевдонимомъ—ІеронимъГалка). Эти первыя пробы пера имѣли лишь временную цѣнность. Въ основу поэтическихъ своихъ произведеній К. бралъ историческія данныя (напр., въ драматич. сценѣ: „Савва Чалый“, „Переяславська ніч“, быль „Черніговка“ и др.) или данныя народнаго творчества, при чемъ факты исторіи не всегда точно воспроизводились, не всегда передавался духъ народныхъ сказаній и пѣсенъ. Какъ отмѣчала критика, языкъ поэтическихъ произведеній К. отличался искусственностью.

**Изъ библіографіи.** *Кошовий* (Кониський)—Правда 1876 г.; *М. Жученко* К. и его ист.-лит. дѣятельность (Украинск. Ж. 1915, 5—6). Большинство поэт. произв. К. издан въ 1838—40 г. Полное собраніе этихъ сочиненій переиздано въ Одессѣ въ 75 г., а въ послѣднее время во Львовѣ (Руска письменність, т. IV, 1914).

---

### Ластівка.

Під Киевом, стольним градом,
На славній долині,
Де впадае Чартория
У Дніпровські хвилі,
Збіралися руські люде
На велику раду,
Рахували, як родину
З лиха визволяти.
Були в зборі князі руські,
Київський старіший,
З Переяслава Владимир,
Над усіх мудріший;
Буйний Олег з Чернігова
І князі з Волині,
І бояре і дружини,
І прості людини.
Між князями, як та рожа
В саду процвітае,
Мономах Переяславський.
Він річ починае:
„Послухайте, брати-князі
І всі християне!
Було мені знаменіе
Од Бога послане:
Побачили в Радосині
О самій півночі

Над Печерським стовп огняний
Мої грішні очи.
Сперш стояв над трапезою,
А далі ізнявся,
Став над церквою, а далі
По Дніпру піднявся
І розсипавсь на болоні.
Братія кохані!
Моя думка—есть се ангел
Од Бога зісланий!
Треба йти нам на поганих
В їх землю прокляту,
Напитись шоломом Дону
І славн набрати!"
Скоро річ таку промовив
Мономах голінний,
Обізвалися Кияне:
„Час тепер не вільний!
Як же можно смерда з конем
Од ріллі узяти?
Тепер весна: смерду в полі
Саме час орати."
Володимир одмовляє:
„Не добре сказали,
Добрі браття! дурно смерда
Ви пожалкували!
Половчин не пожаліє,
Як на нас налине,
Уб'є смерда, коня візьме,
Вся сем'я загине!"
Оттак казав Володимир,
Усі дивовали:
„Право, істинно!" єдиним
Голосом сказали.
І на раді присудили
На поганих стати,
Напитись шоломом Дону
І слави набрати.
Тогді в Києві на ринку
Вояки кричали:
„Кому памятно, Кияне,
Що батьки вчиняли,
Кому мила земля руська
І віра святая,
Хто не хоче буть в неволі
У чужому краю,
Або жінки або дочки
В полон оддавати,
Хто не любить на спалені
Церкви поглядати,
Той нехай бере оружже,
На коня сідає
Та з князями в половецьку
Землю поспішає!"

А в Києві вдова жила
Чесна та старенька,
У вдовиці синок любий,
Як сокіл ясненький.
Вона його годувала,
Пестила, кохала,
Із ним вона доживати
Віку сподівала.
Почув синок закликання,
Палає серденько,
На батьківські мечі, списи
Погляда пильненько.
„Благослови, стара мати,
На добреє діло,
За святую руську землю
Оддать душу й тіло,
Або Дону напитися
І слави достати,
Дітям, внукам тую славу
Чесно передати!"
Стара мати відповіла:
„Синочку мій милий!
Не на теє, мій квітоньку,
Я тебе ростила,
Не для того годувала,
Щоб матір старую
Ти покинув без підмоги
Вбогу, немочную.
Правда, синку, добре діло
За віру стояти,
Але добре в Бога діло
Матір доглядати.
Як закриєш мої очи,
Сховаєш в могилі
Свою матір, тогді й роби,
Що серденьку мило!"
Слуха юнак, розважає,
На матір погляне:
Як квітина під морозом
Його серце в'яне;
А погляне на оружжя,
Знову серце рветься,
А затим у-друге, в-трете
Заклик оддається.
Не зжалився над матір'ю,
Над її сльозами,
Сідла коня, меч знімає
Іде за полками.
Стара мати з жалю мліє,
К землі припадає,
Своє дитя непокірне
Спершу проклинає,
А напотім пожаліла
Тай молиться Богу,

Щоб дав Господь молодому
Щасливу дорогу,
Щоб синок живий зостався
Та в Київ вертався
Та щоб слави лицарської
Як батько набрався.
Оттак вона молилася,
Затим час минає,
Вже пройшов святий Великдень,
Вшестя настигає.
Стурбовався стольний Київ,
Дзвони задзвонили;
Вертаються руські люде
З чужої країни.
Попереду попи ідуть
З святими хрестами,
А позаду полон ведуть
З тяжкими возами.
На березі люд зібрався,
Старії, малії,
Жінки, діти, заручені
Дівки молодії.
Кожне свого привітає,
Всі дякують Богу,
А юнаки росказують
Про свою дорогу:
Як у граді Шарукані
Половці погані
Виносили вино й рибу
І прохали шани,
І як, мов той бор велики
Вороги сходились,
Як у страшний понеділок
На Салниці бились;
Як все небо загреміло,
Земля стугоніла,
Здолівала руське військо
Половецька сила,
Усівала всю болоню
Руськими тілами,
Поки ступив Володимир
З вірними полками.
Тоді люде побачили
Невимовне чудо:
Ангел божий став на поміч
Хрещеному люду,
Став крилами Мономаха
Свято осіняти,
Став невидимо поганим
Голови стинати.
Так юнаки говорили,
А тут за возами
Обізвались колодники
З гіркими сльозами:

„Довелось і нам побачить
Те велике диво,
Від того-то наше військо
Стало боязливо.
Не здолієм, руські люде,
Воювати з вами,
Бо воюючи ще маєм
Биться з небесами!“
Оттоді-то була радість
Нашій Україні,
Оттоді-то пішла слава
На усі чужини!
Греки, Чехи, Ляхи, Угри
Славу ту носили
Аж до Риму великого:
Всі Бога хвалили,
Добрі Бога вихвалили,
А поганці страха
Набралися, боячися
Князя Мономаха.
У той час вдова старенька
К війську вихожала.
Туди-сюди оченьками
Сина визирала:
Але сина одиначка
Нігде не узріла,
І до князя старішого
З річчю приступила:
„Княже милий, княже славний!
Де мій син єдиний?
Чи з славою повернувся,
Чи в полі погинув?“
Одмовляє князь старіший:
„Чесная вдовице!
Оженився син твій милий:
Взяв собі дівицю
Нарядную, богатую,
З многими скарбами,
Коса її шовковая
Убрана квітами.
Горда, пишна, роботою
Ручок не потомить,
Навіть князю старішому
Голови не склонить“.
Одгадала стара мати
Сій загадки силу,
Що прийняла одинчика
Темная могила.
. . . . . . . . . . . . . .
. . . . . . . . . . . . . .
Не давала худібоньки
На нищую браттю.
Над Дніпром-рікою славн
День і ніч сиділа,

На недолю нарікала,
Плакала, вопила,
І пташкою буть бажала,
І так говорила:
„Як-би я тепер безщастна
Мала тії крила,
Полинула-б до синочка
У чужу чужину,
Одвідала б дитя своє,
Бідну сиротину.
Сіла-б, пала-б в головоньках
Тай сказала б: Синку!
Почуй мене, глядь на мене,
Одчини могилку!
А в могилці темно, вохко
І холодно дуже!
Одинокий мій голубе,
Мій синку, мій друже!
Там нікому головоньки
Тобі, синку змити,
Там нікому сорочечки
Біленькій надіти;
Не почуєш на чужині
Ласкавої мови,
Ніхто там тобі не скаже
Вірненького слова.
Кажуть: синок оженився.
Проклята та мила,
Вона мою головоньку
На віки згубила;
Не такую сподівала
Я собі невістку!"
Оттак вона голосила,
Далі перестала,
Туга дива наробила:
Мати пташка стала.
Скоротались її ноги,
А білеє тіло—
Сизенькеє й біленькеє
Пірячко оділо;
А рученьки її стали
Легкенькії крильці.
Піднялася, закрутилась
По ясній водиці,
Ще хотіла затужити,
Тай защебетала:
Ластівкою сизенькою
Матіночка стала.
Ластівочка—домовита
Любая пташина,
Невсипуща, дітолюбна,
Добра господиня;
Не боїться вона миру,
По селах вітає,
Незлобива, тільки льотом
Себе охраняє.
Її бить бояться діти,
Щоб не вмерла мати,
Кажуть: де вона вітає,
Згода у тій хаті.

**Объясненіе словъ:** *рахувати* расчитывать; *голінний* удалой; *налинути* налетѣть; *спис* копье; *Вшестя* день Вознесенія; *стурбуватися* взволноваться; *шана* честь; *невсипущій* неутомимый; *мир* народъ.

---

## Т. Гр. Шевченко.

Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (1814—61) начинаетъ своими поэтическими произведеніями новый періодъ въ жизни украинской литературы. То, что въ зачаточной системѣ выражено въ произведеніяхъ Котляревскаго, Артемовскаго, Квитки и др., получаетъ не только дальнѣйшее развитіе, но какъ-то концентрируясь въ одномъ цѣломъ, дѣлаетъ особенно яркой и рельефной значеніе литературнаго творчества Т. Г. Шевченка. Прежде всего поэзія Ш. вполнѣ народна. Даже подражая корифеямъ русской и польской литературы, Ш. не отходитъ отъ народной почвы. Проповѣдь гуманнаго отношенія къ простому народу слышится въ литературѣ до-шевченковскаго періода, у Ш., испытавшаго всѣ тягости крѣпостного права, эта проповѣдь выливается въ рѣзкій и сильный протестъ противъ крѣпостничества.

Много задушевныхъ стиховъ посвящено у Ш. тяжелой долѣ крестьянства и особенно крестьянской женщинѣ. Не щадитъ мрачныхъ красокъ Ш. для обрисовки папа-крѣпостника. Ищетъ свѣтлыхъ сторонъ Ш. въ жизни дорогой для него Украины, находитъ это въ прошломъ, когда была воля, свобода. Впрочемъ, и въ этомъ прошломъ онъ вскорѣ разочаровывается..

Т. Гр. Ш. уроженецъ Кіевской губ., Звенигородскаго уѣзда. Родители его были крѣпостными помѣщика Энгельгардта. Тяжелая жизнь выпала на долю маленькаго Тараса, когда умерла его мать (1823 г.) и отецъ вторично женился; но особенно тяжело стало жить послѣ смерти отца (1825 г.). Съ весны до поздней осени Т. пасъ телятъ и свиней, зимой его отдали въ обученіе одному дьяку, у котораго онъ былъ больше рабочимъ, а не ученикомъ; по порученію дьяка, Т., обучившійся уже псалтыри, отправлялся читать псалтырь надъ покойниками..

Вотъ какъ отзывался впослѣдствіи Ш. о своемъ учителѣ: „Этотъ первый деспотъ, на котораго я наткнулся въ моей жизни, поселилъ во мнѣ на всю жизнь глубокое отвращеніе и презрѣніе ко всякому насилію одного человѣка надъ другимъ". Отъ этого дьяка Ш. убѣгаетъ къ другому учителю—дьякону, затѣмъ къ третьему, но изъ всего этого ничего не выходитъ, и вновь Т. возвращается домой и дѣлается пастухомъ. Въ его поискахъ учителей сказывается страстное желаніе найти себѣ руководителя, который научилъ бы его рисовать; Ш. съ дѣтства обнаруживалъ любовь къ живописи. Когда Ш. исполнилось уже 15 лѣтъ, счастье, повидимому, ему улыбнулось: на него обратилъ вниманіе одинъ маляръ, который, впрочемъ, согласился его обучать лишь въ томъ случаѣ, если бы Т. добылъ себѣ разрѣшеніе отъ помѣщика. Вмѣсто столь страстно желаннаго разрѣшенія Т. получаетъ отъ управляющаго сначала зачисленіе въ поваренки, а затѣмъ получаетъ назначеніе комнатнымъ козачкомъ къ Энгельгардту.

Въ качествѣ лакея сопровождалъ Т. своего барина въ его частыхъ поѣздкахъ. Минуты свободныя Т. отдавалъ любимому своему занятію—рисованію, и за это иногда жестоко ему приходилось расплачиваться. Такъ однажды вернувшійся неожиданно Энгельгардтъ ночью засталъ Тараса рисовавшимъ за огаркомъ свѣчи. Сильно разсердился Энг., особенно испугавшійся возможности пожара, и Т. былъ жестоко наказанъ. Но видя такую твердую склонность своего козачка къ рисованію, Энг. отдаетъ, его, наконецъ, сначала въ Варшавѣ, затѣмъ въ Петербургѣ въ обученіе живописцамъ. Въ Петербургѣ Ш. встрѣчается съ своимъ землякомъ Сошенко, который знакомитъ его съ Гребенкой. Съ этого времени жизненный путь Ш. измѣняется. Знакомится Ш. съ Жуковскимъ, который близко принимаетъ къ сердцу положеніе несчастнаго талантливаго самоучки. Благодаря главнымъ образомъ Жуковскому удалось освобожденіе Ш. отъ крѣпостной зависимости. Тогда же (1838 г.) Ш. поступаетъ въ академію художествъ и къ этому времени относятся его попытки заняться литературнымъ творчествомъ. „Кобзарь" вышелъ въ 1840 г. Въ 1843 г. Ш. окончилъ академію и до 1847 г. жилъ главн. обр. на Украинѣ. Въ 1846 г. образовался тайный кружокъ—Кирилло-Мефодіевское братство, членомъ Общества сдѣлался Ш. Уставъ этого кружка показывалъ, что кружокъ клалъ въ основу своей дѣятельности мысли о необходимости политическаго соединенія славянства, съ народнымъ правленіемъ каждой отдѣльной славянской народности. Ближайшей цѣлью кружка было стремленіе распространять мысли о необходимости уничтоженія крѣпостного права. Въ 1847 г. Ш., какъ членъ К—М. общества и особенно за свои свободолюбивыя стихотворенія, былъ арестованъ и сосланъ въ качествѣ простого солдата въ одну изъ оренбургскихъ крѣпостей, затѣмъ въ новопетровскій фортъ. Въ 1857 г.—Ш. былъ освобожденъ. Послѣдніе годы своей жизни Ш. провелъ въ Н.-Новгородѣ, Москвѣ, Петербургѣ и на Украинѣ. Въ Петербургѣ въ то время составился цѣлый кружокъ литераторовъ-украинцевъ.

„По красотѣ и силѣ многіе ставили его (Шевченка) наравнѣ съ Пушкинымъ и Мицкевичемъ",—говоритъ А. А. Григорьевъ: „Мы готовы идти даже дальше въ этомъ: у Тараса Шевченка есть та нагая красота выраженія народной поэзіи, которая развѣ только искрами блистаетъ въ великихъ поэтахъ художникахъ, каковы Пушкинъ и Мицкевичъ, и которая на каждой страницѣ „Кобзаря" поразитъ васъ у Шевченка... Шевченко еще ничего условнаго не боится; нужны ему младенческій лепетъ, народный юморъ, страстное воркованье;

онъ ни передъ чѣмъ не остановится, и все это выйдетъ у него свѣжо, могуче, наивно, страстно, или жарко, какъ самое дѣло. У него дѣйствительно есть и уносящая, часто необузданая страстность Мицкевича, есть и прелесть пушкинской ясности, такъ что дѣйствительно по даннымъ, по силамъ своего великаго таланта, онъ стоитъ какъ бы въ серединѣ между двумя великими представителями славянскаго духа... Да! Шевченко—послѣдній кобзарь и первый великій поэтъ новой великой литературы славянскаго міра".

„Всего удивительнѣе и всего важнѣе,—говоритъ Кулишъ,—въ стихахъ нашего поэта то, что они ближе нашихъ народныхъ пѣсенъ и ближе всего, что написано по малороссійски, подходятъ къ языку великорусскому, не переставая въ то же время носить чистый характеръ украинской рѣчи. Тайна этого явленія заключается, можетъ быть, въ томъ, что поэтъ, неизъяснимымъ откровеніемъ, прошедшаго, которое сказывается вѣщей душѣ въ настоящемъ, угадалъ ту счастливую средину между двухъ разрознившихся языковъ, которая была главнымъ условіемъ развитія каждаго изъ нихъ. Малороссіяне, читая его стихи и удивляясь необыкновенно смѣлому пересозданію въ нихъ языка и близости его формъ къ стиху пушкинскому, не чувствуютъ однако жъ того непріятнаго разлада, какимъ поражаетъ его у всякаго другаго писателя заимствованіе словъ, оборотовъ или конструкцій изъ языка иноплеменнаго. Напротивъ, здѣсь чувствуется прелесть, въ которой не можешь дать себѣ отчета, но которая не имѣетъ ничего себѣ подобнаго ни въ одной славянской литературѣ. Какъ бы то ни было, но несомнѣнно то, что поэтъ нашъ, черпая одной рукой содержаніе своихъ пѣснопѣній изъ духа и слова своего племени, другую простираетъ къ сокровищницѣ духа и слова сѣверно-русскаго"—„Оттого" по словамъ Н. И. Костомарова,—„поэзія Шевченка понятна и родственна великорусамъ. Для того, чтобы сочувствовать ему и уразумѣть его достоинство, не нужно быть исключительно малоросомъ, не нужно даже глубоко въ подробностяхъ изучить малорусскую этнографію... Шевченкову поэзію пойметъ и оцѣнитъ всякій, кто только близокъ вообще къ народу, кто способенъ понимать народныя требованія и способъ народнаго выраженія".

„Русскія его (Шевченка) произведенія доказываютъ, говоритъ Н. Петровъ, что во все время своей жизни поэтъ одинаково писалъ по малорусски и по-русски, хотя и съ разнымъ успѣхомъ, и давалъ русской и малорусской рѣчи одинаковыя права гражданства въ семьѣ славянскихъ языковъ и нарѣчій. А послѣ своей ссылки, подъ конецъ своей жизни, Шевченко смотрѣлъ на украинскую и русскую рѣчь, какъ на двѣ отрасли одного и того же русскаго языка, и, какъ мы видѣли, задумалъ написать поэму на такомъ языкѣ, который былъ бы одинаково понятенъ русскому и малороссу. Слѣдовательно, Шевченко далеко не былъ исключительнымъ малорусскимъ поэтомъ. По убѣжденіямъ своимъ онъ былъ панславистъ и въ своемъ панславизмѣ старался примирить и объединить всѣ славянскія племена, а въ томъ числѣ и великорусское".

**Изъ библіографіи.** Изъ позднѣйшихъ изданій сочиненій Шевченка особенно извѣстны изданія подъ редакціей *Романчука* (Львовъ, 1907), Франка́ (1908) *Доманицкаго*'(СПБ. 1911), *Дорошенка* (Екатеринославъ, 1914 г.), и *Лепкаго - Кониській*. Тарас Шевченко-Грушевський (хроника його життя, І-ІІ, Львів 1898-1901). *Чалый*, Жизнь и произведенія Шевченка (Кіевъ 1882); *Пискуновъ*. Т. Г. Ш., его жизнь и сочиненія (К. 1870). *Сумцовъ*, Главные мотивы поэзіи Т. Г. Шевченка (Харьк. 1905). *Ефремовъ* Шевченко (Збірка. К. 1914); *Колесса* Шевченко и Мицкевичъ (Записки Наук. Тов. Їм. Шевч., т. 3-й); *Кранихфельдъ*. Ш., пѣвецъ Украины (СПБ. 1914); *Яковенко*. Т. Г. Ш., его жизнь и литературная дѣятельность (СПБ. 1894); статьи Матушевского, проф. Сумцова и др. въ „Украинской жизни" (за 1914 г. кн. 2-я; тамъ же пересмотръ русск. юбилейной литературы о Ш. въ статьѣ *Л. Бурчака*). Проф. *А. Грушевскій*: Шевченківська література за останні рокі (Украина 19191—2).

*(Н. А. Добролюбовъ, соб. соч. III).*

„У Шевченка мы находимъ всѣ элементы украинской народной пѣсни. Ея историческія судьбы внушили ему цѣлую поэму „Гайдамаки“, чудно-разнообразную, живую, полную силы и совершенно вѣрную народному характеру, или, по крайней мѣрѣ, характеру малороссійскихъ думъ. Поэтъ совершенно проникается настроеніемъ эпохи, и только въ лирическихъ отступленіяхъ виденъ современный разсказчикъ. Онъ не отступилъ, напр., предъ изображеніемъ того случая, когда гайдамацкій герой Гонта убиваетъ своихъ малолѣтнихъ дѣтей, узнавъ, что ихъ сдѣлали католиками въ іезуитскомъ коллегіумѣ; онъ долго останавливается надъ этимъ эпизодомъ и съ любовью рисуетъ подробности и послѣдствія убійства. Не отступилъ онъ и передъ изображеніемъ произведенныхъ гайдамаками ужасовъ, въ главѣ „Бенкетъ у Лисянци“; не отступилъ и предъ трудною задачею воспроизвести народныя сцены въ Чигиринѣ (въ главѣ: „Свято въ Чигиринѣ)“. Много надо поэтической силы, чтобы приняться за такіе предметы и не измѣнить имъ ни однимъ стихомъ, не внести своего, современнаго воззрѣнія ни въ одномъ намекѣ. А Шевченко именно выполнилъ свое дѣло такъ, что во всей поэмѣ сохранено полное единство и совершенная вѣрность характеру казацкихъ возстаній на ляховъ, сохранившемуся почти неизмѣннымъ до довольно поздняго времени. Сила казацкой ненависти къ ляхамъ выражается у Шевченка въ восклицаніи казака Еремы, у котораго похитили они невѣсту. „Отчего не умеръ я вечера, еще не зная объ этомъ,—говоритъ онъ... А теперь если и умру, такъ все равно—изъ гроба встану, для того, чтобы мучить ляховъ“. Кромѣ „Гайдамаковъ“, въ „Кобзарѣ“ напечатаны еще „Иванъ Підкова“. „Тарасова Нічь“, „Гамалія“—небольшія пьесы тоже историческо-казацкаго содержанія.

Не менѣе любопытны пьесы и въ другомъ родѣ, пьесы изображающія *лихо* и *недолю* обыкновенной жизни и нѣжныя чувства дѣвической и материнской любви. Особенно живо и поэтично изображаются эти чувства въ трехъ прелестныхъ поэмахъ: „Тополя“, „Наймичка“ и „Катерина“. Въ „Катеринѣ“ вы видите несчастіе бѣдной дѣвушки, которая полюбила *москаля*, офицера. У Катерины родился сынъ и она идетъ въ „Московщину“— отыскивать отца его. Прощаніе матери съ ней, ея путь, ея встрѣча съ милымъ, который ее отталкиваетъ, все это изображено съ тою нѣжностью грусти съ тою глубиною и кротостью сердечнаго сожалѣнія, равныя которымъ встрѣчаются именно только въ малороссійскихъ пѣсняхъ. Въ „Наймичкѣ“ представляется исторія дѣвушки, подкинувшей своего ребенка къ бездѣтнымъ старикамъ, потомъ нанявшейся къ нимъ въ служанки, всю свою жизнь заключившей въ материнской любви и только предъ смертью открывшей сыну, что она—мать его. Весь этотъ разсказъ получаетъ особенную прелесть отъ той совершенной простоты, съ которою изображается все дѣло. Ни одного фразистаго мѣста, ни одного хвастливаго стиха; все такъ ровно, спокойно, какъ будто покорная, тихая преданность этой матери перешла въ душу самого поэта... Вообще, спокойная грусть, непохожая ни на безплодную тоску нашихъ романическихъ героевъ, ни на горькое отчаяніе, заливаемое часто разгуломъ, но тѣмъ не менѣе тяжелая и сжимающая сердце, составляетъ постоянный элементъ стихотвореній Шевченка. Какъ вообще въ малороссійской поэзіи, грусть эта имѣетъ созерцательный характеръ, переходитъ часто въ вопросъ, въ думу. Но это не рефлексія, это движеніе не головное, а прямо выливающееся изъ сердца. Оттого оно не охлаждаетъ теплоты чувства, не ослабляетъ его, а только дѣлаетъ его сознательнѣе, яснѣе,—и оттого, конечно, еще тяжеле.

---

(Изъ доклада *проф. В. С. Антоновича*: „О воспроизведеніи историч. событій въ поэзіи Ш.").

Я не сомнѣваюсь, что большинство интеллигентной публики, читавшей произведенія Шевченка, увѣрено въ томъ, напримѣръ, что Гонта казнилъ собственныхъ дѣтей, Палій кончилъ жизнь въ Межигорскомъ монастырѣ, что Подкова и Гамалія ходили походами на Царьградъ и Скутари и т. п. И не только читающая публика, не занимавшаяся спеціально историческою наукою, готова была видѣть въ поэтическихъ твореніяхъ Шевченка точное фактическое воспроизведеніе историческихъ событій: по временамъ, даже историческіе писатели раздѣляли взгляды публики (наприм., Мордовцевъ въ исторіи гайдамачины). Конечно, съ точки зрѣнія строго-критическаго анализа фактовъ, такая оцѣнка трудовъ Шевченка является по большей части ошибочною. Виновенъ былъ въ этомъ случаѣ, конечно, не поэтъ, художественно воспроизводившій народную жизнь, но ошибка весьма, впрочемъ, естественная зависѣла отъ самихъ читателей. Нельзя отождествлять поэта съ историкомъ; поэтъ—художникъ, не его дѣло путемъ критики и продолжительнаго кропотливаго труда возстановлять отдѣльные факты минувшей жизни и потомъ обобщать эти факты историко-философскою синтезою.

Поэтъ воспроизводитъ живой и цѣльный образъ эпохи, оживляетъ и выводитъ передъ взоромъ читателя отдѣльныя лица, цѣлыя поколѣнія; въ творчествѣ его воскресаютъ эпохи и народы съ ихъ тѣломъ и душею, съ ихъ чувствами и помышленіями. Словомъ, для художника безразлична фактическая точность подробностей, лишь-бы онѣ были возможны на фонѣ изображаемой имъ эпохи. Примѣняя все сказанное къ литературной дѣятельности Шевченка, къ историческимъ произведеніямъ его, необходимо выдѣлить въ нихъ великое художественное воспроизведеніе изображаемыхъ эпохъ, характеръ которыхъ всегда вѣрно угаданъ поэтомъ. Историческія изслѣдованія лишь подтверждаютъ его картины; многое такъ-же они подтвердятъ, безъ сомнѣнія, въ будущемъ. Въ виду того не имѣютъ значенія многочисленныя фактическія ошибки и неточности въ подробностяхъ. Чтобы убѣдиться въ этомъ, разсмотримъ произведенія Шевченка историческаго содержанія. Ихъ немного: двѣ поэмы *„Гайдамаки"* и *„Гамалія"*, нѣсколько мелкихъ рапсодій и эпизодовъ: *Иванъ Подкова, Тарасъ Трясило, Невольникъ, Выборъ, гетмана, Чернецъ, разсказъ покойника, Швачка, Сдача Дорошенка*. Въ каждой почти поэмѣ встрѣчаемъ мелкія фактическія ошибки. Это объясняется тѣмъ, что у поэта было немного историческаго матеріала.

Въ своемъ романѣ „Айвенго" Вальтеръ-Скотъ выдвинулъ такіе мотивы въ жизни англо-саксонскаго племени, которыхъ не касалась историческая наука во время романиста и которые были выяснены Тьерри позднѣе. Я отмѣчу нѣсколько мѣстъ въ произведеніяхъ Шевченка, гдѣ находимъ подобное предугадываніе благодаря могучему поэтическому таланту. Нѣкоторыя черты историческихъ произведеній Шевченка оказываются совершенно вѣрными при повѣркѣ доступными намъ теперь историческими данными. Таковъ цѣлый рядъ картинъ, посвященныхъ обрисовкѣ Запорожья: мы видимъ, чѣмъ вызывалось стремленіе народа въ Запорожье, каково было тамъ житье и чѣмъ заканчивалось жизнь Запорожца. Въ Запорожьѣ народъ видѣлъ осуществленіе идеальнаго общественнаго строя. Потому-то и могла пополняться постоянно эта община. Интересно, какъ изображено у Шевченка отношеніе атамана къ остальнымъ запорожцамъ: оно состояло въ полной диктатурѣ съ полною зависимостью въ то же время диктатора отъ избирателей. Шевченко какъ нельзя лучше понялъ и изобразилъ духъ Запорожья. Выбранный атаманъ сознавалъ, что онъ—представитель общественнаго мнѣнія, готовъ былъ подвергнуться его контролю и обращался къ обществу, какъ къ друзьямъ, какъ къ равнымъ. Что въ такомъ

видѣ представлялъ себѣ Шевченко запорожскій строй, видно изъ поэмы: „Полкова", гдѣ атаманъ останавливаетъ флотилію при устьѣ Днѣпра и обращается къ спутникамъ съ рѣчью, объясняющею цѣль похода, и съ вопросомъ, продолжать-ли этотъ походъ, хотя заранѣе зналъ, что отвѣтъ будетъ утвердительный.

Скажу теперь нѣсколько словъ о самой значительной по объему поэмѣ — о *Гайдамакахъ*. Въ ней поэтъ имѣлъ дѣло съ недалекою эпохою. Онъ самъ упоминаетъ, что о многомъ слышалъ отъ 90-лѣтняго дѣда. Въ ней вѣрно поняты и обрисованы всѣ истинно-трагическія обстоятельства нашего края во второй половинѣ XVIII вѣка. Народомъ, выработавшимъ извѣстные идеалы и воззрѣнія, владѣла небольшая группа дворянъ. Посредствовавшею группою являлись евреи. Такимъ образомъ, въ краѣ было три чуждыхъ одна другой группы. По общему историческому закону, несмотря на разнородность интересовъ, такія отдѣльныя группы могутъ выработать взаимное уваженіе, извѣстный modus vivendi, но это возможно лишь тогда, когда господствующая группа обладаетъ умомъ, сознаетъ, что съ одною эксплоатаціею далеко не уйти, и готова сдѣлать нѣкоторыя уступки. Польская шляхта не обладала такимъ тактомъ; еще менѣе были способны къ тому евреи. Въ результатѣ получилась печальная постановка отношеній, разразившаяся трагедіей во второй половинѣ XVIII вѣка. Поэтъ прекрасно понялъ это положеніе трехъ группъ населенія въ то время и обрисовалъ отношенія крестьянъ къ дворянству и евреямъ, отношеніе шляхты къ схизматикамъ и евреямъ, и вывелъ типъ еврея въ отношеніи къ казаку и къ шляхтѣ. Дворянство представлено въ поэмѣ всесильнымъ сословіемъ, не умѣющимъ благоразумно пользоваться властью, своевольнымъ, не уважающимъ личности. Мы видимъ толпу конфедератовъ, ловящихъ еврея, издѣвающихся надъ нимъ, вламывающихся въ домъ почетнаго человѣка-титаря, съ корыстною цѣлью замучивающихъ его. Вторую группу составляютъ евреи. Они кланяются шляхтѣ, но презираютъ ее съ полною увѣренностью, что они умнѣе. Имѣемъ въ поэмѣ и крестьянскіе типы,—типы людей, лишенныхъ просвѣщенія, но чувствующихъ свою правоту, долгое угнетеніе которыхъ довело до ожесточенія, прорывающагося безчеловѣчною ненавистью. Крестьянскій типъ лучше всего оттѣненъ авторомъ, какъ родной, и на сторонѣ котораго была попранная правда. На ряду съ типами Желѣзняка и Гонты, обнаруживающаго крайнее самопожертвованіе въ сценѣ убіенія сыновей ради общаго блага, ложно, впрочемъ, понятаго,—встрѣчаемъ болѣе глубокіе образы, напримѣръ, образъ благочиннаго, освящающаго народную правду сознательнымъ словомъ. Автора упрекали въ томъ, что онъ, повидимому, съ сочувствіемъ относится къ изображаемымъ имъ жестокостямъ. Это несправедливо. Раза два встрѣчаемъ перерывъ въ поэмѣ и среди разсказа читаемъ трогательныя лирическія строфы о томъ, какъ можно было-бы ужиться въ этомъ благодатномъ краѣ, если-бы отношенія не были проникнуты такою исключительностью. Дважды высказывается поэтъ, и нельзя не согласиться съ нимъ.

(Изъ соч. *Вл. Кранихфельда* „Т. Г. Шевченко-пѣвецъ Украины". СПБ. 1914).

Въ широкихъ рамкахъ поэтическаго творчества Шевченка свободно умѣстилась вся жизнь малорусскаго народа. „У моій хатыни—говорить самъ поэтъ —якъ въ степу безкраимъ—

Козацтво гуляє, байракъ гомонытъ,
У моій хатыни сыне море грає,
Могыла сумує, тополя шумыть,
Тыхесенько „Грыця" дивчына спиває..."

Въ первыхъ же своихъ произведеніяхъ, которыя, какъ мы сказали уже, зародились въ сознаніи Шевченка на зарѣ его освобожденія, онъ съ особенной любовью и вниманіемъ останавливается на тѣхъ вспышкахъ народнаго гнѣва, которыя, при всей ихъ дикости, говорили о томъ, что и подъ вѣковымъ гнетомъ

рабства и безправія все же оставалась жива душа казацкая; что подавленный и приниженный казакъ все же оставался свободнымъ, независимымъ и гордымъ, потому что въ глубинѣ своего сердца онъ чувствовалъ, що небо достане. колы полетыть". И вотъ поэтъ, только что почувствовавшій въ себѣ великую творческую силу, вдохновляется отдаленнымъ прошлымъ своего народа и воспѣваетъ героевъ казачества XVI-го и XVII вѣковъ.

Було колысь—въ Украини
Ревилы гарматы;
Було колысь—Запорожцы
Вмилы пануваты...

Такъ начинаетъ поэтъ одну изъ первыхъ же своихъ поэмъ и вслѣдъ за этимъ вводитъ насъ въ свою историческую портретную галлерею. Здѣсь мы встрѣчаемся съ авантюристомъ XVI вѣка Иваномъ Подковой, который, выдавая себя за брата молдаванскаго господаря, ведетъ запорожцевъ въ „гости" къ турецкому султану въ Цареградъ. Напоминаетъ намъ поэтъ о Наливайкѣ и о Тарасѣ Трясилѣ, которые оставили по себѣ въ исторіи кровавые слѣды грозною местью ляхамъ за „бѣдную, ими стоптанную Украину", о „завзятомъ атаманѣ Гамаліи" и о многихъ герояхъ казацкой вольности.

Вспоминая этихъ „лыцарей", эти моменты душевнаго подъема, Ш. надѣялся, что, можетъ быть, на этихъ картинахъ, полныхъ оживленія и страсти, „хочъ трохы спочыне" его сердце, утомленное болью за печальную судьбу южно-русскаго народа. Но сердце „спочыть" не могло:—каждый разъ сила, въ концѣ концовъ, оказывалась не на сторонѣ казацкой удали, и въ окончательномъ итогѣ всѣхъ этихъ народныхъ возмущеній широкая степь Украины покрывалась все новыми памятниками непосильной борьбы—могилами...

„Гайдамаки" Шевченка остаются незабвеннымъ памятникомъ изображенной въ нихъ эпохи, ея быта, ея настроеній и порывовъ. Часть конфедератовъ (барскихъ), сошедшихся во имя освобожденія Польши отъ русскаго вліянія, вломилась въ корчму еврея, глумясь надъ нимъ и требуя отъ него денегъ. Еврей, который, кстати сказать, стоялъ по „правамъ" того времени (мы не смѣемъ сказать—„по праву"), хотя и ниже шляхты, но, юридически и фактически, головой выше „голоты", въ которую превратилась въ то время почти вся казацкая вольница, не даетъ конфедератамъ собственныхъ „грошей", но спасая свою шкуру, шепчетъ имъ что въ Вильшанѣ:

„У костели... у тытаря... А дочко Оксана! Ховай, Боже! якъ паночка! Що то за хороше! А червинцивъ! хочъ не его, такъ що?—абы грошы"...

У тытаря (ктитора) конфедераты („бодай не казаты!"), опьяненные еврейскимъ виномъ, дошли до неистовства: цѣлымъ рядомъ пытокъ (побоями, горячей смолой, уголями) они старались дознаться—„де грошы". Старикъ не выдержалъ пытокъ,—онъ умеръ, и это, по существу своему случайное, происшествіе послужило для раздраженнаго народа сигналомъ общей кровавой рѣзни. Чуть-чуть что не цѣлое столѣтіе отдѣляетъ Шевченко отъ этой рѣзни, но описывая ее, поэтъ не можетъ не стать на сторону порабощеннаго и теперь поголовно возставшаго казачества. Рѣчь его пышетъ страстью и гнѣвомъ, и весь онъ на сторонѣ вынужденной кровавой расправы.

Останавливаясь на фигурахъ двухъ главныхъ дѣятелей коліивщины—Максимѣ Желѣзнякѣ (Зализнякѣ) и Гонтѣ, Шевченко весь этотъ страшный пожаръ, воспламенившій Украину, образно рисуетъ какъ слѣдствіе того, что Гонта съ Зализнякомъ „люлькы закурыли,—страшно, страшно, закурыли! И въ пекли не уміють оттакъ курыть". Желѣзнякъ былъ душою и коноводомъ возстанія. Поступивъ въ монастырь и готовясь принять уже иноческій чинъ, онъ всей своей страстной душой откликнулся на возникшее помимо него народное движеніе и тотчасъ же сталъ во главѣ возстанія. Гонта, не менѣе Желѣзняка популярный главарь коліивщины, былъ человѣкомъ иного склада. Вы-

дающійся по своему образованію, онъ занималъ видное положеніе даже среди польскаго шляхетства, но въ критическую минуту измѣнилъ этому послѣднему и всей силой своей огромной воли отдался народному движенію.

Вполнѣ понятно и законно то святое чувство гнѣва, которое заставило поэта отдать всѣ свои симпатіи, всю свою пламенную любовь возмутившемуся противъ рабскаго гнета народу. Но это глубокое проникновеніе народнымъ настроеніемъ не закрываетъ ему глаза на ужасъ, который, во всякомъ случаѣ, должна внушать наблюдателю братоубійственная война. „Оттаке-то—говоритъ онъ—було лыхо по всій Украини!—гирше пекла!.. А за вищо?

Но вотъ кончилась и эта послѣдняя вспышка малорусскаго народа, и степь, точно также какъ и послѣ прежнихъ освободительныхъ войнъ казачества, засинѣла множествомъ новыхъ высокихъ могилъ...

Та що съ того, що высоки?

съ грустью спрашиваетъ поэтъ, замѣчая, какъ слава казацкая, память погибшихъ героевъ, постепенно забывается въ народѣ. Никто не плачетъ теперь надъ этими курганами, въ которыхъ покоятся кости погибшихъ борцовъ, и только вѣтеръ тихонько повѣетъ надъ ними, да роса раннимъ утромъ омоетъ ихъ мелкими слезами.

Въ той же поэмѣ, въ которой могучей волной пѣнится и кипитъ возмущенное невыносимымъ гнетомъ чувство малорусскаго народа, Шевченко рисуетъ и мирныя картины деревенской жизни. Въ трагедію народной мести вкрапленъ романъ двухъ любящихъ сердецъ.

Ярема и Оксана любятъ другъ друга. Но Ярема—простой батракъ, который только сейчасъ почувствовалъ за плечами своими мощныя крылья гайдамацкаго героя, а Оксана—деревенская аристократка—титаривна. Это разстояніе, отдѣляющее „жидивскаго попыхача“ отъ титаривны, представляется Яремѣ непроходимой бездной и даетъ ему поводъ не совсѣмъ довѣрять чувствамъ своей возлюбленной, которая, замѣшкавшись возлѣ прихворнувшаго отца, опаздываетъ на свиданіе. Въ тщетномъ ожиданіи Оксаны бродитъ огорченный Ярема по долинѣ, не обращая вниманія ни на роскошь южнаго вечера, ни на трели соловья.

Пока Ярема, воображая себя навсегда покинутымъ и одинокимъ, предается своимъ грустнымъ размышленіямъ.

Бесѣда влюбленной парочки очень несложна, но въ ней чувствуется искренній непосредственный голосъ сердца, облеченный въ музыку звучнаго стиха. Къ тому же поэтъ, какъ-бы оберегая и героя и героиню своего романа отъ нескромнаго слуха посторонняго наблюдателя, не особенно щедро разсказываетъ подробности свиданія, которое было для влюбленныхъ послѣднимъ передъ долгой разлукой.

Шепотъ любви—это таинственный голосъ природы, и призвавъ на помощь природу, поэтъ двумя словами не только характеризовалъ намъ настроеніе своихъ героевъ, но и насъ самихъ заразилъ этимъ настроеніемъ.

„Вербы нагынались!“ Природа поддалась обоянію чарующей силы непосредственнаго чувства, о которомъ вдали отъ людей шепчутъ чистыя любящія сердца.

Съ тою же сердечною простотою, которая совершенно подчиняетъ читателя настроенію поэта и его героевъ, изображаетъ Шевченко и всѣ другія элементарныя движенія, если такъ можно выразиться, общечеловѣческой души.

Ярема пошелъ въ гайдамаки, а въ это время конфедераты убили титаря и увели съ собой Оксану, соблазнившись ея красотой и молодостью. Наши герои разлучены, и вотъ какъ выражаетъ каждый изъ нихъ свое горе...

Простое, „немудрое“ слово, какимъ Шевченко пользуется для передачи простыхъ, „немудрыхъ“ же человѣческихъ настроеній, чувствъ и страстей, не-

сомнѣнно, въ тѣсной связи и съ тѣми простыми, „немудрыми“, декоративными украшеніями, которыя поэтъ заимствуетъ у небогатой красочными эффектами мягкой южно-русской природы.

Синее море, широкій Днѣпръ, степь, могилы, калина, тополь, яворъ, верба, барвинокъ—вотъ и вся почти декоративная обстановка, въ которой живутъ и дѣйствуютъ герои Шевченка. И надо было любить человѣка такъ, какъ любилъ его Шевченко, надо было понимать природу такъ, какъ онъ понималъ ее, чтобы съ такими внѣшними данными сумѣть овладѣть сердцемъ читателя до полнаго подчиненія его своему настроенію.

---

## Изъ поэмы „Катерина“

Оттаке́-то на сім світі
Ро́блять людям люди!
Того вяжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за-віщо? Святий знає!
Світ, бач-ся широкий,
Та нема де прихилитись
В світі одиноким.
Тому доля запро́дала
Од краю до краю,
А другому оставила
Те, де заховають.
Де-ж ті люди, де-ж ті добрі,
Що серце збіралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!
Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люди на світі—
Сріблом-злотом сяють;
Здається, панують,—
А долі не знають,—
Ні долі, ни волі!
З нудьго́ю та з горем
Жупан надівають.
А плакати—сором.
Возьміть срібло-злото,
Та будьте багаті,
А я візьму сльози—
Лихо виливати;
Затоплю недо́лю
Дрібни́ми сльозами,
Затопчу неволю
Бо́сими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

## Думка.

На-що мені чорні брови?
На-що карі очі?
На-що літа молодиї,
Весе́лі діво́чі?
Літа мої молодиї
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линя́ють.
Серце вьяне, ну́дить світом,
Як пташка без волі.
На-що ж міні краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко міні сиротою
На сім світі жити:
Свої люди—як чужиї,
Ні з ким говорити;
Нема кому роспитати,
Чого плачуть очі?
Нема кому росказати,
Чого серце хоче,—
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує?
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує;
Чужі люди не спитають,
Та й на-що питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить:
Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули,
Голосні́ше, жалібні́ше,
Щоб вітри́ почули,
Щоб понесли буйне́сенькі
За синєє море—
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

## Перебендя.

Перебендя старий, сліпий—
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По-під-тинню сіромаха
І днює й ночує,—
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже!
Сяде собі, заспіває:
„Ой, не шуми, луже"!
Заспіває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тином.

Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про „Чалого",
На „Горлицю" зверне;
З дівчатами на вигоні
„Гриця" та „веснянку",
А у шинку з парубками—
„Сербина", „Шинкарку";
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая)
Про „Тополю—лиху долю",
А потім—„У гаю";
На базарі—про „Лазаря",
Або щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували
Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний:
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віє—повіває,
По полю гуляє,—
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою—могила,
А там—тілько мріє.
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває.
То приляже та послуха,
Як кобзарь співає,
Як серце сміється, сліпі очі плачуть,..
Послуха, повіє...

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули,—бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими бє;
Спочине на сонці, його запитає:
Де воно ночує? як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну гору: чого ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує,—
Його на сім світі ніхто не прийма!
Один він між ними, як сонце високе;
Його знають люди, бо носить земля.
А як-би почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля,—
На Божеє слово вони б насміялись.
Дурним би назвали, од себе б прогнали;
„Нехай по-над морем", сказали б, „гуля!"

Добре єси, мій кобзарю,
Добре, батьку, робиш,
Що співати-розмовляти
На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівуй,
Щоб люди не чули!
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм брате!
„Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий“.
Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної,
А на сльози зверне.

---

Думи мої, думи мої,
Лихо міні з вами!
На що стали на папері,
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?
Бо вас лихо на світ на сміх
породило,
Поливали сльози—чом не затопили?
Не винесли в море, не розмили в полі?
Не питали б люди, що в мене
болить,
Не питали б, за що проклинаю долю,
Чого нужу світом... „Нічого
робить!“
Не сказали б на сміх...
Квіти мої діти!
На що вас кохав я, на-що
доглядав?
Чи заплаче серце одно на
всім світі,
Як я з вами плакав? Може, і
вгадав.
Може найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на ці думи,—
Я більше не хочу,
Одну сльозу з очей карих.
І—пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо міні з вами!

---

## Изъ поэмы „Гайдамаки“.

Все йде, все минає—і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... уміраѐ... Одне зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять.
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами.
І над тим, що буде з нашими синами
Ти вічний без краю!.. Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав.
Порай міні ще раз: де дітись з журбою?
Я не одинокий, я не сирота:
Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх: душа жива!
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльози-слова,

Що так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,—
Так душі почину і краю немає.
А де вона буде? Химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі,—
Безславному тяжко сей світ покидать!
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!
Вона вас любила, рожевиї квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане,—спочивайте, діти!
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої гайдамаки!
Світ широкий, воля,—
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! Орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лихо зострінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погибати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насміються.
Такі, бачте, люди:
Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять:
„Не відтіля—каже сходить,
Та не так і світить;
Отак,—каже—було б треба..."
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,
Як писеменні начитали.
Розумні та й годі!
А що-ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
„Нехай—скажуть—спочивають,
Поки батько встане
Та роскаже по-нашому
Про свої гетьмани;
А то дурень росказує
Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Веде перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили—
Більш нічого—не осталось,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате:
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про *„Матрьошу"*,
Про *„Парашу радость нашу"*,
*Султан, паркет, шпори,*—
От-де слава! А то співа:
„Грає синє море",
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках...„—Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тілько, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

---

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки,—малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,

Щоб добру навчили. Я тепер згадав,—
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло,—
Молодеє лихо! Як-би ти вернулось—
Проміняв би долю, що маю тепер,
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляє а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тиєї,
Батько діда просить, щоб той росказав,
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав.
Столітнії очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як ляхи конали, як Сміла горіла...
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакать,—і ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її унукам тепер росказав!

---

## Изъ поэмы „Невольник“.

Минають дні, минає літо:
Настала осінь,—шелестить
Пожовкле листя. Мов убитий,
Старий під хатою сидить:
Дочка нездужає Ярина;
Його єдиная дитина
Покинуть хоче! З ким дожить,
Добити віку-вікового?
Згадав свої благі літа.—
Згадав, та й заплакав
Багатий сивий сирота:
— „В твоїх руках все на світі,
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш,—
Така моя доля!“—
Старий вимовив, і нишком
Богу помолився,
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.
І барвінком і рутою,
І рястом квітчає
Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось—стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ божий глянуть,—
Ледве вийшла; усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо, та тихо
Ніби вчора народилась...
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці,
Сльози полилися.
Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

Одужала Яриночка.
Ідуть люди в Київ
Та в Почаїв помолитись,
І вона йде з ними.
У Київі великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая,

Ій хоча приснилась.
Не приснилась!.. Вернулася.
Знову забіліла
Зіма біла. За зімою
Знов зазеленіла
Весна божа. Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриночка, та не Бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про його спитати.

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.

— „Он бачиш, кінь осідланий
Тупає ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Ото гроші!
Як би догадався
Козак отой злякать діда...
Злякав!—тай й сховався
За могілу, лічить гроші...
А он знову шляхом
Козак іде, ніби старець,—
То, бач, ради страху,
Щоб ляхи або Татари
Часом не спіткали“.
І радесенька Ярина
До-дому верталась.

## Изъ поэмы „Наймичка“

Чи-мало літ перевернулось,
Води чимало утекло;
І в хутір лихо завернуло,
І сліз чимало принесло.
Бабусю Настю поховали
І ледве-ледве одволали
Трохима діда. Прогуло
Проклятe лихо, та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулась
До діда в хату спочивать.
Уже Марко чумакує
І в-осені не ночує
Ні під хатою, ні в хаті,—
Кого-небудь треба сватать.
„Кого-ж би тут?“ старий дума
І просить поради
У наймички. А наймичка
До царівни б рада
Слать старости: „Треба Марка
Самого спитати“.
— „Добре, дочко, спитаємо,
Та й будемо сватать“.
Роспитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися
Люди з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жупані,
Таку кралю висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором. Отаке-то
Диво запопали!

— „Спасибі вам!“ старий каже.
„Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінчати,
Та й весілля! Та ще ось-що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя!..“
Та й заливсь сльозами.
А наймичка у порогу
Вхопилась руками
За одвірок, та й зомліла.
Тихо стало в хаті;
Тілько наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

Минають дні, минають ночі,
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло,—і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем заміратн,
І гнилою колодою
По світу валятись,

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалйти!
Страшно впасти у кайда́ни,
Умірать в неволі;
А ще гірше—спати, спати,
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ні́якого: однаково—
Чи жив, чи загинув...
Доле, де ти, Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

---

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Раді́ють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну;
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.

Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зо́ря.
Ой, зоре, зоре!—і сльози кануть.
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!

---

Мені тринадцятий минало;
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було́—
Міні так любо, любо стало,
Нена́че в Бога...
Уже прокли́кали до паю,
А я собі у бурьяні́
Молюся Богу, і не знаю,
Чого мале́нькому мені
Тоді так при́язно молилось,

Чого так весело було́.
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
І сонце гріло—не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоні́ло
І рай запалило.
Мов прокинувся,—дивлюся:
Село почорні́ло,
Боже небо голубеє—
І те помарні́ло.
Погля́нув я на ягнята—
Не мої ягнята!

Обернувся я на хати—
Нема в мене хати.
Не дав міні Бого нічо́го!
І хлинули сльози...
Тяжкі сльози.... А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Пло́скінь вибірала
Тай почула, що я плачу:
Прийшла, приві́тала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала...

Нена́че сонце засіяло,
Нена́че все на світі стало
Моє: лани, гаї, сади...
І ми, жарту́ючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня́! А й досі, як згадаю.
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить

Мало́го віку у тім ра́ю!
Умер би о́рючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей не прокляв!

## Хатйна.

Не молилася за мéне,
Поклони не клала
Моя мати, а так собі
Мене повивала,
Співáючи: „Нехáй росте
Та здоровий буде!“
І виріс я, хвалить Бога,
Та не виліз в люди.
Лучче було-б не родити
Або утопити,
Як мав би я у неволі
Господа гнівити.

А я так мало, небагато
Благáв у Бога: тілько хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанную мою,
Мою Оксаночку,—щоб з нею
У-двох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри,
Та на лани золотополі,
Та на високиї могили,—
Дивитись, думати, гадать:
Коли то їх понасипали?
Кого там люди поховали?
І в-двох тихенько заспівать
Ту думу сумную, днедáвну,
Про лйцаря того гетьмáна,
Що на огні ляхй спекли.
А пóтім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли-б, поки не смеркає,
Поки мир божий не засне,
Поки з вечірньою зорьою
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене́.
Ми-б подивились, помолились
І розмовляючи пішли-б
Вече́ряти в свою хатину.

---

Як-би ви знали, паничі́,
Де люди плачуть живучи́,
То ви-б елегій не творили
Та мáрне Бога-б не хвалили,
На наші сльози сміючи́сь.
За-що, незнаю, назйвають
Хатину в гáї тихим раєм:
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!
Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу́ переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині у раю,
Я бачив пéкло... Там неволя,
Робота тяжкая,—нікóли
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плáчучи́ з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині... а ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носйти воду школярам,
Браті́ на панщину ходили,
Поки лобй їм поголили,
А сестри... Сестри? Горе вам,
Мої голубки молодиї!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах, виросли, чужиї,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете.

---

І досі сниться: під горою,
Між вербами, та над водою
Біле́нька хатонька; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки і бáвить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая сміючись мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,

Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: „Де-ж те лихо?
Печалі тії, вороги?“
І ниценьком старий читає
Перехрестившись „Отче-наш“.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне... День погас,—
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

---

## Сон.

На панщині пшеницю жала;
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи,—пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом;
Росповила, нагодувала,
Попестила, і ніби сном
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній, бачиться,—бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
І усміхнулася, небога.
Прокинулась нема нічого!..
На Йвася глянула; взяла
Його, гарненько сповила,
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового.

---

## Плач Ярославни.

В Путивлі граді в ранці рано
Співає-плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,
Словами жалю додає:
„Полечу каже, зигзицею
Тією чайкою-вдовицею,
Та по-над Доном полечу,
Рукав бобровий омочу
В ріці а на тілі,
На княжім білім помарнілім
Омию кров суху, отру
Глибокиї тяжкиї рани“.
І квилить-плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:
„Вітрило, вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господине!
На-що на дужому крилі
На вої любиї мої,
На князя, ладо моє миле,
Ти ханови метаєш стріли?
Не мало неба, і землі,
І моря синього? На морі
Гойдай насади-кораблі!
А ти, прелютий... Горе, горе!
Моє веселіє украв,
В степу на тирсі розібгав!“
Сумує, квилить, плаче рано
В Путивлі граді Ярославна
І каже: „Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив-єси високі скали,
Текучи в землю Половчана;
Носив-єси на байдаках
На Половчан, на Кобяка
Дружину тую Святославлю
О, мій Словутицю преславний
Моє ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сліз не посилала,—
Сльозами моря не долить!“
І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі на валу, на брамі—
Святеє сонечко зійшло—
І каже: „Сонце пресвятеє!
На землю радість принесло
І людям, і землі—моєї
Туги-нудьги не розвело.
Святий, огненний господине!
Спалив єси луги, степи,
Спалив і князя, і дружину,—
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи!..
Загинув ладо, я загину!“

II.

З перед-світа до вечора,
А з вечора до досвіта
Летить стріла каленая,
Брязчить шабля о шеломи,
Трощить списи гартовані
В степу, в незнаємому полі,
Середи землі Половецької.
Земля чорна копитами
Поорона, поритая;
Кістьми земля засіяна,
А кровію политая.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для Руської землі.
Що гомонить отам, зичить
У-досвіта? То повертає
Той Ігорь військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.
І бились день.
І другий билися,
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореви стязі.
Отак на березі Каяли
Брати різнились, бо не стало
Крови-вина! Допирували
Хоробрі Русичі той пир,
Сватів упоїли,
А сами простяглися
За землю Руськую. Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнулись дерева,
До-долу гнулися, журились...

III.

В Путивлі граді в-ранці рано
Сумує, плаче Ярославна:
„Полечу, рече, зозулею,
По-над Дунаєм полечу!
Рукав бобряний омочу
В ріці Каялі, і омию
На княжому дебелім тілі
Засохлу кров його... отру
Глибокиї на любім рани“.

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі городі, й рече:
„Вітрило, вітре господине!
На-що ти вієши, несеш
На легкому крилі своєму
Хановські стріли на моє
Єдине ладо й його вої?

---

Ой дібро́во, темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш!
Раз укриє тебе ря́сно
Зеленим покровом,—
Аж сам собі дивується
На свою діброву.
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,
І сповиє дорогою
Білою габо́ю,—
Та й спать ляже, втомившися
Турбо́ю такою.

---

Тече́ вода з під я́вора
Яром на долину,
Пиша́ється над водою
Червона калина;
Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та по-під горою;
Хлюпо́щуться кача́точка
По-між осокою.
А качечка випливає
З ка́чуром за ними,
Ловить ря́ску, розмовляє
З дітка́ми своїми.
Тече вода край горо́да—
Вода ста́вом стала;
Прийшло дівча́ воду брати,—
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Пора́дитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

**Объясненіе словъ:** *оттакий*—вотъ какой; *за віщо*—за что; *бачится* видѣться, *бачится* или сокращ. *бачся*—кажется; *прихилитися*—наклониться, пріютиться; *здається*—кажется; *марно*—напрасно; *зрадливий*—вѣроломный; *вештатися*—шататься; *дякувати*—благодарить; *туга*—горесть, *тиння*—*тин*—плетень; *(по під тинню)*; *сірдмаха* горемыка; *жартувати*—шутить; *байдуже*—безразлично; *луг* (зв. п. *лужсе*)—лѣсъ на низменности; *згадувати*—вспомнить; *посумувати*—погоревать; *химерний*—чудаковатый, странный; *руйнувати*—разрушать; *мріти*—чуть видиѣться; *чуприна*—длинные волоса спереди или на макушкѣ головы; *хмара*—туча, облако; *ширити*—распространять; *блакитний*—голубой, лазуревый; *спитати*—спросить; *німий*—нѣмой; *куточок* уменьш. отъ *куток*—уголъ (внутренній) *цурати*—чуждаться; *потурати*—потворствовать, поблажать; *весільний*—свадебный; *папер*—бумага; *сумний*—печальный; *пилина*—пылинка; *присипати*—убаюкивать; *нудити світом*—томиться; *відкіля*—откуда; *зоря*—звѣзда; *порай порадь* (*порадити*—посовѣтывать); *щирий*—искренній, истинный; *нишком*—украдкой; *рожевий*—розовый; *поміркувати*—подумать; *ватажок*—предводитель; *друкований*—печатный. ученый; *навіть*—даже; *гудити* порицать; *годі*—полно, нечего больше сказать; *глузувати*—насмѣхаться; *кепковати*—смѣяться надъ чѣмъ; *постіл* (р. п. *постола*) лапоть; *дарма*—напрасно; *праця*—работа, трудъ; *рядни́на*—рядно, одежда изъ грубой ткани; *свита*—крестьянская верхняя одежда изъ толстаго сукна (родъ полукафтана); *свяченний*—освященный; *шлях*—большая, проѣзжая дорога; та и; *неділя*—воскресенье; *коліївщина*)—гайдамачина (*колій*—гайдамакъ, собств.—мясникъ, рѣжущій свиней), *конати*—умирать, мучиться; *титарь*—ктиторъ; *нездужати*—не имѣть силъ, быть больнымъ; *квітчати*—убирать цвѣтами (*квіт*-цвѣтъ); *гай*—роща, небольшой лѣсъ; *опинитися*—очутиться; *ледве*—едва; *одужати*—выздоравливать; *нищечком*—*нишком* (потихоньку); *пристріт*—сглазъ (болѣзнь, происходящая, по народнымъ понятіямъ, отъ дурной встрѣчи); *замовляти*—заговаривать; *чимало*—значительно, довольно много; *ховати*—спрятать, похоронить; *одволати (відволати)*—отозвать, избавить; *порада*—совѣтъ; *староста*—староста, сватъ; *рушник*—полотенце; *хліб обмінити*—обмѣнять хлѣбъ (свадебный обрядъ—обмѣниваютъ хлѣбъ сватовъ на хлѣбъ родителей); *(до) краю доводити*—оканчивать; *ехопити*—схватить; *одвірок*—дверной косякъ; *кайдани*—кандалы; *раділи*—радоваться; *линути*—летѣть, стремиться; *канути*—капать, жечь; *бодай* (изъ *бог-дай*)—дай Богъ, о если бы; *неначе*—будто, точно; *прокинутися*—проснуться; *помарніти*—увянуть, поблекнуть; *плоскінь*—дергань, замашка, стебли конопли; *лан*—нива, поле; *бридня=бредня*—бредни, вздоръ; *днедавній* (-ній)—очень давній; *вечеряти*—ужинать; *бавити*—забавлять; *годувати*—кормить; *панщина*—барщина; *шкандибати*—прихрамывать; *уродливий*—красивый, пригожій; *лановий*—надсмотрщикъ за полевыми работами; *квилити*—стонать, плакать; *гойдай*—междометіе отъ *гойдати*—качать, колыхать; *розібгати*—развернуть, разнести; *тирса*—ковыль; *байдак*—родъ большого рѣчного судна; *брама*—ворота; *самота*—одиночество; *трощити*—превращать въ щепки; *спис*—копье; *гартований*—закаленный; *гомоніти*—шумѣть, кричать; *гикати*—кричать; *пригода*—несчастье, надобность; *рясно*—обильно, густо; *габа*—бѣлое сукно; *турба*—безпокойство, хлопоты; *пишатися*—гордиться, красоваться; *качаточка*—уменьш. отъ *кача*—утенокъ; *качечка*—уменьш. отъ *качка*—утка; *качур*—селезень; *ряска*—водяное растеніе; *став*—прудъ.

---

## О поэзіи Т. Шевченка.

(изъ предисловія *Д. Дорошенка* къ изданію сочиненій Т. Г. Ш.)

Попереду в устах Івана Котляревського озвалось те засужене на загин українське слово і голосно заявило перед усім світом своє право на їстнування. „Енеїда" Котляревського, як чудова сатира на всі темні сторони життя українського громадянства при кінці XVIII століття, являє собою вже певний зразок

національної свідомости, а його „Наталка Полтавка“ кладе початок народньому українському театрові з щиро-демократичним напрямом.

Слідом за Котляревським пішли: Артемовський-Гулак, який дав досить сміливу, як на свій час, сатиру на кріпацтво в поемі „Пан та собака“, Квітка—перший з европейських письменників, який почав виводити мужика героем літературної повісти і цим випередив Ауербаха, Жорж-Занд, Григоровича й Тургенева; ще далі—Гребінка, Костомаров, Метлинський, які в своїх писаннях українською мовою переносили на наш грунт модні тоді мотиви романтизму. Але вся ця література, хоча й народня формою та змістом, була утвором людей з вищих класів, які не могли позбутись своеї класової псіхології і дивитись на народ инакше як зверху, та й читали цю літературу тільки освічені люде, і низче панських покоїв вона не спускалася. Пани і панії сміялись з Котляревським, плакали з Квіткою, але це не були ті сльози, од яких ростае крига в людському серці; од них далеко ще було до справжнього народолюбства, так само, як і од тих сліз, що проливало тодішне російське панство над долею „Бѣдной Лизы“ Карамзина. Як свідчить у своїх споминах Афанасьев-Чужбинський, уже в кінці 30-х років твори, українською мовою писані, були досить широко росповсюджені серед панства на Україні,—і друковані, і недруковані. Але все це читалося якось мляво і не полишало по собі скілько-небудь сильного враження.

Аж ось озвався могучий голос, ясний і певний, який ішов з уст поета-кріпака, що на собі, на своїй власній шкурі зазнав, що таке кріпаччина, і яким страшним громадським лихом тяжить вона над країною; це був голос, в якому всі струни бреніли тугою та смутком за поневоленим народом і який звучав різким протестом проти всякої кривди й зла, не мирячись ні з чим і не зважаючи ні на що, коли річ ішла за добро „окраденого люду“. З надзвичайною силою озвався цей поет до всіх живих і мертвих і ненарожденних земляків своїх, і сталось так, що його слово

Вогнем заговорило,
І людям серце ростопило,
І по Украйні пронеслось.

Здавалося, як казав Костомаров,—сам народ вибрав поета співати замість себе і виявити світу свої скарги і свої болі. І поет дійсно розірвав завісу народнього життя і показав усьому світу, що за нею ховалося. Своїми творами Шевченко одразу зробив письменство українське поважною громадською силою і здобув йому певне місце в сімьї всесвітніх літератур.

Перші поезії Шевченка носять на собі ще виразний вплив романтичного напрямку. Безперечно він наслідуе відомих йому поетів романтиків російських і польських, і в цьому початок його літературної творчости нагадуе нам перші твори Жуковського й Міцкевича. Але ця схожість, тільки формальна: у поета е власний спосіб вислову і власне трактування романтичних мотивів; багатий світ народньої української фантастики дае Шевченкові невичерпаний запас тем: народні вірування—про сонце, місяць, зірки, райдугу, про русалок, про нехрещених дітей, про чарівниць, відьом, вовкулаків—переплітаються з пригодами кохання і творять граціозні взори романтичної тканини. Такі балади шевченкові, як „Причинна“, „Русалка“, „Тополя“, „Утоплена“, являють з себе аналогію до творів Міцкевича з його перших літературних виступів: „Switezianka“, „Rybka“, „Lilie“ та ин., та до відомих балад Жуковського. Але Шевченко цілком самостійно використовуе матеріал народних вірувань, зовсім потрапляючи в тон народньої поезії, схоплюючи її дух і навіть форму, тимчасом, як Жуковський, наприклад, дае дуже штучні літературні твори, в яких, окрім іменнів, нема нічого спільного з російським життям. Свою данину модному літературному напрямкові сплатив Шевченко дуже скоро і з високостів фантастичного світу швидко спустився до низин реального життя, до малювання живих людей з їх

радощами й смутком. Уже в 1838 році являється його „Катерина", що стає прототипом для всіх пізніших його творів... Що до форми, то в „Катерині" вона досягає вже незрівняної краси, виявляючи разом із тим усе багатство й силу народньої мови.

Романтичним духом овіяні і перші поезії Шевченка на історичні теми—з минулого України. Уже самі умови, серед яких прокинулась творчість у поета, сприяли тому, щоб, звертаючись думкою до рідного краю, до його минулого, поет ідеализував і те і друге в своїй уяві. Там, на далекій чужині, серед чужої природи, фантазія оповивала Україну всіми чарами принади. У затінку роскішної майстерні Брюлова, росказує поет за себе, мов серед гарячого дикого степу наддніпрянського, проносились перед ним тіні сердешних українських гетьманів; розгортався степ, засіяний могилами; уставала перед ним його прекрасна, бідна Україна у всій своїй непорочній меланхолійній красі. І поет задумувався і не міг одірвати своїх духовних очей од рідної чаруючої краси. Черпаючи свої відомости про минуле рідного краю з таких напів-наукових, напів фантастичних творів, як „Історія Малоросії" М. Маркевича, Шевченко творить ряд історичних поем, малюючи в них славні епизоди героїчних подвигів козацтва та його пів легендарних героїв („Тарасова ніч", „Іван Підкова"). Це славне минуле вражає поета своїм різким контрастом до сумної сучасности....

---

## А. П. Кулишъ.

Пантелеймонъ Александровичъ Кулишъ (1819—1895) былъ авторомъ многочисленныхъ работъ, выступая въ области художественной литературы, публицистки и науки (преимущественно этнографіи и исторіи). Первые труды К. были напечатаны въ 1840 г., это были разсказы изъ народныхъ преданій (написаны были на русск. языкѣ—К. много писалъ на рус. языкѣ).

Уроженецъ Черниговской губ., К. съ ранняго дѣтства росъ среди отзвуковъ поэтическихъ преданій старины. Выдвинулъ К. на литературное поприще Максимовичъ, много сдѣлавшій для изученія украинскаго языка. Кулишъ, бывшій въ то время студентомъ кіевскаго университета, обратилъ на себя вниманіе профессора Максимовича своимъ знаніемъ украинскаго быта и старинныхъ украинскихъ преданій. Не окончивъ университета по причинѣ главн. образ. матеріальной необезпеченности, К. первое время учительствовалъ и успѣлъ собрать много этнографическаго матеріала, легшаго въ основу его извѣстнаго труда „Записки о Южной Руси". Своими работами К. обратилъ на себя вниманіе проф. Плетнева, бывшаго тогда ректоромъ Петербургскаго университета. Плетневъ пригласилъ К. на преподавательское мѣсто въ Петербургъ; и вскорѣ по предложенію Плетнева Академія Наукъ рѣшила послать К. заграницу для изученія славянскихъ языковъ, намѣтивъ его для занятія каѳедры этихъ языковъ въ Петербургскомъ университетѣ. Но на пути заграницу К. постигла бѣда—его арестовали за участіе въ кирилло-меѳодіевскомъ братствѣ и за статью „Повѣсть объ украинскомъ народѣ". Будучи высланъ въ Тулу, К. энергично принимается за работу въ области литературы и науки. Ссылка продолжалась недолго. Затѣмъ Кулишъ живетъ въ различныхъ мѣстахъ Россіи и заграницей и всю свою жизнь неутомимо работаетъ особенно надъ тѣмъ, что считалъ онъ, необходимымъ для родной Украины. Въ 1856—7 г.г. изданы К. два тома „Записокъ о Южной Руси", въ этомъ изданіи онъ даетъ богатый матеріалъ народнаго творчества. Здѣсь же помѣщена была повѣсть „Орися", это, по отзыву А. Барвинскаго, „найгарніша справдішна перла по між дрібними повістями Кулішовими". Вотъ какъ отзывался Шевченко о Запискахъ: „Я эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мнѣ такъ живо, такъ волшебно живо напомнила мою прекрасную Украину, что я какъ будто бы съ жывыми бесѣдую съ ея славными лирниками

и кобзарями. Прекраснѣйшій, благороднѣйшій трудъ въ современной исторической литературѣ". Одновременно съ „Записками" издалъ К. романъ или, какъ онъ назвалъ, „хронику"—„Черная рада" (Чорна рада). На украинскомъ языкѣ произведеніе это являлось первымъ историческимъ романомъ и теперь даже нѣкоторые признаютъ этотъ романъ „що до артистичности і вірности картин, се оден з найліпших творів в тім роді в українськім письменстві". Правильнѣе будетъ сказать, что правдивость нарисованныхъ картинъ съ исторической точки зрѣнія лишь относительная (хотя въ нихъ то и главный интересъ), а въ структурѣ романической фабулы, развивающейся на фонѣ историческихъ событій чувствуется искусственность. Эта же искусственность, какъ-то чувствуется и во многихъ поэтическихъ произведеніяхъ Кулиша. Поэтому трудно согласиться съ вышеприведеннымъ отзывомъ или, еще болѣе, со слѣдующимъ „завдяки своїм художнім прикметам „Чорна Рада" вважаеться за класичний твір нашої літератури". Безспорно интересны и цѣнны тѣ бытовыя сцены изъ исторіи Украины XVII в., которыя находимъ здѣсь, интересны и во многомъ типически правдивы нѣкоторые образы тогдашнихъ дѣятелей. Борьба за власть въ лѣвобережной Украинѣ приводитъ въ 1663 съ согласія московскаго правительства къ „Чорной Радѣ", т. е. къ „Радѣ", собранію, въ которомъ принимаетъ участіе (для выбора гетмана) не только казаки, но и простой народъ. Одинъ изъ героевъ политической борьбы этого времени Сомко вплетается авторомъ въ кругъ создаваемой имъ романической картины. Въ „Чорной Радѣ"—на русскомъ языкѣ, въ „эпилогѣ", К. старался обосновать свой взглядъ на отношенія Украины и Россіи, считая ихъ соединеніе вполнѣ естественнымъ. Этотъ взглядъ К. особенно развивалъ впослѣдствіи. Кулишъ—авторъ многочисленныхъ стихотворныхъ произведеній: лирическихъ и эпическихъ. Большинство этихъ произведеній по характеру своему подражательны (особенно К. подражаетъ народному творчеству и поэзіи Шевченка); послѣ смерти Шевченка К., какъ самъ говоритъ, „настала година, ні одна людина не взялася за бандуру мужицького сина... висить мовчки старосвіцька бандура в коморі... благословіть мені кобзу німую узяти"... Нельзя признать особенно художественными эти произведенія К., хотя, правда, на этотъ счетъ имѣются разные отзывы. Такъ „Досвітки"—сборникъ, который состоялъ изъ произведеній первоначально напечатанныхъ Кулишемъ въ журналѣ „Основа", признанъ былъ не только раньше, но и теперь признается „найкращим" послѣ шевченковскаго „Кобзаря" сборникомъ украинской поэзіи (мнѣніе Гринченка и теперь—Д. Дорошенка).

„Длинный рядъ разнообразныхъ трудовъ Кулиша указываетъ на подвижный и энергическій талантъ, но въ немъ бывали извѣстныя неровности и увлеченія. Кулишъ никогда не былъ ни чистымъ этнографомъ, ни чистымъ историкомъ; въ исторію и этнографію онъ вноситъ поэтическое или публицистическое возбужденіе, а въ дѣятельности художественной недостатокъ чистый поэзіи восполняется искусственной обдуманностью". (Н. И. Петровъ). Но, въ то же время, нельзя не согласиться, что „своїми статями в Основі на історично літературні теми поклав Куліш початок науковій історії українського письменства й літературної критики„ (Д. Дорошенко. П. О. Куліш, К. 1918).

Значеніе К. особенно важно вообще въ исторіи возрожденія украинства. Общее стремленіе, которое наблюдается въ кипучей дѣятельности К. заключалось прежде всего въ томъ, чтобы сдѣлать результаты культуры достояніемъ украинскаго народа, украинскаго общества. Съ этой цѣлью выступилъ онъ въ качествѣ издателя различныхъ книгъ для народа, съ этой же цѣлью предпринималъ онъ переводы выдающихся западно-европейскихъ литературныхъ произведеній на украинскій языкъ.

Выдвинутая К. система письма имѣла большое распространеніе. Первоначальное правописаніе Кулиша, измѣненное затѣмъ имъ самимъ, измѣненное также другими писателями легло въ основу современнаго украинскаго право-

писанія (это измѣненное правописаніе явилось также основой и „желехівки" авописанія имѣвшаго большое распространеніе въ галиц. и буковин. литературѣ; творцомъ этого правописанія былъ Желеховскій). Въ силу сказанниаго для насъ особенно должно быть интересно правописаніе Кулиша, хотя надо замѣтить, что правописаніе это съ теченіемъ времени сильно измѣнялось.

*Образцы Кул. правописанія.*

Изъ „Граматки" (1857). Скілько ні есть у насъ по Вкраіні граматокъ и букварівъ, то всі вони не годятця намъ для первоі науки письменства, бо печатані не нашою мовою, а черезъ те всяка дитина довго нудитця надъ книжкою, поки навчитця иноязични слова розбірати, черезъ те надовго діти зъ дому для науки одлучаютця, одъ работи одвикають...

Изъ письмъ Кулиша позднѣйшаго времени. „Згідно з Вашими земляцкими покликами про запомогу, посилаю Вам, панове братьтя Буковіньці, такі, стихотворі під назвою „Позичена Кобза". Обійме вона аркушів друку немало. Даю Вам право на перве типованьне сих стихотворів, скількіб ні схотіли Ви примірників надруковати, до распродажи ихъ на корість Вашей газетки; а въ самій газетці також. покі що печатайте, скількі схочете"..

**Изъ библіографіи:** Указаніе на прежнюю критич. литературу о К. см. въ „Бібліографичн. покажчику нової укр. л—и (1798—1883 р.)" *М. Комарова.* Изъ новыхъ работъ—статьи въ Кіевск. Ст. 97 г. V—*Чалаго,*—901, II—X—*Шенрока,* 97, IV—*Лободовскаго* (эти статьи, помѣщ. въ Кіев. Ст. письма Кулиша—важны для біографіи К.), *Гринченко* П. А. Кулишъ (Черниг. 1899), *Д. Дорошенко.* П. О. Куліш (К. 1918). Лучшее изданіе сочиненій Кулиша (неоконченное) подъ редакціей И. М. Каманина (К. 1908—10 г., 5 томовъ).

---

## Орися.

Співáють у пісні, що немá найкрáщаго на вроду, як ясна зóря в погоду. От же, хто бачив дочкý покíйного сотника Тáволги, той би сказав, може, що вонá крáща й над ясную зорю в погоду, краща й над повний місяць серед ночі, краща й над самé сонце, що звеселяє й рибу в морі, й звіря в діброві, і мак у горóді.

Може й гріх такé казáти: дé таки видано, щоб дівчá булó крáще від святого сонця и місяця? Та вже, мáбуть, так нас грішних мати на світ породила, що як споглянеш на дівоцьку вроду, то здаéться тобі, що вже ні на землі, ні на небі нема нічóго кращаго.

Гáрна, дýже булá гáрна сотникíвна! знали її по всій Украíні; бо в нас, на Вкраїні, скоро було в кого вúросте дочкá хорóша, то вже й знають усюди. Було чи треба кому з молодого козацтва, чи не треба чого у Війтовці, їде за сто верст, аби тілько побачити, що там за дочка в сотника Таволги, що там за Орúся, що всюди про неї мов у труби трýблять. Та не багато з того вихóдило корúсті. Якось не було козацтву приступу до неї з залицяннням. Чи батько був дуже гордий, чи дочкá дуже пишна, того не знаю, а знаю, що було вернеться инший крутиус із Війтовець та й ходить, мов неприкáяний. Спитає його про Орисю товариш...

— „Шкодá", каже, „брате, нашого повáбу й залицяння! Не для нас зацвіла ся квітка. Може хто й застромить її собі за високу шапку, тілько той буде не з нашого десятка". А товáриш похитáе мóвчки головою, та й подумае: „От же занапастила козака"!

А Орися була вже не дитина, вúрівнялась і вúкохалась, як біла топóля в леваді. Подúвиться було на її старий сотник, подивиться на її пишний вріст і хорошу вроду, порадується батьківським серцем,

що діждав на старість собі такої дочки, а часом і посумує: „Доспіла еси, моя ясочко, як повний колос на ниві. Та чи знатиме жéнчик, яку благодать бере собі від Господа Милосердного? Є багато людей, і статéчних, і знáчних, що залицяються на тéбе, та не хотілось би віддавати тебе в руки сивому дідові: зв'ялить тебе ревнуючи, як вітер билину в полі. Ой не хотілось би віддавати тебе й за молодого шибайголову, що не поживе довго без степу та коня, поляже в полі буйною головою, а тебе зоставить горювати з дітоньками". Так собі думаючи та гадáючи, старий Тáволга чáсом тяжко-тяжко засумує, аж сльоза покотиться з ока. А Орися росла собі, як та квітка у городі. Повна та хорóша на виду, маяла то сям, то там по госпóді в старóго сотника, похожáла, як по меду бжілка, і всю госпóду звеселяла.

Приснився раз Орисі прединвий сон. Здалóсь, прийшла до неї з того світу покійна панімáтка, стала над нею в головáх та й каже: „Дитино моя, Орисю, не довго вже тобі дівувáти; що-день благаю Господа Милосердного, щоб послав тобі вірну дружину"! Встала Орися ні смутнá, ні весела, іде до панотця в світлицю, зачервонілась, як та квіточка та й каже: „Панóченьку! позолили мої дівчата плаття. Нехай запряжуть нам коней; поїдемо ми до Трубáйла, під Турову Кручу: там вода чиста, як скло, рине по камінням". А панотéць рече: „Чого ж тобі, Орисю, так далéко їздити"?—Хібáж то вже, панóченьку, й далеко?... на півгодини ходú; та туди ж усе їхати лугом та левадами, що й не счуєшся, як вода заблищить і зашумить під горою. А панотець: „О, я вже знаю, що аби чого забажáла, то вмієш виỳпросити. Поклич же мені старóго Гриву"! Поскочила Орися до дверей, не довго шукáла Гриви, зараз привела його до панотця. А той Грива був старий, дідизний чоловік. Знав він пана сотника ще з мáлечку! випестив його на руках; вивчив і на коні їздить. Потім виходив з сотником у походах ледві не всю Польщу, був з ним і в Криму, був і на Чорному морі; та вже на старість не схотів би й панства, аби тільки при йому дожити віку. Старий вже був дуже дідугáн той Грива; брови на очи йому понасовувались, і борода сива, до пояса. Увійшов у світлицю, вклонився пану сотнику, тай каже: „Добридень, добрóдію"!—„Запряжи", каже „добродію, пару кóней, візми хоч той віз, що було сухарі в поході вóзимо, та повези наших прачóк до Трубайла". А той йому: „Добре, добродію, запряжемó. Чому не запрягти"? І ото зараз іде, бере двох хлóпців, викóчує з під повітки віз, довгий і широкий, добре йому знакомий, що не раз у лихій годині, засівши за його, одбивавсь від ляхів, або від татарви, не раз прийняв через його й нужди не мало, часом як трáпиться було тікати від них по корчáх, по болотáх, по багнетах, щоб вихопиться манівцем із залоги. Викóчує старий Грива той віз тепер на инщую потребу; запрягає пару кóней, що вже літа погасили давно в них той огонь, що кипить у серці, пáше з очей, і з ніздер, і кидає коня сюди й туди, на страх жінкáм і дітям, а доброму козакóві на втіху. Смирні тепер тиї два білі коники ходили під рукою, сивого Гриви, що вже давно одвик від козацького гéрця. От же дівчáта Орисіни несуть сорочки, шиті рушники, настілники і всяке добро; наклали повен віз і сами посідали: усі в стьожках та в квітках,—Орися поміж ними,—і як мак у городі всі квітки закрашає, так вона сиділа поміж своїми дівчатами. Сивий Грива сів спéреду; хлоп'ята кинулись одчинять ворóта. Виглянув у вікно пан сотник—„Не барися ж там, Орисю". А вона: „Ні, паноченьку"! Ляснув погонич пугою, коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очей і з возом, і з погоничем, і з дівчатами.

От вже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було бо се саме на весні, як ще трава, свіжа та молода, тілько що вкриє землю. Скілько вгорі синього неба, стілько внизу зеленого лугу. І так як ясна зоря в ночі покотиться палаючи по небу, так тая Орися проїжджала широким лугом з своїми дівчатами. Аж ось—шумить, реве Трубайло за левадами. Як роступиться дерево, а сонце як заблищить саме в тім місці, де вода рине через каміння, то ти-б сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий дорогой кришталь рине з гори і б'ється на дрібні склянки об каміння. Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим в'язом, а коріння повисло над самою річкою. Дикий хміль почеплявся за те коріння і хітається кудлатими жмутками. А внизу вода рине та рине. Оце ж тая й Турова Круча!

Дивляться на неї дівчата, та й питаються в старо́го Гриви, чого вона прозвалась Туровою?—„На що вам знати"? каже Грива.—„Ажеж ти на щось знаєш? Так і нам скажи"!—„Ой, мої голуб'ята! Сказав би вам, та тілько більш не поїдете сюди на річку".—„Що ж там таке? Скажи бо таки нам, дідусю"! Як узяли просить, не видержав старий, сів на камені над річкою, та й почав глаголати:—Колись-то давно, ще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілец такий, що аби зу́здрив на око, то вже й його; і кохався він у полюванні. Ото ж раз поїхав той князь на полювання, та й відбивсь у пущі від своєї челяді. Іде та іде пущею, коли ж ди́виться, аж на лощині пасеться стадо турів".—„А що ж то, дідусю, за тури"? спиталася Орися.—„То, моя кришко, були дики бики з золотими рогами; тепер вже їх ніде не зу́здриш. Бачить князь тих турів; тілько не дивується на їх золотії роги, а дивується, що при них стоїть дівчина, така, що в сю пущу красою освітила. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблуди́в у пущі: вхопила його за серце тая чудовна краса. „Дівчино", рече, „будь моєю дружиною"! А вона рече: „Тоді я буду тобі дружиною, як Трубайло назад вернеться". А князь їй знову: „Як не згодишся на́ моє прохання, то я твої тури постріляю"—„Як постріляєш мої тури, то вже більш нічого не стрілятимеш". Разсердився князь, взяв лука з плеча і почав стрілять золоторогі тури. Сунулись тії—тури в пущу, так і вивалили дерево; а князь за ними знай пускає стрілкою. Прибігли на Трубайло... а Трубайло тоді був не такий як тепер,—прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду, та й ні один не переплив, усі камінем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина рука́ми: „Потопив еси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки"! От же й блука́є, кажуть, той князь до сього часу по пущі, і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був вже в татарських руках, був і в лядських,—чого вже не було з тим Переяславом? а він не знайде його та й не знайде. А дівчинині тури лежать і до́сі каміннями в воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревуть тури глухо з-під води. От же, кажуть, буде такий час, що князь прийде на Турову Кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ по Вкраїні.

Слухають дівчата, та аж сумно їм стало, слухає Орися, та вже боїться й глянути на каміння, що простяглось купою серед річки. Вже їй здається, що то, справді, не каміння, і вода шумить якось не так, як вода...

Засмутив зовсім дівчат Грива. Не знають вже, чи прать би тоім, чи додому збіратись; сбром тілько старого Гриви; поглядає бо на них, та тілько всміхається. То було люблять прать на самій бистрині, поклавши кладку з каменя на камінь, тепер відійшли далеко від кручі, де вода ще не дійшла до каміння і пливе тиха та чиста, хоч вигляньсь, як у зеркало. І, справді, мов, у зеркалі видно в воді і небо, і кручу з тими кудлатими коріннями, що переплутались із хмілем, і кучеряві в'язи, що повибігали на самий край і попростягали зелені лапи над річкою.

Дивиться Орися в воду, аж у воді на кручі щось зачервоніло; хтось ніби виїхав із пущи на сивому коні і стоїть поміж в'язами. Боїться глянути у гору, щоб справді не було там когось; боїться глянути і на каміння; вже їй здається, що-ось заревуть і сунуться з річки зачаровані тури. Смикнула за рукав одну дівчину і показала в воду: дивляться дівчата, аж на Туровій Кручі князь на сивому коні. Так і обомліли. Бо хто ж би сказав, що то й не князь? Увесь у кармазині, а з пояса злото аж капає.

Не мало ж, видно, здивувавсь і козак: стоїть на коні нерухомий. Бо хто ж би й не здивувавсь, опинившись над такою кручою? У низу рине вода через каміння, а над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомі дівчата, з прачами, з мокрими полотнищами в руках. Чи дівчата, чи, може, русалки повиходили прать сорочки підводному цареві, що живе в кришталевому будинку під водою. О це ж, мабуть, і сам він вийшов з води погріть старії кості на сонці. Ще раз погляне козак на сивого діда, ще раз погляне на дівчат; позасуковали по локоть рукава, попідтикали плахти й мережані заполоччу подоли... Золото не сяє так на дорогих перстнях, як сяють у воді і над водою їх білі ноги. Задививсь козак, і собі стоїть нерухомо; коли ж гукне на його старий Грива; „гей, гей, козаче! Чого се тебе занесло на кручу? Хіба хочеш пополоскати свої кармазини в Трубайлі“?

І скоро промовив,—зараз наче розбив які чари. Засоромились дівчата і давай бовтати полотнищами. А козак відповідає дідові: „Та й за те слава Богу, що хоч на кручу вибрався. Скажи, будь ласкав, дідусю, як мені виїхати до Війтовців“?—„А чого тобі треба в Війтовцях“?—„Через Війтовці лежить моя дорога“.—„А куди ж лежить твоя дорога?“—„Моя дорога—до чийогось порога, моя стежечка—до чийогось сердечка“.—„Еге“, каже старий Грива:—„нехай же тобі Господь у доброму ділі помогає! От же тобі виїхать: берись у низ, по над берегом: то там трохи нижче буде тобі доріжка; тією доріжкою виїдеш ти на річку. Є через річку й кладочки; возом не проїдеш, а конем добрий козак перехопиться“. Подякував козак за пораду, повернув коня і зховавсь по-за-деревами.

Як сховавсь, тоді то вже розгулялись наші дівчата: росписали козака як на папері: які й очі, яки й брови, як й говорить, як й всміхається. Та каже: „Се твій суженний“! а та: „Се твій“... А одна додала: „Не змагайтесь дурно, дівчата; чи рівня ж таки вам пишний князь! Се нашій паночці суженний“! Почервоніла Орися. „Збожеволіла“, каже, „ти, Параско Хіба не чула що він сказав дідові“? І жаль їй було, сама не знає чого, що він їде свататься. Мнякше від воску дівоче серце. Тане воно від козацьких очей, як від сонця...—„Що ж“, каже Параска, „ще їде свататься? Суженої і конем не об'їдеш“!

Попрали дівчата сорочки́, зложили на віз, зеленою пахучою травою прикрили, посідали й поїхали додо́му, свіжі та веселі, щебечуть, як ластівки. Ще далеко не доїхав віз до сотницького двору, а в дворі вже чутно було, що вертаються. „Орисю, наша панночко“! крикнули дівчата,—скоро розчинились ворота, „Чий же то сивий кінь у дворі стоїть? Се ж того козака, що ми бачили, се ж твого князя, се ж твого суженого“! Гляне Орися, а в серці наче жаром запекло́. Чи вона злякалась, чи зраділа, сама того не знала. Виглянув у вікно із світлиці молодий козак; їде в двір віз старими кіньми, із старим, сивим погоничем; зелена трава волочиться по боках; а з-за сивої бороди старого Гриви, з-за білої зіми, червоніє літо—повен віз дівчат, у квітках та намисті,—Орися як сонце поміж ними!—Виглянув, та аж руками сплеснув: „Се ж вона, се ж вона“! І ото вже тоді почав на прямоту викладувати свою мову пану сотникові, і хто він такий, і чого приїхав. Хто ж він такий, то се вже пан сотник знав давно: Миргородський осаву́ленко́, ота́ман у своїй сотні, хорошого і багатого роду дитина. А чого приїхав? Приїхав подивиться, що там за Орися така, що там за дочка в сотника Таволги на всю Гетьма́нщину; а побачивши та й себе показавши, довідаться, чи вже надбала шитих рушників у скриню... Про що журивсь, чого бажав пан сотник, те йому як з неба впало. Не довго думавши, позвав Орисю. Війшла в світлицю, червона як калина. „От, Орисю, тобі жених. Чи люб він тобі, чи може підождеш кра́щого. Хоч-би тобі слово промовила, хоч-би тобі очима зглянула· Стоїть, сердешненька, і голову схилила. Бачить панотець, що не діждеться від неї відповіді,—бо деж таки, щоб дівчина сказала, що в її на мислі. Очиці хіба скажуть, а сама ні. Порахував се панотець та й каже: „Де вже такий козак та люб не буде. Обніміться ж та поцілуйтесь, та й Боже вас благослови“. Обняв козак Орисю, поцілував у тії губоньки, що наче з самого меду зліплені, і вклонились обоє низенько, до самого долу, панотцеві. Чи багато ж наїхало дружини на весілля, чи бучно відбули гостей, чи довго гуляли, се вже не наше діло росказувати. Бачив я Орисю саме перед весіллям; хоро́ша була. як квіточка. Бачив я знову її через рік у Миргороді,—ще стала краща замужем, і дитина в неї, як Божа зірочка. Вже я не раз думав собі, на неї дивлячись: „Се Божа слава, а не молодиця. Що як-би хто доте́пний змалював її так, яка вона є, із маленькою дитинкою на руках! Щоб то за картина була“.

---

**Объясненіе словъ.** *Орися* уменьш. отъ *Орина* (Ирина); *мабуть* должно быть; *залицяння*—ухаживанье; *дуже*—очень; *шкода*—жаль; *застромити*—воткнуть; *похитати*—покачать; *занапастити*—погубить; *виховувати*—взлелѣивать, выростить; *левада*—отдѣленное мѣсто для сѣнокоса вблизи усадьбы; *урода*—красота, миловидность; *часом*—иногда; *посумувати*—погоревать; *женчик*—уменьш. отъ *женець; статечний* солидный; *значний*—значительный, знатный; *звялити*—сдѣлать вялымъ, обезсилить; *билина*—травка; *шибайголова*—сорвиголова; *гадати*—размышлять, предполагать; *маяти*—виднѣться, мелкать; *господа* домъ, хозяйство; *бжілка*—*бджілка*—уменьш. отъ *бджала*—пчела; *паніматка*—матушка; *дружина*—мужъ или жена; *позолити*—вываривать (бѣлье); *хода*—шагъ, ходъ; *півгодини*—полчаса; *забажати* захотѣть; *дідизний*—унаслѣдованный; *траплятися* случаться; *вихопитися*—выскочить; *манівець*—путь не по проложеной дорогѣ, а минуя ее; *залога*—засада; *герць* (*герець*) поединокъ; *стьожка* лента; *сивий*—сѣдой; *баритися*—медлить, мѣшкать; *паша*—кормъ для скота; *потюпати*—побѣжать рысцой; *круча*—обрывъ; *жмуток*—пучокъ; *польованнья* охота;

*зуздрити*—увидѣть; *купа*—куча, груда: *прати*—стирать, мыть; *кармазин*—сукно малиноваго цвѣта; *нерухомий*—неподвижный; *будинок*—зданіе; *плахта*—женская одежда; *мережаний*—узорчатый; *заполоч* цвѣтныя бумажныя нитки; *перехопитися*—быстро переѣзжать; *порада*—совѣтъ; *змагатися*—спорить; *збожеволіти*—съ ума сойти; *злякатися*—испугаться; *надбати*—нажить, пріобрѣсть; *скриня*—сундукъ; *порахувати*—поразмыслить; *бучний*—богатый, шумный; *весілля*—свадьба *дотепний*—способный.

---

## Куліш, як людина, громадянин і український письменник.

(*Изъ соч. Д. Дорошенка: П. О. Куліш його життя й літературно громадська діяльність К. 1918*).

Протягом свого довгого життя, каже Олімпій Білозерський, переносив Куліш у своїй душі кілька богів, за що від неприхильників дістав назву ренегата, а від людей йому далеких—чоловіка хвилини. Але було б правильніще назвати його людиною сильного почуття! Одно справедливе: поки він носив бога в серці, то служив йому щиро й гаряче і одночасно кільком богам не покланявся... Бога свободи, особливо політичної, носив він довго у душі, і, певна річ, мусів захоплюватись козацьким ідеалом, як його змальовано в Гоголя і в піснях народніх. Але жив у йому й инший бог, котрий під старість зовсім витіснив першого; кажу за його гуманність. Сей то бог і наштовхнув його на запитання козацтву: що ти зробило з своєї волі?" Старі шпаргали, давні документи, в яких шукав Куліш відповідь на це запитання, показали Кулішеві його героїв далеко не такими принадними й бездоганними, як малювала їх думка, як уявлялись вони йому з пісень народніх. Він силкуеться ще глибше вчитатись в аннали козацької історії, тратить на це багато років і йому здається, що він знайшов правду: козацтво й гайдамацтво—колючий будяк на українській історичній ниві; і всі герої козаччини

Павлюківці й Хмельничане, хижаки—пьяниці,
Дерли шкуру з Украины, як жиди з телиці.

Україна прокляла свое козацво:

Розбишацьким заробітком гордувати стала,
І поеми гайдамацькі брехнями назвала.

І з усім за́взяттям, з усім запалом своєї вдачи кидається Куліш нищити своїх прежніх кумирів, шукаючи на їхне місце нових инших: його кумиром стає культура, в протилежність руїнництву козацкому. „Культурі спасенній служімо"! закликае він. Але не помічае, що сам уже відстае від життя. Ідеалізація козаччини—вже пережитий етап громадських настроїв українських· се—романитика, од якої отверезило громадянство наше багато дечого окрім писаннів Куліша. Активна боротьба за політичне й соціальне визволення народніх мас, апостолом якого явився у нас і в Галичині Драгоманов, опанували помыслами молодшого покоління—і Куліш не помічае, що він з своїм антикозацтвом стае фігурою анахронічною... Але ми, знаючи, з якої глибокої любови до правди й до рідної нації випливали його вчинки, не осудимо тепер „бідолашного" Куліша, тямлячи, що не помиляється тільки той, хто нічого не робить, а він робив багато і сума добра, зробленого ним українській справі, давно вже переважила ту шкоду, яку він у свій час чинив їй своїми помилками! Він лишив нам велику і цінну спадщину з обсягу слова, яка довго служитиме поколінням українського народу на добру науку і художню втіху. В своїх поезіях зумів Куліш вдарити в нові струни після Шевченка Його „Чорна Рада" й дрібні оповідання назавжди лишаться зразком української прози. Його писання історичні поклали основу наукової мови української. Його правопис—„кулішівка" прийнято тепер на всім

просторі українських земель. І скрізь, на кожному полі українського письменства зустрінемо слід його невсипущої праці. Одже ся праця дала йому право сказати за себе:

Не забудеш мене, поки віку твого, моя нене Вкраїно,
Поки мова твоя голосна у піснях мов срібло чисте дзвонить...
На що глянеш, усюди згадаєш свого бідолашного сина;
Від тебе, моя нене, його туподумство людське не заслонить!

---

## А. П. Стороженко.

Алексѣй Петровичъ Стороженко (1805—1874) считался раньше однимъ изъ лучшихъ украинскихъ писателей. Литературная дѣятельность его относится главнымъ образомъ къ 1857—65 гг., когда печатались разсказы его на русскомъ и украинскомъ языкѣ. Темы для своихъ разсказовъ С. бралъ обыкновенно изъ народныхъ сказаній. Его влекла къ себѣ особенно фантастическая сторона этихъ сказаній и тотъ непосредственный юморъ, который такъ сильно отражался въ бытовыхъ сюжетахъ народнаго творчества. Съ матеріаломъ своимъ С. обращался очень свободно; поэтому историческій, а отчасти и этнографическій элементы его разсказовъ часто не соотвѣтствовали дѣйствительности. Главное достоинство произведеній Ст. пластичность и колоритность языка, живость разсказа. С. мастерски описываетъ природу Украины. Эти стороны дѣлаютъ интересными и теперь нѣкоторыя изъ его произведеній, несмотря на явную искусственность и даже несообразность содержанія. Самъ Стороженко особенно цѣнилъ свое послѣднее произведеніе „Марко Проклятый“ (изданное уже послѣ смерти Ст. въ 1875 г.). Между тѣмъ, это произведеніе поражаетъ указанными слабыми сторонами въ творчествѣ. ‚Каждый народъ, писалъ Ст., имѣетъ своего скитальца: древніе греки—Одиссея, французы—вѣчнаго жида, испанцы—Мильмота, у нѣмцевъ и англичанъ ихъ не перечтешь, у русскихъ—Кащей Безсмертный, а у малороссіянъ—Марко Проклятый, но, кажется, малороссійскій Марко заткнетъ за поясъ всѣхъ другихъ скитальцевъ“ „У малороссіянъ существуетъ поговорка: товчетця, як Марко по пеклу, сталъ быть въ изустномъ преданіи народа должна существовать и легенда о похожденіяхъ Марка. И вотъ болѣе тридцати лѣтъ отыскивалъ я и собиралъ куски раздробленной легенды и успѣлъ много собрать. По народнымъ преданіямъ, похожденія Марка относятся къ далекимъ временамъ Запорожской Сѣчи и имѣютъ связь съ войною 1648 г., бывшею послѣдствіемъ возстанія Хмельницкаго. Поэма эта выношена подъ сердцемъ. Народныя преданія для нея добывались ревностно изъ устъ народа во многихъ мѣстахъ“ На самомъ дѣлѣ, неудачнымъ вышелъ типъ Марка Проклятаго, уже прежде всего того потому, что настоящаго этнографическаго матеріала во всей „поэмѣ“ было очень мало. Марко—неукротимый, кровожадный человѣкъ. Онъ убилъ свою бывшую невѣсту и ея мужа, убилъ свою мать и сестру. Прокляла его мать, прокляла его тѣнь вставшаго изъ гроба отца. И вотъ Марко осужденъ бродить по свѣту „до страшного суда“, пока добрыми дѣлами и покаяніемъ не спасетъ своей души и душъ загубленныхъ имъ. Бродитъ онъ съ торбою, въ которой лежатъ головы его матери и сестры, бродитъ онъ по свѣту, былъ и въ пеклѣ. Въ повѣсти мы видимъ его дѣйствующимъ на фонѣ историческихъ событій—войнъ Хмельницкаго съ поляками.

Если принять во вниманіе, что литературой Ст. занимался лишь въ часы досуга отъ своей чиновничьей дѣятельности, то надо признать число написанныхъ имъ произведеній довольно значительнымъ. Эти произведенія дѣлятся на *оповидання гумористичні* („Вуси“, „Голка“. „Не в добрий час“), *приказки і казки* („Два брати“ и др.), *оповідання з переказів людових* („Закоханій чорт“ и др.), *оповідання з переказів історичних* („Матусине благословення“ и др.), *оповідання легендарно-історичні* (Марко Проклятий), *драматичні* („Гаркуша“) и *вірші*.

**Изъ библіографіи:** *Иг. Житецкій*—Українські оповідання А. И. Стороженка (Кіевск. Ст. 905, IX); *І. Стешенко*—Олекса Стороженко (Зап. Наук. тов ім. Ш. т XLIII). Послѣднее полное изд. соч. Ст. въ VIII томѣ „Руска письменність" (Львів, 1911).

---

## Изъ повѣсти „Марко Проклятий".

Було в Петрівку. Зелена по пояс трава вкривала степи́, вихрилась, слалась і як море грала; набіжить вітере́ць, покотиться хвилею, нахилить, розібє її, і вона зажовтіє, заголубіє і зачервоніє квітами. На синьому небі ні хмарки; сонце зверху накрива теплом і широким промінням, як золотим дощем, кропить кожен листочок, кожну билинку, а з трави обдає, свіжить пахучим холодком. Дишеш, не надишешся, як буває в Спасівські жароти, після довгого путі, ненаситиш жадо́би, допавшись до холодної криниці. Здається тільки й видко небо й землю, а скільки еще на-вкруги тебе тієї тварі божої! Куди не глянь, під кожним кущиком, листочком кишать коники, комашня́, як розмальовані метелики, мигтять з квітки на квітку: а високо, під ясним небом, в'ються орли, хмарою літають дрохви, журавлі, хохітва́; кобчики, неначе гвоздиком прибиті, на однім місці махають крильцями. виглядаю́чи добичу. Де́коли залепстить, розляжеться трава, і сайгак, злякавшись свого ж шелесту, летить як на крилах, схиливши на спину довгі свої роги. Кругом тебе усе живе, усе дише, дзиркотить, висвистує, а одпалі, невіть відкиля, виявляються озера, бу́цім чарами наливаються, мріють, котять хвилю за хвилею і як море вкривають землю. Тільки де-не-де синіють, неначе острова оточені могили; і знов як не було, мання розвіялось, рознеслось, і знов зелена трава скрізь стелеться по степу. Весело глянуть на сі степи, запорожської України; усе очі до себе пригортають, а серце мліє. смутні думки летять в невідомий край, а за ними рветься й душа, бо нема для неї притиііну на землі, як нема чоловікові за́хисту на широкому степу.

Жар починав стухать, сонце близилось до землі, оточившись довгими па́ростями проміння, неначе підняло сто рук, щоб обняти степи на добраніч. Вітер як з лісу повівав холодком і розносив квітчані па́хощі. У свою чергу озвались вечірні пташки: підпідьомкали перепела, деркотіли деркачі, висвистували овчарики, кигикали і квилили літаючи чайки. Аж ось в траві неначе искра блиснула, і виявивсь, як з землі виріс, на вороному коню січовик, в червоному жупані і в кабардинці на бакир. Ремінний пояс врізався в його тонкий стан, за поясом і в кубурах стреміли пистолі, біля боку висіла шабля в срібній піхві, а за плечима мотався булдимок. Січовик був ще молодий, тільки вус вирівнявсь; ясно гляділи його карі очі, а уста ніби усміхались; усякий би пізнав по його юнацтву і безсумному погляду, що не ввірився ще йому світ, не почало й лихо. Іхав він тихою ходо́ю, озираючись по сторонам, ніби гуляв собі: то закурни́ка пісню, то нахилиться з коня, зірве квітку, втішається єю і, побачивши кращу кине і зрива другу.

Вже завечері́ло. Широкі тіни простяглись і мережили степ; захід сонця зайнявся полом'ям і насупроти обдав ярким світом гребень, гори з могилами. Січовик скинув очима у даль, шукаючи, на якій бы йому могилі заночувать. Дивиться, на самій вищій могилі щось мріє, чорніє: спершу здалось йому за шульпіку, а як зблизився, побільшало,

неначе орел; ще проїхав кілька гонів, роздивився, аж то чоловік, і сидів він нерухомо, неначе камяна баба на могилі.

— От і добре, пробубонів про се́бе січовик,—послав мені Господь на ніч товариша.

Спустившись в балку, він зупинився біля криниці, набрав в баклагу води, напоїв коня і повів його в поводу. Зійшов на гору, вже і до могили зблизивсь, а чоловік сидить собі, не ворухнеться, неначе закляк, не оглянеться на січовика і не чує шелесту, од його важкого поступу. З виду він і по одежі не гевал, не бурлака, а щось не просте: татарська кучма насунулась йому на очі, ніс закандзюбився, як у кобця, а довгенні сиві вуси аж до грудей доставали. На плечах у його був накинутий чорний подолянський кобеняк і в верзунах, як обуваються в Карпатських горах Гуцули. Не видко було при йому ніякої броні, тільки в руці держав він ціпо́к і біля боку лежала торба.

Зблизившись до могили, січовик одпустив коневі попруги, приарканив, дивиться, а чоловік усе сидить, не оглянеться і не поворухнеться.

— Бач, як замислився,—прошопотів січовик, заходячи з боку,—а мене не бачить; пострівай же, я тебе сполохну,—та скільки духу й крикнув; пугу!—аж луна по степу покотилась.

Однак од сього покрику чоловік не сполохнувся, не притьма озирнувся він і хижо з підлоб'я глянув на січовика. Страшно горіли вирлоокі його очі, неначе искри з них посипались. Січовик хотів було ще в друге пугукнуть, та й припинивсь, бо як списом шпигнуло його тим поглядом, неначе холодна жеретія обвилась і здавила йому серце. І не схаменувся він, як, знявши кабардинку, низенько вклонився, буцім самому кошовому, і з повагою промовив:

— Добрий вечір, чоловіче!

Чоловік зміряв січовика очима і не промовивши слова, одвернувся. Нахмурився і січовик: заграла молода кров, заискрились очі, розсердила його та зневага.

— Слухай, чоловіче,—озвався січовик, за поздоровкання мусиш оддякувать, а не одвертать пику і чорти батька зна куда стромлять свої волові очі, як кішка в каганець!

Чоловік мовчав, усе дивлячись пильно у ту же саму сторону, як спершу дивись.

— Чи чуєш, що я тобі кажу?—знов гримнув січовик, підступаючи.

— Не позакладало, чую... пробубонів чоловік, не ворохнувшись.

— Чого-ж мовчиш?

— Нічого казать; коли я тобі не подобавсь, іди собі дальш, степи просторі.

— Не я до тебе прийшов, а ти забрався в чужу солому. та ще й шелестиш! Степи наші, запорожські. От що!

— Хто се тобі казав?

— Я тобі кажу!

— Коли ваші, чом же ви їх не орете, не засіваєте, не користуєтесь ними?

— Січ не пшеницею степи засіва, а кріпостями, паланками, от що!

— Погані ж будуть ваші жнива; не собі дбаєте; правда твоя. мине вік, другий, і сі степи ригнуть золотом, сріблом, та не буде вам з того ніякої користи. Не подякують тих, хто кров'ю своєю їх поливав і своїми кістками огорожував!... Так не кажи мені, козаче, що степи ваші: Божі вони і того, кому Він дасть ними користу́ватся!

— Поки хвалькó нахралиться, будькó добудеться! Уставай же, та йди собі ік уражій матері за те, що ти цураєшся мого товариства; не хочу з тобою на одній могилі ночувать, от що!

— Як не хочеш на одній, так шукай собі иншу...

— Вибачай, чоловіче,—гримкнув січовик;—у мене такий звичай, що куди б я не прийшов, то вже відти не піду, поки сам не схочу.

— Такий саме звичай і в мене...

— Вставай же, кажу тобі,—скрикнув січовик,—не то я тебе по запорожськи підведу!

— Чи не схотілось тобі, козаче, тичка подуть?—спитав чоловік, зареготавшись на ввесь степ, неначе само пекло зареготало.

— Я тебе так подму,—гукнув січовик, ще гірш розсердившись,—що аж на тій могилі опинишся.

— Гляди, козаче, не то мене не зведеш, та й торби моєї не підіймеш...

— Брешеш, підійму, і потилицю ще тобі єю натовчу!

Січовик справді хотів було затопить по гамалику, ухопивсь за торбу, та сюди-туди, і з місця її не зворухнув; попробував обома руками взять, аж заморився від натуги, а все таки не зворухнув.

— Що там таке в торбі?—бубонів січовик, поглядаючи то на чоловіка, то на торбу,—який там біс сидить?.. Я ж таки не аби який, підкови розгинаю, коня підіймаю, а гемонської торби і з місця не зворухнув... Скажи мені, чоловіче,—спитав він,—що ти таке на світі: чи який характерник, чи може сам чорт?

— Не характерник і не чорт,—одказав чоловік, схиливши на груди голову,—тільки чортова у мене доля...

— Яка ж у чорта доля?

— Не така, як у людей!

— Се й не питаючи знав... А ти мені скажи, який там біс сидить у твоїй торбі, що вона така важка?

— Подивись...

---

Ярко освітились залі кружґанки і кімнати княжеського замку. Тисячі воскових свічок палали в сторучних лихтарях і панікадилах, що неначе стьожки, зіткані з кришталевих ниток, спускались з стелі і висвічувались як блискавки в горобину ніч. Стеля і стовби блищали золотом; зложений з найдорожчого дерева поміст вилискував як замерзле плесо. Над вікнами висли з аксамиту та ще з чогось завіси з вигаптованими на їх птицями, звірями, квітами і визерунками, а двері і мармурові коминки вершились великокняжними гербами: на червоному полю погонь. По кружґанках і бокових покоях стояли столи, заставлені туровими рогами, келихами і чарками з чистого золота. Яких потрав, закусок, лигомін і напитків не було на тих столах!... Що тільки милосердний Господь сотворив задля цілого світа, то усе там склалось докупи задля одних тільки панів... Бенкет ще не починався, ждали, поки одягнуть і спорядять молоду княгиню. Тимчасом магнати і великі пани, пані і панянки зібрались у кімнатах княгині Гризельди; а ротмистри, хорунжії і шляхетство розхожували собі по залі, гомоніли, крутили вуси і бряжчали бронею і острогами. На приґанку під стелею містилось може чоловіка з сімдесять княжеської музики і півчих; у вікно заглядало сотні голов простої челяді. По тимчасовому звичаю магнати і великі пани не боронили своїм служанцям дивиться на їх бенкети й ігрища, тільки у сю добу не ба-

гацько назбіралось того люду, бо опасувались, щоб не понаходило бурлацтва і гайдамак, що цілими ватагами вештались по лісах, а пустили тільки замкову черню. Однак як не пильновали вартові жолніри, а деякі з чужих прокрались таки у парк, бо в одно вікно заглядував Кобза, а біля його стояв Остап.

Як одягли молоду княгиню, увійшов у залю Єремія, ласкаво привітав панів і оддав музиці приказ бути на готові. Єремія був з себе високого зросту і сухорлявий. З-під широких, нахмурених бровей хижо-вовчим поглядом визирали його сірі як полуда очі; уста завжде усміхались, ніби судоргою так звело їх на віки, а довга, руда борода закривала груди. Обличчю князя найгірш додавало лютости високе чоло, з глибокою морщиною між очима, і чуб жорсткого волосся, що неначе щетина стремів до гори. Єремія одягнутий був в багатому кунтуші з срібними китицями і поворозками, шалевим поясом підперезаний і в жовтих сап'янцях; біля боку моталась карабеля, обсажена самоцвітами. Виглядував він сановито, піднявши голову і трохи перегнувшись назад, що виявляло в йому і панську пиху і лицарську відвагу. Князь вийшов з залі, а слідком за ним і шляхетство, запрошувать панянок на той танець, що по двоє ходором ходять та розмовляють.

Тільки що виявилась на дверях перша пара, разом заторохтіли барабани і заграла музика. Єремія по переду вів молоду княгиню, у другій парі йшов молодий з княгинею Гризельдою, а за ними магнати і шляхетство. Молода княгиня засліпила своєю красотою; здавалось, тільки її одну і видко було. Йшла вона, неначе та лебедочка плила, в білім як сніг убранні. З-під віночка білих квіточок хвилею спадала аж до землі пелена, зітканая буцім з павутини; на віночку, грудях і по всій сукні блистіли як зірки дорогі каміння. Кобза затріпотів уздрівши княгиню, і затаївши дух пильно на неї дивився. Тим поглядом пронизав він княгиню аж до самого серця так, що як вона проходила побіля того вікна, де стояв Кобза, то ніби зачарована повернулась і скинула на його очима. Затокотіло кріпко у Кобзи гаряче серце, заискрились очі, здалось йому, неначе з самого неба глянув на його янголь, повитий білою хмарою і оточений зорями...

Народ, що стояв біля вікон, дивовався, дивлячись на панський бенкет; иншому і не снилось того, що теперечки довелось побачить. Деякі вип'явши баньки аж цмокали і бубоніли:

— Глянь, глянь, як блищить золото, як сяють самоцвіти, дороге намисто, які убрання, батечки!..

— Яка гарна, сановита молода!—похваляли деякі.

— А молодий який миршавий,—озивались инші...

---

## Вчи лінивого не молотом, а голодом.

Багатому хазяїну послав Бог чимало діточок. Всіж покірні, трудящі, помагають батькові й матері у всякій роботі, одна тільки дочка (Палажкою звали) удалась така лінива. Тільки й роботи їй, що сидіти згорнувши ручки. Ні на сорочку собі не напряде, ні води не принесе, ні корови не видоїть. А дівка ж така—глянуть на неї, здається за двох зробить: висока, гладка, і з виду чорнявенька, хорбша-прехороша.

Може б вона і не була така лінива, коли-б батько та мати, на лихо їй, так в неї не кохались. Ніколи було, не налають,—не то щоб вдарить ліниву дитину.

„Донечко моя“ було почне батько: „чом ти нічого не робиш.... Яка ж з тебе хазяйка буде. Та тебе ж ніхто не візьме за себе Кому треба таку панську пиху, як ти. Чи не сором тобі даром хліб їсти“. То мати зараз і заступиться. „Годі тобі“, скаже, „гримати на дитину. Як до чого прийдеться, то буде з неї й хазяйка... Адже ж не чужий хліб їсть, а наш“. Вже й подруженьки Палажчини повиходили заміж, а до неї і старостів не засилають, хоч така дівчина, кажу, що кращої в селі нема: біла, повна, тіло ніжне,—як панночка, бо нічого не робить: не печеться на сонці, не мерзне й на морозі.

Думав старий, думав, що йому на світі робити з лінивою дочкою,—а далі й каже: „Як би знайшовся такий чоловік, щоб не биттям, а словом зробив з неї роботящу молодицю, то я б за нею віддав би йому третину всії худоби. що маю“. Знайшовся такий чоловік з другого села. Прийшов до Палажчиного батька, і сина з собою привіз. Знатний парубок,—дівчині під пару. „Віддай“, каже, твою дочку за мого сина, то побачиш, яка з неї буде невсипуща хазяйка.—„Добре“, каже батько: „відам; і за нею. як казав, дам третину худоби,—тільки гляди, щоб не били моеї дитини“... „І пальцем, „каже“, до неї не доторкнусь“.

Одружили Палажку з парубком, і, добре погулявши на весіллі, свекор забрав молодих і повіз до себе. На другий день вся сім'я прокинулась раненько і кожний принявся за роботу, а Палажка довго ще ворочалась з боку на бік, поки не обридло лежати, а далі встала, сіла біля віконця, та й поглядае на вулицю і рада б то раденька, що її ніхто не силуе до роботи.

К обіду зібралась вся сім'я; поставили на стіл борщ. От свекор і пита: „А хто що робив?“. Всякий, хто що робив,—розказуе; а Палажка мовчить. „А ти невістко, що робила?“, пита свекор.—„Нічого не робила, одмовила Палажка. І звичаю того не маю, щоб робити“.

„Як нічого не робила, то нічого і не їстимеш: у тебе нема звичаю робити, а у нас нема звичаю даром годувати лежнів“. Так сердешна цілісінький день не ївши й сиділа: нема, бачите, рідної неньки,—нікому було і шматочка хлібця дати небозі.

На другий день сиділа-сиділа, а далі згадала, що тутечка, як не поробиш, то й їсти не дадуть,—вхопила відра і принесла води.

Як посідали обідати, знов свекор пита: „А хто що робив?“. „Всі робили“, відповіда свекруха.—„А невістка?“. „Вона води принесла“.— „Дайте ж їй кухлик води“. Випила той кухлик води, небога поплакала, пожурилась і знов голодуе.

На третій день Палажка принесла води, і як свекруха поралась біля печі, то вона помогла їй вимішати кашу. „А хто що робив?“ пита свекор сідаючи обідати.

— „Всі робили“, відповіда свекруха. „А невістка і води принесла, і кашу вимішувала“. „Дайте ж їй грудочку каші“. Не наїлась Палажка тією грудочкою. Нічого робити,—як кажуть: голод не тітка, не нагодуе. От вона годі вже сидіти, згорнувши, ручки: потрошку, потрошку, та й стала така ж роботяща, як і всі.

Минув тиждень і другий. От Палажчина мати і каже своему чоловікові: „Що то діеться з нашою дитиною. Може, вона, бідна, кулаками сльози втирае; може її товчуть і б'ють нещасливу.. Запроторили аж у друге село, та й досі вісточки об неї не маемо. Хоч би ти чоловіче, навідавсь до неї.

У неділю пішов старий до своеї дочки. Приходить—нема нікого дома: вся сім'я пішла до церкви; тільки одна Палажка осталась і порається біля печі. „А що донечко, пита старий, як тобі живеться?“ —„Добре тату“ відповіда Палажка: „спасибі Богу й людям“. „Не б'ють тебе?“.—„Ні не б'ють“.

„Спасибі ж їм“, каже старий перехристившись.

Сів батько на лаву, та й дивиться на свою дочку. А вона так тим рогачем орудує: то горшки переставля, то жару підгребе, то вибіжить з хати, дрівець вруба, то вхопить відра і збіга за водою. „Що се з нею сталось“ думає старий: очам своїм віри не йме. „То було й до печі близько не підійде, а теперички—глянь яка роботяща стала“. Аж ось повертається з церкви свекор з жінкою, з дітьми; а Палажка як ухопить шкураток та батькові в руки: „Мніть, тату“ каже „а то тутечки такі гаспидські люде, що як хто нічого не робить, то вони йому й шматка хліба не дадуть“. Батько узяв той шкураток, та й мне. А тут увійшов у хату свекор з жінкою і з дітьми. „Здоров був свате“, каже свекор. „А що се ти робиш?“—„шкураток мну“, каже старий усміхаючись „щоб не гуляти; бо дочка мені сказала, що тут такі люде чудні, що як хто нічого не робить, то йому й шматочка хліба не дадуть“.—„Е, в нас так, свате“, каже свекор, глянувши на невістку. „Не збрехала твоя дочка. Бач, яка стала роботяща. Теперички давай, як обіцяв, третину, бо й пальцем я до неї не доторкнувзя“. „Як же її навчили“ пита батько.—„А так; вчи лінивого не молотом, а голодом“...

**Объясненіе словъ:** *Петрівка* Петровъ постъ; *проміння* лучи; *жадоба* жажда; *криниця* родникъ; *комашня* муравьи; *метелик* мотылекъ, бабочка, *мигтіти* сверкать; *хохітва* стрепетъ (птица); *сайга* дикая коза; *дзиркотити* жужжать; *не-віть=не-відь; буцім* будто бы; *мріти* чуть (вдали) виднѣться; *оточити* окружать; *притин* убѣжище; *захист* пріютъ; *парость*—ростокъ; *пахощі* ароматъ; *черга* очередь; *овчарик* бекасъ; *квилити* плакать, стонать; *кабардинка* шапка (изъ мѣха); *на бакир* набекрень; *піхви* ножны; *булдимок* ружье (старинн. образца); *закурникати* замурлыкать, забормотать; *мережити* дѣлать ажурные узоры, испещрять; *шульпіка* коршунъ; *гони* мѣра длины (первоначально: длина вспаханнаго поля, затѣмъ—длина отъ 60 сажен. и болѣе); *балка* степной оврагъ; *зупинитися* остановиться; *баклага* плоскій боченокъ; *заклякати* окоченѣть; *гевал* мужикъ; *бурлака* бобыль, работникъ; *кучма* мѣховая шапка; *кандзюбитися* кривиться *кобеняк*—верхняя суконная одежда (длинная, съ капюшономъ); *верзун* кожаный лапоть; *ціпок* палка, посохъ; *торба* мѣшокъ; *замислитися* задуматься; *постривати* подождать; *сполохнути* испугать; *луна*--эхо; *притьма*--*притьмом* быстро; *хижий*: хищный; *вірлоокий=орлокий; спис* копье; *жеретія* змѣя; *схаменутися* опомниться; *повага* уваженіе; *зневага* пренебреженіе; *пильно* старательно, пристально; *подобатися* нравиться; *просторий* просторный; *паланка* небольшое укрѣпленіе (окруженное частоколомъ); *дбати* заботиться; *ригнути* извергнуть; *хвалько* хвастунъ; *будько* тотъ, который обѣщаетъ (говоря: *буду, буде); вибачити* извинить *тичок* толчекъ подъ бокъ; *подму* 1-е лицо отъ *подути; звести* поднять; *потилиця* затылокъ; *затопити* ударить; *гамалик* задняя часть шеи; *гемон* демонъ *характерник* колдунъ; *кружганек*—галлерея; *лихтарь*—подсвѣчникъ; *стеля*—потолокъ; *блискавка*—молнія; *горобина ніч*—воробьиная ночь; *вилискувати*—блестѣть; *плесо*—озеро; *оксамит*—бархатъ; *вигаптовувати*—вышивать; *келих*—кубокъ; *потрава*—кушанье; *ласощі*—лакомство; *острога*—шпора; *боронити*—запрещать; *ватага*—толпа; *вартовий*—сторожевой; *сухорлявий*—сухощавый; *поворозка*—шнурокъ; *шалевий*—сдѣланный изъ шали; *подперезати*—подпоясывать; *сап'янці*—сафьяновые сапоги; *карабеля*—изогнутая сабля; *банька* бѣлокъ глаза; *миршавий*—невзрачный, *чимало* довольно много, значительно; *гладкий* полный, толстый;

*враг* чортъ; *налаяти* выбранить; *донечка* уменьш. отъ *доня*—ласкат. дочь; *пиха* гордость, чванство; *годі* довольно; *грімати* (*гримати*) гремѣть, кричать; *биття* битье; *поважний* почтенный, серьезный; *худоба* имущество; *доторкатися* дотрогиваться; *одружити* женить, выдавать замужъ; *прокинутися* проснуться; *обридати* надоѣдать; *ненька—неня* мать, родимая; *шматочок* кусочекъ; *небога* бѣдняжка; *ухопити* схватить; *кухлик* уменьш. отъ *кухоль* кружка; *журитися* грустить; *поратися* стряпать; *бі ля* возлѣ; *запроторить* далеко что-л положить, поставить (собств. *проторити* угладить дорогу, протереть); *неділя* воскресенье; *шкураток* уменьш. отъ *шкурат* кусокъ кожи.

---

## Л. И. Глѣбовъ—(Глібов).

Леонидъ Ивановичъ Глѣбовъ (1827—1893) извѣстенъ главнымъ образомъ своими баснями („байки"). Басни Глѣбова представляютъ собою въ большинствѣ передѣлки басенъ Крылова, но передѣлки эти до того своеобразны, что позволяютъ говорить объ оригинальной творческой работѣ. Выводимые образы получаютъ специфическую окраску и въ басняхъ отражаются бытовыя черты украинской жизни, характерныя особенности жизненныхъ типовъ, созданныхъ этой жизнью. Басни Л. И. Глѣбова прежде всего колоритны. Среди лирическихъ произведеній Гл. имѣются такія, которыя отличаются замѣчательной теплотой и задушевностью. Кромѣ басенъ, пѣсенъ и загадокъ для дѣтей, Глѣбовъ написалъ еше двѣ комедіи: „До мирового" и „Веселі люди, або кров не вода".

Гл. уроженецъ Полтавской губ. По окончаніи лицея кн. Безбородко былъ сначала учителемъ исторіи и географіи, затѣмъ жилъ въ Черниговѣ и завѣдывалъ земской типографіей.

**Изъ библіографіи:** *В. Науменко.* Л. И. Глѣбовъ (Кіевск. Ст. 1893, 12; ср. 1883, 6). *Загирня* и *Гринченко* Л. И. Гл. (Черниговъ, 1900).

---

## Журба.

Стоїть гора високая,
По-під горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.
Під гаєм в'ється річенька,
Як скло вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,
Що пройде любе літечко,
Повіють холода,
Осипеться їх листячко,
І понесе вода.
Журюся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє і болить.

Ой, річечко, голубонько!
Як хвилечки твої,
Пробігли дні щасливії
І радощі мої...
До тебе, люба річенько
Ще вернеться весна;
А молодість, не вернеться...
Не вернеться вона!..
Стоїть гора високая,
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно,
І річечка блищить.
Як хороше, як весело
На білім світі жить!..
Чого ж у мене серденько
І мліє і болить?
Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона!..

## Цуцик.

Раз на вікні у панському будинку
Патлатий Цуцик спочивав;
То ляже на бочок, то до-гори на спинку,
Або на лапки морду клав.
Як-раз проти вікна, звичайно під барканом,
Дворовий пес Бровко лежав
І думав: „бач, яким він паном,
Ледачий Цуцик, став.
„Здоров був, Цуцику! зничев'я спочиваєш?“—
Прийшовши під вікно, Бровко озвавсь...
—„Се ти, Бровко?.. чого-бо так, гукаєш!“
Промовив той: „аж я злякавсь...
Ну, як-же ти там поживаєш?“
—„На що питать! либонь не знаєш
Собачого життя мого!“
Сказав Бровко: „далеко до твого...
Живу собі бо треба жити;
Двір стережу і день, і ніч;
Всього доводиться терпіти,—
Не так, як ти, панич;
Та ще к тому і їжа препогана:
Хлиснеш помий, коли дадуть;
А як не влад загавкаєш на пана,
То ще й під боки натовчуть“.
—„Жаль, каже Цуцик, що-ж робити!
Буває всяк,—
Обуха батогом не перебити;
А от мені—хоч і до-віку-б так...
Живу у горницях, на килимах качаюсь,
Жартуючи на сміх;
Частенько з панночками граюсь
І лащуся до них;
мягко спать мені, і ласо можна їсти,
І бігаю не в бурьянах;
Сухенькі лапки, хвостик чистий,
Не так, як твій, у реп'яхах“...
—„Ет, реп'яхами дорікаєш!“
Сказав Бровко: „а пам'ятаєш,
Як у пекарні був щеням?
Чи так жилося там?
Замурзаний під лавою тинявся“...
Веселий Цуцик засміявся
і каже: „то колись було,
Та загуло.
Дивись тепер, а не рівняй малого!“
І він спесиво глянув на Бровка.
—„Як бачу, ти не робиш там нічого“,
Сказав Бровко: „за що-ж се честь така?“
—„Дурний Бровко! не розумієш,—
Звиняй, що так кажу,—
Я те роблю, чого ти не зумієш:
На задніх лапках я по-вченому служу“.

„Щоб ти сказивсь!“—Бровко собі шепоче,
А вимовити не посьмів,
Бо Цуцик дуже запанів;
Скубне й Бровка, коли захоче.

---

Бровкó мовчить і я мовчу,
Води не сколочу...
Вам сміх, мені гостинців в'язка,
Чи гарна моя казка?

---

## Бджола і мухи.

Хтось мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав.
Наслухались дві мухи того дива
(Про се найбільше чміль гудів);
„Тут, кажуть доля нещаслива,
Дурний, хто досі не летів!
Покúньмо, кумо, Україну—
Нехай їй хрін!
Та помандруймо на чужину,
Аж до веселих тих долин,
Де доля кращая вітає,
І, може, плаче нас ждучú...
Зіми там, кажуть, не буває,—
Гуляй, безпешно живучи!“
Так одна муха-цокотуха
Базікала з кумою вдвох,—
Коли поглянуть на горóх:
Сидить бджола та мовчки й слуха.
—„Здоровéнькі були!“
Обидві мухи загули:
„От добре, що зустрілись з вами...
А ну-те й ви збірайтесь з нами!“
На се бджола сказала їм:
„Шкодá! я рідну Україну
Не проміняю на чужину,
Нехай се щастя вам самим“.
А мухи разом задзижчали:
—„Ось, гóді. не кажіть!
Жили ми тут—добра не знали,
Бодай-би так не жить!
Не то пани, дурні селяне—
Усяке шкодить нам;
Що-дня таке життя погане,—
Колись так буде й нам“.
—Ні, я цього не сподіваюсь“,—
Сказала їм бджола:
„Мені шаноба скрізь була,
Бо я без діла не тиняюсь.
А вам—
Однаково, що тут, що там:
Ви ні на кого не жалкуйте;
Обридло тут—туди мандруйте
На втіху павукам“.

---

## Торбина.

У темному куткý, де рогачі стояли,
Де віник ставили та трісочки складали,
Лежать торбúні довелось.
Давно її покинув хтось.
Лежить порóжняя торбина,
Неначе дравая ряднина;
Її і в руки не беруть.
А иноді і сміттям приметуть.
Долежалась таки торбина—
Настала й їй щасливая година:
Хазяїн взяв,
Повнісіньку червінцями й напхав.
Неначе пані на перині,
Лежить торбина в гарній скрині!
І по селу й по хуторах,
І по купцях, і по панах—
Пішла про неї слава всюди:

Її шанують хитрі люде,
На неї дивиться усяк
Так весело та ласо так,
Як циганча на добре сало.
Та й що-ж? цього торбині мало:
Розчванилась вона,
Глазує над людьми, базіка,
Вибріхує таке, що на,
А люде слухають, мовчать,
Бо хороше червінчики бряжчать,
А як торбинка спорожнилась—
Де в біса й слава тая ділась:
Без грошей торба—чорт зна що!
Велике діло, братця, гроші!

З грошима й дурні прехороші!
Є в дурня гроші—він і пан;
Є в його дорогий жупан—
І розум є; всі поважають,
На покуті його сажають;
Той йому сват.
Той йому брат;
Його в бояри, в куми просять
І першу чарочку підносять.
Сказать-би дурням тим,
Що як капшук у них
прорветься—
Розійдеться їх слава, як той дим,
І панство пишнеє минеться!

---

## 4. Пан на всю губу.

В які́йсь дале́кій стороні...
В Німе́ччині... в Туре́ччині... та ні!..
Таку́ леда́чу па́мять ма́ю,
Що й не згада́ю.
Дале́ко десь, сере́д чужи́х країв,
Пан на всю губу жив,
У ро́скоші, як па́ну подоба́є,
Судде́ю-б то, чи що, служи́в
(Чи спра́вді є там суд—хто його знає!...)
Жив хо́рошо, і їв, і пив,
Ні́чо́го не роби́в,
Підпи́сував, що ска́жуть лю́де,
Не зна́ючи, що з то́го бу́де.
Так живучи́, про що тужи́ть?
Два ві́ки-б жи́ти,
Не сподіва́ючись уме́рти;
Та от біда́: як набіжи́ть—
Не заховаєшся від сме́рти...
Наста́в той ско́рбний час—
І панів вік пога́с,
Сказа́ти про́сто,—вмер, та й годі,—
Спокійно, ти́хо, мов засну́в...
Засумува́ли всі в госпо́ді,
Бо до́брий господа́оь він був.
Як не живи́, а на тім сві́ті
Про все одві́т одда́й,
На па́нство не вважа́й,
Бо там не те, що у пові́ті...
Яви́всь мій пан, стоїть і жде,
І ду́має: „ну, що-ж то бу́де?"...
Аж ди́виться—грома́да йде́,
Усе старі́, пова́жні лю́де.
—„Ну, бра́те,—ка́жуть,—як ти жив?
Добро́ чи зло роби́в?"
—„А що-ж, пано́ве",—пан мовляє—
„Нічого, не роби́в!...

Мене усяке добре знає:
Суддєю був, для себе жив,
Про все мені було байдуже"...
—„Ну, добре-ж,—кажуть,—милий друже,
Гаразд, що так ти жив.
А ну-те, братця, одчиняйте
Ворота в рай! земляче, йди!"—
Промовили діди.
—„З якої речі? потривайте!"
Озвався сивий дід,
Що біля цариниі знаходивсь:
—„Ні, так не слід,
Щоб лежень та того сподобивсь!"...
„Та ну-бо,—кажуть,—слід!
Яка-б з його була робота,
Коли нічого він не вмів?
Він тільки-б лиха наробив!"
—„Хіба"...—промовив дід—і одчинив ворота.

---

Колись я в суді був і бачив сам
Як-раз такого пана там.
Хороший чоловік, мовляли люде,
Плохий, нічого не бере...
От, думаю собі. і вмре,
То паном буде.

---

## Купець та миші.

Один купець хороший дворик мав.
Щоб де було свій крам складати
Та всякую бакалію ховати,
Він у дворі комару збудував.
Купує мій купець, купує та складає;
Всього багато накупив.—
Усяк хазяїн добре знає,
Що иноді мишва проклята виробляє:
Купець се знав та й напустив
Десятка півтора котів.
Коти засіли за мішками;
Мишва притихла; все як слід,
Бо де ні виглянь—всюди кіт.
Гаразд управились з мишами,
Так друге лихо завелось;
Знайшовся злодій між котами;
Мишей не чуть, а краде хтось.
Дознавсь купець, що пахне не мишами,
Не розпитавсь, та й став кричать!
—„Е, треба-ж їм гаразд всім прочуханки дать!"
Почувши се, коти не довго ждали,
Взяли та й повтікали,
Пронюхала мишва, що вже нема котів,

Та шви́дче до мішкі́в—
І почала́ хазяйнува́ти:
Не стільки і́сти, як псува́ти.
Напо́рала мишва́ купцеві бари́шів,
Аж пла́че він біля́ своїх мішкі́в.

---

Дурни́й купе́ць, та й го́ді!
А на що-ж усіх порозганя́в,
Коли оди́н злодю́га крав?
Як не піймав, то й не кажи, що зло́дій.

**Объясненіе словъ:** *журба* печаль, грусть; *гай* роща, небольшой лѣсъ; *неначе* будто, точно; *будинок* домъ; *звичайний* обыкновенный; *баркан* досчатый заборъ; *ледачий* лѣнивый, негодный; *гукати* громко кричать; *їжа* ѣда; *влад* стройно, кстати; *килим* коверъ; *жартовати* шутить; *ласий* лакомый; *дорікати*, укорять; *загусти* (*загуду, загул*) загудѣть; *сказитися* сбѣситься; *сколотити* взболтать, взбить; *бджола* пчела; *помандрувати* отправяться въ путь; *базікати* болтать; *шкода* напрасно; *дзижчати* жужжать; *бодай=Богдай*; *шкодити* вредить; *шаноба* честь, почетъ; *тинятися* слоняться; *куток* уголокъ; *трісочка* уменьш. отъ *тріска* щепка; *торбина=торба* (мѣшокъ); *покут* красный уголъ; *боярин* бояринъ, шаферъ; *капшук* кошелекъ; *на всю губу* вполнѣ, очень; *згадати* вспомнить; *сподіватися* надѣяться, ожидать; *вважати* обращать вниманіе; *повіт* уѣздъ; *байдуже* безразлично, нужды нѣтъ; *гаразд* ладно, хорошо; *постривати* погодить, подождать; *шарина* застава; *крам* товаръ; *бакалея* бакалейный товаръ; *комора* амбаръ; *прочуханка* трепка, потасовка; *напорати* надѣлать; *злодій* воръ.

---

## А. Я. Конисскій.

Литературная дѣятельность Александра Яковлевича Конисскаго (1836—1900) продолжалась почти сорокъ лѣтъ. К. выступалъ въ различныхъ областяхъ литературы: онъ писалъ стихи, разсказы, повѣсти, драматическія произведенія, составлялъ научные труды и популярныя работы, выступалъ въ качествѣ критика и публициста. Писалъ К. по-украински и по-русски. Среди стиховъ у К попадаются иногда и задушевно написанные. Въ своихъ беллетристическихъ произведеніяхъ К. даетъ картины народной жизни послѣ освобожденія отъ крѣпостного права и рисуетъ типы нарождающейся украинской интеллигенціи. Всѣ симпатіи К. на сторонѣ простого народа, оставленнаго и покинутаго въ его темнотѣ, и не щадитъ красокъ К., обрисовывая ту часть интеллигенціи, которая не хочетъ знать этого народа. Тенденціозность является преобладающей въ этихъ произведеніяхъ К.: онъ прежде всего публицистъ и эта сторона вредно отражается на художественной формѣ повѣстей и разсказовъ.

**Изъ библіографіи:** списокъ соч. К. составл. *Доманицкимъ* (Кіев. Ст 901, 1); *Франко* Про життя і діяльність Кониського (Львів, 1902).

---

### Сиротина.

Не той сиротина,
Кого рід не знае,
У кого хатини
Й худоби немае

Не той сиротина,
Хто ходить в десятці,
У кого свитина,
Вся—латка на латці...

Аби була в його
Голова та руки,
Любов до народу
Волі й науки,—

Він не сиротина,
Він родичів мае:
Він краю дитина
І край його знае

## Изъ „Непримирена“.

Себе і наше життя я виразно зазнаю ледві з десятого року мого віку; а як воно жилося раніше, сама не зазнаю, наче раніше я й не жила! Що відаю про те, відаю тілько від сестри, та від неї. Мабуть хмарно й тьмяно ішов мій дитинний вік, бо з його я нічогісенько собі не пригадаю. Що перш за все сидить у мене в пам'яті, так книжка з малюнками. Вельми я любила її читати; читаю було цілий день, на нічь в голови під подушку, коли в ночі не спиться, я читаю собі з голови. Нянька знала силу казок, і ото було, аби смеркло, так вона приляже, а я біля неї на ослінчику сяду та пильно препильно слухаю її казки. Охоча я була до казок, і тепер ще знаю їх силу, і бачу добре тепер, яку велику вагу мають казки не тілько для пізнання мови, але й в школі. Скоро помічу я отепер в школі, що мала дітвора вже притомилася, і треба їй спочити, я зараз казку їм. Лишити їх на волю не можна, зараз пустуватимуть, на теж вони діти; піднімуть галас, не даватимуть старшим учитися; от я їм казку! Як же вони тоді уважно слухають, аж ротенята порozзявляють...

Другою моєю книжкою була „Кулішова „Грама́тка“, нянька її десь добула й подарувала мені; я її всю по пам'яти і тепер прокажу; вивчила я її, читаючи няньці, і нянька і куховарка наша Мариня страх як любили слушати „Граматку“, властиво-історію..

І от третій рік вчителюю я в нашій школі й добре бачу, як багацько можна зробити доброго в школі, аби тілько була власна добра воля на те та охота. І за увесь отсей час ні разу не зазнала я жадної перешкоди в своїй работі, ні разу не зазнала я якої прикрости, щоб хмарою заступила сонце мого щастя. Я працюю, я раю; я щаслива, але́. Але бачу, що я все таки непримирена. Світогляд мій поширшав, ідеал побільшав; бажання мої стали глибшими, але се не шкодить мені робити сьогодні те, що сьогодні можна і треба робити на рідній ниві, на користь народови. Працюю, роблю, свідомо, що й вмру вже непримиреною—та тілько не з людьми а з тим лихом, якого така велика сила у нас скрізь по Україні.

**Объясненіе словъ:** *тмяний*—печальный, скучный: *ослінчик*—уменьш. от *ослін*—продолговатая скамья; *лишити*—оставить, покидать; *галас*—крикъ шумъ *прикрість*—непріятность: *бажання*—желаніе.

---

*О новыхъ теченіяхъ въ украинск. л-ѣ и А. Конисскомъ*

(Изъ соч. проф. А. Грушевскаго: „З сучасної укр. літератури“ К. 1918 г.)

Життя йшло своїм шляхом. Нові літературні змагання зміцнялись: всюди брало гору соціяльно-реалістичне освітлювання сучасного життя. Треба було заповнити прогалини, що лишили попередні письменники, малярі селянського життя. Треба було перевірити давні спостереження і зв'язати окремі факти й події в великий і по можности зовсім повний начерк народнього життя з його світлими й темними сторонами, без романтики й ідеалізації, стежачи разом з тим не завсіди видний зв'язок людської псіхіки з соціяльними й економічними умовами істнування. За се завдання й взялася група письменників реалістів з половини шестидесятих років. Розуміється, се не могло вже бути тільки докладнішою, поправнішою фотографією з того-ж самого краєвиду. Життя змінилось, се вже не було село часів Котляревського або Квітки: кріпацтво упало й на його руїнах складалося нове життя, виникали нові умови істнування. Наочними овідками сього процесу утворення нових форм і були письменники-реалісти 60 их р.р.:

хоч вони не бачили кріпацтва й знали про його лише з гірких споминів недавніх кріпаків, але замість того за свою довгу літературну діяльність вони були свідками довгої еволюції від реформи (знесення кріпацтва) аж до наших часів.

Першим з сієї групи—в хронольоґічному ряді треба назвати Ол. Кониського. Перші оповідання його датовані 1861 роком, і за свою сороклітню діяльність, починаючи з простої, наївної „Спафаріевої Рудки“ й кінчучи траґічною „Хочаб була постати дожала“, між комічним „Бугаєм“ і сумними „Старцями“—автор дав цілу ґалерію постатів селянського й інтелліґентного життя, цілу низку малюнків то сумних, то гумористичних.

Були у Кониського здібности й публіциста й сатирика. Поруч з його публіцистичними статтями та гострими коментаріями сучасного життя в приватних розмовах, поруч з сатиричними малюнками з сучасних літературних відносин можно поставити декілька оповідань, цілком перейнятих публіцистичним духом, мов написаних за для певної тези. Та і в инших повістях і оповіданнях легко подекуди помітити, як публіцист одною рисою, одним двома деталями докінчує, закругляє малюнок письменника, надаючи йому иноді ледві-ледві помітний публіцистичний кольорит....

Кониський малює нам учителя на селі дорадником та помічником для селян в важну для них хвилю життя. Кониський високо ставив діяльність щирого та працьовитого вчителя на селі: се не тільки властива вчительська праця, але й взагалі близькість до народньої маси та можливість впливати та допомогати своїм знанням. Не раз звертаючись до сієї теми в ріжних випадках, автор доторкнувся її також і в оповіданню „Непримирена“: для Тані, головної особи повісти (оповідання написано в автобіоґрафічній формі, від самої Тані) се високий ідеал—діяльність сільської вчительки. Вона хоче конче осягнути свою мету, не покладаючи рук, працює серед важких обставин над своєю освітою (збідніли її родичі не могли дати їй звичайної освіти) й нарешті витримавши з великим успіхом відповідний іспит дістає бажане свідоцтво на сільську вчительку. І тут устами Бориса, її вчителя та друга, а опісля чоловіка, автор висловлює свою думку: не шукаймо в життю величезної, видатної праці; життя складається з дрібних вчинків і вимагає дрібної, але невсипущої праці—робити розумно та чесно свою невеличку, може непоказну працю тай знаходити в ній самій задоволення, не вважаючи на відносини до сього инших людей...

Ті більші повісти з життя інтеліґенції—„Юрій Горовенко“, „Непримирена“, „Грішники“, се не тільки малюнки життя й діяльности української інтелігенції, не тільки сумна хроніка її несповнених надій та даремних зусиль, се крім того відгук думок і плянів самого автора й виведені їм тут живі люди своїми розмовами, своєю діяльністю нагадують ради та вказівки Кониського публіциста в його публіцистичних статтях.

---

## Марко Вовчокъ.

Подъ псевдонимомъ Марка Вовчка писала Марія Александровна Маркевичъ, урожденная Вилинская (1834—1907). Въ 1858 г. были изданы Кулишемъ „Народні оповідання“ Марка Вовчка. Первоначально Кулишу были присланы авторомъ два небольшіе разсказа въ качествѣ матеріала для „Записокъ о южной Руси“, Кулишъ пришелъ въ восторгъ отъ этихъ разсказовъ, найдя въ нихъ „полное свѣжести художественное произведеніе“. Шевченко назвалъ автора „оповідань“ своей „доней“, видѣлъ въ ней „кроткого пророка и обличители жестокихъ людей неситихъ“. На вопросъ И. С. Тургенева, какого украинскаго писателя читать, чтобы научиться украинскому языку, Шевченко отвѣтилъ: „Марка Вовчка! Онъ одинъ владѣетъ нашимъ языкомъ“. Въ 1859 г. были изданы „оповідання“ въ переводѣ на русскомъ языкѣ, сдѣланномъ И. С. Тургеневымъ. Не

только красивая форма этихъ разсказовъ, ихъ художественный языкъ могл привлечь И. С. Тургенева, но ему близко было и содержаніе этихъ разсказовъ и „оповідання“ рисовали тяжелую судьбу крестьянства и особенно крѣпостной женщины. „Со времени живыхъ художественныхъ очерковъ малороссійской жизни Гоголя“, писалъ въ 1859 г. А. А. Котляревскій, „въ русской литературѣ мы не встрѣчали ничего подобнаго этимъ народнымъ оповиданіямъ. Въ нихъ вѣетъ что-то эпическое, народное, возвышающееся надъ взглядомъ отдѣльнаго человѣка. Оттого ихъ языкъ такъ поэтически живъ и бьетъ такой чистой струей“... Для первыхъ критиковъ какъ-то незамѣтны были нѣкоторые важные дефекты разсказовъ: извѣстная искусственность въ противоположеніи двухъ міровъ крестьянскаго и панскаго, иногда слишкомъ сильная струя сентиментальнаго отношенія автора въ обрисовкѣ крестьянской жизни. Въ тотъ періодъ, когда для многихъ уже ясна была необходимость уничтоженія крѣпостного права, гражданская скорбь автора украинскихъ разсказовъ была такъ понятна, такъ близка; эта скорбь заставляла не видѣть нѣкоторой односторонности этихъ разсказовъ въ ихъ цѣломъ. Съ особенною грустью рисуетъ М. В. жизнь обездоленной крестьянской женщины. Вотъ предъ нами Горпына („Панська воля“)—красивая, веселая, живая, какъ зайчикъ; какъ птичка рано просыпается она и усердно работаетъ въ своемъ хозяйствѣ. Живетъ она счастливо съ своимъ мужемъ; свекоръ не нарадуется, глядя на свою невѣстку. Счастье этой семьи дѣлается еще полнѣе, когда у Горпыны родилась дѣвочка. Какъ ростила, какъ ухаживала за нею Горпына! Наступило рабочее время. Заболѣваетъ дочка Горпыны. Принуждаютъ Горпыну во исполненіе панской воли идти на работы. Беретъ свое больное дитя Горпына и идетъ на работы. Встрѣчается съ Горпыной сердитый панъ, кричитъ онъ на нее, велитъ взять отъ нея ребенка и отнести домой. Работала цѣлый день Горпына, вечеромъ прибѣжала домой; ночью ребенку стало хуже. На другой день Горпынѣ пришлось снова идти на работу, и когда вернулась она домой, дѣвочка умерла. Горпына отъ горя лишилась разсудка. Тотъ же помѣщичій деспотизмъ отрываетъ отъ семьи крестьянку Одарку (разск. „Одарка“) и губитъ молодую жизнь.

„Здається, що в хуторі тихо й мирно; цвіте хутір і зеленіє. Коли-б поглянув хто, що там коїлось, що тамъ діялось! Люде прокидались і лягали плачучи, проклинаючи“—и Марку Вовчку вполнѣ удавалось въ своихъ разсказахъ иллюстрировать эти слова.

„Народні оповідання“, говоритъ С. Ефремовъ, коли рівняти їх до Квітчиних повістей, це великий ступінь наперед у сфері художньої прози, це вже зовсім дозрілий витвір художньої творчости, гармонійне поєднання свідомої думки з літературним талантом великої вартости“. Намѣчается даже какъ бы школа М. Вовчка въ дальнѣйшей украинской литературѣ—въ рядѣ болѣе мелкихъ талантовъ: Ганны Барвинокъ (псевд. Александры Кулишъ), П. Кузьменка, А. Навроцкаго и др.

**Изъ библіографіи:** 3-е изд. „Нар. опов.“ въ 1902 г. въ Кіевѣ (I—II т).—„Несмертні оповідання“ изд. въ Кіевѣ въ 1908 г., *Франко.* М. Вовч. (Літ. Наук. В. 1907, VIII—IX); *Доманицький.* М. О. Маркович—авторка „Н. Опов.“ (Літ.—Наук. В. 1908, I). Статья *А. Котляревскаго* перепечатана въ 1 т. собран. его соч. (СПБ. 89). *В. Бойко* М. Вовчок (К. 1918 г.).

---

## „Два сини“.

**Чоловік умéр, двóє дітóк мені покúнув, два сúни. Трéба мені заробля́ти, трéба своїх дітóк годувáти. Не спрáвлюсь самá. Те продала, те продала—усé попрóдала. Вáжко нам убóгим своє добро збувати, що вонó в нас крóв'ю обкипіло.—Збулá... клопочуся, бідкаюся з нóчи до нóчи. Нікóли гарáзд і діточкáми втішáтись... А дітки ростуть, ужé й в'ються кóло мéне і щебéчуть мої соловейки.**

Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре мені впечеться своєю пустотою, а ще лучче розважить, і посварюсь, і поцілую його. Він був старшенький. А що вже Василько, тихий, сумирний: і в хаті не чуть, і на дворі невидно. Був якийсь задумливий змалку. Чи те, що він у таку тяжку годину народився, хутенько після мого чоловика, чи таку вдачу йому Бог дав. — Андрійко село оббіжить — вернеться червоний, сміючися, пустуючи; а цей, гляди, під хатою денебудь сидітиме і землею пересипаеться, або зілля всякі вишукує; розкопує щось — хробачка вигребе, або метелика вловить,—дивиться, думає... Гукне Андрій, він увесь іздригнеться. А коли то було ляже в садку, та цілісінький день і пролежить нерухомо, мов прислухається до чого. —„Що се задумався, сину?“ спитаю. „Який цей світ великий, нене!“ Ще хлоп'ям був, приземком, а всі вже зілля знав; і як зветься, і де й коли процвітае, і яким цвітом; і коли пташки у вірей одлітають, і коли прилітають з вірею—усе він тее знав. „Це йому так Бог дав!“ було мені кажуть люди. „Нехайте його—це йому так Бог дав“.

Oто було тими вечерами, довгими, осінніми, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе, на коліна, та почну на добрий розум навчати, як умію, так і навчаю. Розказую їм і про те, і про друге, толкуюся з ними. Отже мій Андрійко хутко і заскучае: так він і вариться, очі собі тре, і позіхае, і зітха —Пустіть вже, мамо! проситься. А скоро пустила, чого не згадае—і гомонить і пустуе, поки і сон зможе. Василько буде хоч цілісечку ніч тую довгу ізо мною сидіти, мене слухаючи, та мені в вічи пильнесенько дивлячись.—Поснемо. В ночи прокинешся—не спить Василько мій. „Сину, чому не спиш?“ „Так... не хочу... Чого, мамо, ніч темна, невидна?“ „Так Бог дав, дитино, що темно у ночі... Спи!“ кажу йому: „спи!“—Він і змовкне... Тілько довго ще неспокійно ворочається.—Було як місяць в-віконечко засвітить, Василько дивиться, очей не зводячи. А я від людей чула, що недобре, як на сонних дітей місяць сипле промінням—то й укриваю було їх і наказую Васильковu: „Не дивись, Василечку, на місяць— не годиться!“ Він і зітхне... То вже в ряди-годи упаде така нічка, щоб він спочив тихим духом—або зовсім нема йому сну, абож сни неспокійни сняться.—Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипається, розкидався, розгорівся... Як його з вечора трудно упорхати, і підняти у ранці. А прокинувся він, мій пустунчик—і гуком його в хаті, аж сохи движать. Ну, бігать, гомоніть, гайнувати, аж усе піде жужмом. А само таке раде, веселе, миле!—Та то вже, хоч жалко, не жалко, а треба впинити, і пострахаеш було, і покрикнеш на його... Василько меншенький, а навчае старшого брата. Андрійко скорший був, палкий, як іскра: то було тричи на день і більш посвариться з дітьми на вулиці, а то й поб'еться за яку пустоту.—„Андрійко“ каже тоді Василь: „а що ти невеселий?“—„Бивсь, от що!“—„Ото то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би незаводивсь, то й не смуткував би тепер, і не стидно-б було, що тебе побито!“—А Андрійко йому свое: „І так сидіти нудно!“—То знов югне з хати—і слід загув!..—Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь його знае. Чи піде було, чи не піде до товариша, вже й повернувсь, вже й дома; не засидиться, не заграеться ніде. Так і зріс на самоті, сам із собою. Не говіркий був, не смішливий... У кого вже він вдався такий! Андрійко, то всіх дівчат на селі знае. Робить і діло, щирим серцем робить, а годинку урве собі на гуляння

парубоцьке! Сей же, як до чого став,—і очей не зведе і думки ні на мю не зверне—уся душа його в роботі.

Діти мої діти мої! Пройшла в нас чутка—некрутчина сього року буде. Як я почула, наче мене холодом обняло. Поглянула на своїх парубків—що то за хороші, за молоді, Боже мій добрий. Одного ранку—бодай такого ніхто не оглядав!—сказано мені, що на черзі Андрійко у некрути.., Збіраю останнє, споряжаю його... Якові то свою дитину на лихо, на біду виряжати!—Хто того не знає, нехай же мене спитає! А він, то на моїх очах уже прив'яв... Де той погляд молоденький, де той сміх веселий! Чи мені-ж те оповідати, що не одна я ненька стара хлопцеві серденько слізьми в'ялила? Плакали і молоді очі за ним, за його гарною вродою! Любо він пісні виспівує було ясними зорями. Голос його по всьому селу розлягається. Отже виспівав собі дівчину любу та гарну. Літньої пори, тихими та теплими ночами, лежу було довго без сну,—думаю та горюю і чую було розмову їх тиху та любу... Сподівалась я невісточки, як ластівочки, собі на втіху... Пішла моя сподіванка за некрутами!..

Казано в середу везти новобранців по обіді. Сижу я та дожидаю тиї години,—коли вбігає мій Василько задиханий, блідий і за ним два чоловіки в хату.—Пані-матко! Спорядіть обох: пан звелів і Василя брати. Я віри не йму їм.—Не буде сього!—таки на їх кажу.—Аже-ж пан сам людина божа!—Ні, мамо,—промовив Василь,—так воно дійсне есть, як вони тобі сказали!... І всі мене вмовляють, а в мене серце наче замерло і чую, що говорять і бачу їх, а до серця нішо мені не доходить.

Виїзджали три тройки. Усе новобранці. За ними рід іде, провожає. Сіла й я між своїми синами, їду. Шлях мигтить, гаї та поля на очі набігають... І так мені сталося, наче я дитина мала: не розумію нічого, не знаю, не пам'ятаю. Тільки як гляну на дітей, то страшно стане. Приїхали до прийому, повели їх, а ми стоїмо, ждемо. Мене мов сон валить, та будять мене—хто плачем, хто риданням. Перших вивели моїх.., Господи, Боже мій! Ти ж у нас великий, Ти ж милостивий! Лучче-б я у землю поховала їх обох!..

Привели мене у темну якусь хатину—землянка, чи льох, чи що воно таке, не скажу. Якийсь москаль сидить: головач, розкошланий, невмиваний, під щотиною увесь, як їжак. Се буде їх старший дядько... Кланяюсь, прошу:—Не оставте ласкою вашою, добродію, і моїх синів! Даю йому, що змоглась, грошенят, ато полотна, і на діток де шо... —Не журись, старушка!—прохрипів,—трошки ваші сини поскучають —без того не можна в світі, а там злюбиться—молодці будуть, от як і я, приміром кажучи! Поглянула я тоді спильна на його; червоний, обдутий якийсь він, очі в його якось померхли... Боже-ж мій!... А мої сини, мої голуби сизі! Що у їх душа тепереньки свята і погляд ясний і любі обличчя квіткою роцвітають!...

Попрощалися. Провели мене діти за місто... От іще й досі, як вибереться літом день гарячий, душний, то згадаю собі те прощання наше: от ідемо містом... позачинюванні будинки, запиняні вікна скрізь; за містом соснина темна, далеко заступила шлях пісковатий; суне перед очима по піску рипливий віз, на небі сонце пекуче... Зосталась я сама-самісінька, недугуючи· Ні сну мені, ні одпочинку. Роблю через силу, нічого не знаю, не чую... Минає рік і другий і п'ятий... Обняла мене мов хмара чорна; тільки й світяться мені, як дві зіроньки темної ночі: то дітоньки мої. По Різдві, сижу я одного вечора; так-уже у

пізні лягови, пряду... На дворі завирюха, аж у вікна б'є і світло мигтить... Коли—стук-стук! Одчиняю—Василь! Василечку, синочку мій! А Андрійко де?—Нема вже, мамо, Андрія! Ліг Андрій, мамо, тай не встане вже!... А я наче знала: я його що дня в Бога, що ночі оплакувала!... А жити-б такому, та жити! На виріст і на силу й на личко у батька удавсь: отже за батьком і на той світ погнався!... —Зостаріли ви, ненько!... Як вам тут жилося? Нужди приняли?...—А так мені жилося: устаю—плачу і лягаю—плачу, так мені жилося!—Я, мамо, до вас умирати прийшов!... Придивляюсь до його,—лишенько моє!... Воно й молоде, та вже надломлене!...—Синочку мій! Бодай я не діждала твого слова почути! Отже то щира правда була, що він сказав. Тане й тане мій Василько, як свічка. Полéжав, похирів—та на весні й перевставився. Де йому й жити було! Воно й росло так, аби слава, а ті виправки та походи силу з його усю вибрали...—Не на те народивсь, моя мати, щоб мені людей на війні тратити!—було каже.—Не для таких, як я, війна і войовник з мене не жвавий! Як уже в тяжкому недузі лежав, то все, було, дума та дума собі.—О, Боже, Боже!—заговорить,—який у Тебе світ красний! А я й не наживсь у світі, а я й не навчився, а я й не знаю нічого!... І в останню годину промовив:—Не жив я, мамо, на світі, тільки збирався жити! Молоде, то як косою скосило... А я зосталася...

Тільки мені й потіхи, що коли присняться мої дітки. Та все сняться вони малéнькими, а парубкáми ніколи не присняться. І як живії вони стоять перед душею моєю: Андрійко веселий, кучерявий, ніби по хати бігає та гомонить, а в хаті ясно-ясно! Василько над квітками та зіллями сидить, задумався... Прокинусь—пусто! Робота дожидає; треба жити, треба діло робити, треба терпіти горенько... Живу... Дивлюсь, як хата валиться; чую, що й сама я пилом припадаю,—якось туманію, наче жива у землю вхожу.

**Объясненіе словъ:** *годувати* кормить; *повновидий* круглолицый; *жвавий* рѣзвый; *пустота* жалость; *розважити* развлечь, утѣшить; *хутенько* уменьш. отъ *хутко* скоро; *вдача* характеръ; *хробачок* уменьш. отъ *хробак (робак)* червякъ; *приземок* малышъ; *вирей* теплыя страны; *варитися* вариться, скучать; *позіхати* зѣвать; *зітхати* вздыхать; *міцний* мощный; *гук* шумъ, стукъ; *соха* столбъ, подпорка; *движати* сотрясаться, дрожать; *гайнувати* производить безпорядокъ; *жужмом* безпорядочно; *палкий* горячій, пылкій; *в'ялити* сокрушать, печалить; *сподіванка* надежда; *умовляти* уговаривать; *рід* родственники; *мигтіти* сверкать, мелькать; *льох* подвалъ; *розкошланий* взъерошенный; *місто* городъ; *лягови* время, когда ложатся спать; *танути* таять; *пилом припадати* покрываться пылью.

---

## С. В. Руданскій.

Степанъ Васильевичъ Руданскій (1834—73) былъ извѣстенъ нѣкоторыми лирическими и особенно шутливыми стихотвореніями. Написалъ Р. нѣсколько поэмъ историческаго характера: „Мазепа“ „Іван Скоропада“ и др., переложить на украинскій языкъ „Иліаду“, „Слово о полку Игоревѣ“, нѣкоторыя произведенія Пушкина, Лермонтова и др. Нѣкоторые изъ критиковъ видятъ въ Руданскомъ незаурядную поэтическую силу, считаютъ его послѣ Шевченка первымъ поэтомъ по прирожденному, но неразвившемуся по причинѣ тяжелыхъ обстоятельствъ таланту. (Во Львовѣ были изданы въ 1895—1901 г. 5 томовъ сочиненій Р.; въ Кіевѣ былъ изданъ въ 1902 г. 1-й томъ съ вступит. статьей А. Лотоцкаго).

---

## Наука.

Дочекався я свого святонька:
Виряжала в світ мене матінка;
Виряжала в світ мати рідная
І промовила мені, бідная:
„Нехай, сину мій, ми працюємо;
Нехай цілий вік ми горюємо:
Нехай сохну я, тато горбиться,
Ти на світ поглянь, що там робиться.
Та не всі-ж, як ми, в землі риються,—
Може є такі, що і миються;
Та не всі-ж, як ми, димом куряться,—
Може є такі, що й не журяться.
Коли найдеш їх, милий синочку,
Ти склони себе, як билиночку,
Простели себе, як рядниночку;
Спина з похилу не іскорчиться,
Чоло з пороху не ізморщиться;
Спина з похилу не іскривиться,—
Зате ступить пан та й подивиться,
Зате ступить пан на покірного
І прийме тебе як добірного:
І в годиночку—на драбиночку,
І підеш тоді, милий синочку!
І з панами сам порівняєшся,
В сріблі-золоті закупаєшся;
В сріблі-золоті закупаєшся,
З полем батьківським розпрощаєшся!..“

Але сталося друге святонько:
Виряжав у світ мене батенько,
Виряжав мене, путь показував,
Говорив мені і приказував:
„Видиш, сину мій, як працюємо,
Видиш сину мій, як горюємо,—
Кожний на світі на те родиться...
Не дивись на світ, що там робиться,—
Ти на пчіл поглянь: є робучії,
Але й трутні є неминучії.
Так і на світі: одні риються,
Другі потом їх тільки миються.
Будь же проклятий милий синочку,
Як погнеш таким свою спиночку,
Як погнеш таким свою спиночку,
Як простелишся на рядниночку!
І чоло тобі нехай зморщиться,
І хребет тобі нехай скорчиться...
Ти тікай од їх, як од гадини,
Ти не жди од їх перекладини,—
Ти у світ іди на оглядини;
Ти у світ іди милий синочку,
Ти усе спізнай—і билиночку:
Тоді з світом ти порівняєшся,
В добрі-розумі закупаєшся;
В добрі-розумі закупаєшся,
З полем батьківським привітаєшся!“

---

## Прощання Гектора з Андромахою.

*(З VI пісні Гомерової „Іліади“).*

.....І Гектор пішов собі з дому
По старій дорозі, по вулицях битих.
І тільки добрався до Скейської брами,
Де вже йому було в поле виходити:
Аж йому назустріч вийшла його жінка,
Славна Андромаха, дочка Гетіона,
Що мав собі Плаку та ще й Гіпоплацькі
Теби і царем був славних киликийців;
Його рідна д чка за Гектором була.
Вона і зустріла; коло неї нянька
На руках держала малую дитину,
Як ясную зорю. Гектор свого сина
Називав Скамандром, а люд—царем міста,
Бо Гектор один лиш і рятував місто.
І він задивився, сином любовався;
А жінка стояла у сльозах, а далі
Руку його взяла, мовила й казала:

„Згубить тебе сила: не жаль тобі, милий,
Дитини малої і бідної жінки,
Що вдовою стане! Ахеї зберуться,
Уб'ють тебе, милий, а мені без тебе
В землі краще бути; ти вся моя втіха!
Коли ти загинеш,—одна туга буде!
Нема в мене батька, ні рідної неньки:
Батьку збавив віку могучий Ахилло,
Як він узяв місто славне киликийське,
Муровані Теби; убив Гетіона
І зброї не грабив: серця не дістало;
І спалив він тіло у пишній зброї.
Було там у мене і семеро братів,
В один день і тії у Невида стали;
Усіх перебив їх Ахилло могучий,
Неньку мою рідну, Плакийську царицю,
Взяв було до стану з скарбами другими,
І за тяжкий викуп випустив на волю,
Та її вдома Хртемида вбила.
Ти тепер у мене і батько і ненька,
Ти і брат мій рідний і муж мій коханий!
Змилуйся, не кидай дитя сиротою,
Мене удовою: останься на башті,
А все своє військо постав коло смокви,
Де стіна низькая і перелаз легкий;
Туди уже тричі приступом кидались:
Обидва Аянти, Ідомень хоробрий,
Могучий Тиденко і два Атрієнки".
Аж до неї мовив Гектор шоломенний:
„Я то, моя мила, і сам теє бачу,
Та стид мені буде троян та троянок,
Коли я, мов хирний, тікатиму бою.
Й серце не позволить, бо я таки вмію
Небоязким бути і битися першим
За славу отцеву та за свою славу.

**Объясненіе словъ:** *святонько* уменьш. отъ *свято* праздникъ; *похил* наклонъ; *добірний* отборный; *драбиночка* уменьш. отъ *драбина* переносная лѣстница; *битий* укатанный (о дорогѣ); *мурований* каменный; *башта* башня; *хирний* безсильный.

---

## Я. И. Щоголевъ (Щоголів).

Къ различнымъ періодамъ относится поэтическая дѣятельность Якова Ивановича Щоголева (1824—1898). Началась она въ 40 гг., послѣ перерыва возобновилась въ 60 г.г., снова пріостановилась, затѣмъ возобновилась въ 80—90 г.г. Необширно поле поэтическаго творчества Щ., онъ по преимуществу элегикъ, особенное отличіе его творчества-задушевность, чистый народный языкъ. Вотъ какъ отзывался Кулишъ въ 60 г.г. о стихахъ Щ: „То правда, что нельзя ихъ сравнивать съ Шевченковыми, но все же и это—истинная родная поэзія. Это такъ, какъ иногда весной соловей въ саду громко и хорошо поетъ, а тутъ около тебя золотая пчелка вьется надъ цвѣткомъ. Слушаешь соловья съ великимъ удовольствіемъ, но не скажешь и пчелкѣ: „лети себѣ прочь, не гуди около меня". Складъ у Щоголева—истинно родной. Не Шевченка голосъ онъ

перепѣваетъ: перепѣваетъ онъ голосъ народной пѣсни и ее беретъ въ основу своего произведенія. А между тѣмъ, какъ истинный поэтъ, а не подражатель, онъ имѣетъ въ своемъ голосѣ что-то свое собственное, какую-то свою важность и красоту, которой и въ пѣснѣ на родной неукажешь и въ Шевченковыхъ стихотвореніяхъ не увидишь... Это все равно, какъ вотъ иногда поютъ дивчата надъ водою, и вьется по водѣ ихъ чистый голосъ, и отдается въ лѣсу, какъ будто чарующія пѣсни самой музы народной, отдается тихо, неясно, не такъ громко, а любо слушать и слушаешь его съ удивленіемъ".

---

## Хортиця.

Стугонить Дніпрó по скелях,
Бьється об пороги:
Все питає: де ж ви діти?
Де мої небоги?
  Стугоить Дніпро з порогів,
  Лине до Хортиці;
  Каже: „Байдо, де ж твій город.
  Стяг і гаківниці?
Де та Січа, що, як море,
Силою кипіла;
Тая воля, що в роздоллі
Пеклом клекотіла?"
  Розвалилися редути
  І рови густою
  Од низів і до вершини
  Вкрилися травою.
В гранях Січі спить нерушно
Камьяна планина;
Землю, славою покриту,
Топче товарина.
  На козачім вжитку німці
  Хат набудували;
  Ґрунт пошарпали, побили
  Й ралом заорали.
Воля, ретязем повита,
В пливнях спочиває;
Слава, кровью перелита,
По світу літає...
  А Дніпро біжить до моря,
  Все пита Хортиці:
  „Де ж та Січа, де ж той Байда,
  Стяг і гаківниці..."

---

## Суботи св. Дмитра.

Був день осінній. Сіра мла
  Габою землю одягла,
І сяв дощ. Ішла пора
Перед суботами Дмитра.
А й досі наш веселий край
Шанує щиро той звичай,
З котрим ще прадіди жили
Й нащадкам в рід передали—
Щоб в ті суботи поминать,
Кого нам приязно згадать.
І взявши карту, щоб на їй
Писать споминник дорогий,
Я в думці враз перелетів
Ряди похованих годів.
Як в темну ніч в таємнім сні,
Тоді побачилось мені,
Що в щирокоханих могил
Встають ряди безсмертних сил,
І безборонно ті ряди
Ідуть—невідомо куди...
Он—ветхі деньми. В очах їх,
Колись блискучих і живих,
Утома, горе і годи
Зробили буріння сліди.
Надій в їх серці не живе,
Ніщо їх далі не зове,
Ніщо не кличе їх назад,—
Недбало йде оджившчих ряд...
О, пом'яни, мій Боже, їх
У житлах праведних Твоїх!..
Дивлюсь—в красі і мочі літ,
Як в день весняний первоцвіт,
На зорях щастя, зорях сил
Встають юнами із могил.
В їх чистих душах теплінь мрій
В їх очах світить блиск надій;
Вони минулим не живуть,
Вони чогось од долі ждуть;
На те й уваги їм нема,
Що їх дорогу перейма
Нещадно смерти грізна тінь,
І жде в землі холодна тлінь...
О, пом'яни, мій Боже, їх
У житлах праведних Твоїх!..

Ізнову падають важкі
На землю з пишних трун кришки;
Встають з ї̈х лади. О, не там,
Цариці світа, жити б вам!
Чарівні, постаттю гінкі,
На чолах марморних вінки;
Біліш од мату білих шат
На рам'ях ї̈х прозірний мат.
Я бачу искри ї̈х очей,
Я чую голос ї̈х річей;
Я пам'ятаю грізний час,
Як ї̈х останній погляд гас;
Як не хотілось кидать ї̈м—
Тоді безсумно-молодим—
Те, що любилось на землі,
Й чого нема в могильній млі...
О, звесели, мій Боже, ї̈х
У житлах праведних Твої̈х!..
І тих, хто тут без смутку жив,
І тих, хто страждав і терпів,
І хто був грішний, хто святий,—
Ї̈х дії милостю покрий!..

---

Я не раз тобі казала:
„Милий, серця не вражай!
В йому струни з шовковинок,
Так, не вміючи, не грай!"
Ти не слухав; переборів
Золотих не розбірав,—
Необачно бив по струнах,
Аж поки ї̈х не порвав.

Так скажи ім, щоб заграли,
Як попереду!—Дарма!
Грало те ж, та одголосу
В струнах порваних нема!

**Объясненіе словъ:** *стугоніти* глухо гудѣть; *скеля* скала; *гаківниця* длинное крѣпостное ружье; *товар* скотъ (преим. рогатый), *товарина* одна штука рогат. скота; *ретяз* цѣпь; *плавня* тростниковыя и камышевыя заросли; *заба* бѣлое сукно, снѣжная пелена; *нащадок* потомоство;

---

## М. Л. Кропивницкій.

Исторія современнаго украинскаго театра неразрывно связана съ именемъ Марка Лукича Кропивницкаго (1841—1910), выступавшаго и въ качествѣ драматическаго писателя и въ качествѣ талантливаго артиста и въ качествѣ организатора и объединителя лучшихъ артистическихъ силъ украинскаго театра. Первая пьеса Кропивницкаго „Дай серцю волю, заведе в неволю" написана еще въ 1863 г.; это произведеніе опредѣляетъ въ общемъ и характеръ послѣдующихъ драматическихъ произведеній Кр. Сюжеты берутся Кр. изъ народной украинской жизни; даются иногда прямо-таки сценки съ натуры, живыя и яркія. А самъ Кропивницкій, выступавшій въ качествѣ исполнителя въ своихъ пьесахъ, заставлялъ забывать о томъ иногда шаржѣ или утрировкѣ, которые отмѣчаются въ нѣкоторыхъ выведенныхъ типахъ.

Въ упомянутой пьесѣ Кр. уже затрогиваетъ язву сельской жизни въ лицѣ эксплуататора—сельскаго старшины, являющагося вполнѣ кулакомъ-міроѣдомъ. Этотъ типъ особенно ярко обрисовываетъ Кр. въ другомъ своемъ произведеніи „Глитай або ж павук". Въ „Доки сонце зійде, роса очі виїсть" Кр. уже нѣсколько выходитъ изъ своихъ обычныхъ рамокъ: затрогивается вопросъ о тѣхъ коллизіяхъ, которыя создаются неравенствомъ положеній (паничъ-студентъ полюбилъ крестьянскую дѣвушку; та отвѣчала ему взаимностью; противъ этой любви возстаютъ съ одной стороны отецъ и мать студента, съ другой—односельчано дѣвушки). Одной изъ лучшихъ пьесъ можно считать „Двѣ семьи", гдѣ предъ нами выводится глубоко несчастная „молодиця", претерпѣвающая многое отъ своего грубаго мужа. Много правды звучитъ и въ веселыхъ комедіяхъ Кр.: „По ревизії", „Пошились у дурні" и др.

Оцѣнивая огромное значеніе Кр. въ исторіи украинскаго театра, мы должны отмѣтить, что Кр. прежде всего артистъ, а затѣмъ уже драматическій писатель. Кто видѣлъ и слышалъ Кропивницкаго, тотъ, думается, вполнѣ согласится съ прекраснымъ отзывомъ объ его игрѣ украинской писательницы Ол. Пчилки. Этотъ отзывъ въ статьѣ „Марко Кропивницький, як артист і автор" (Літ.-Наук В. 1910; VI—VIII).

**Изъ библіографіи:** Собраніе драмат. произведеній Кроп. въ 3томахъ. Харьковъ—Полтава (1903—1911 гг., съ предисловіемъ Г. Коваленка); *С. Ефремовъ* Кропивницкій и Гринченко (Рус. Бог., 1910 г. VIII).

---

## Изъ драмы „Двѣ семьи".

### Д і я І.

*На пригорі село. В глибині кону штукований церковний баркан (палісад) і ворота; за барканом садок; дерева ледве роспускаються; близче, по ліворуч—„волостное правленіе", у праворуч—„постоялой двор" и „боколеная лафка". Ранок.*

**Діється на перший день Великодня.**

Я в а І.

*Мотря, Хведоська і Любка виходять із за баркана.*

Хведоська. Та й тіснота ж у церкві! миру-миру, як бджіл у вулику: так і кишять, так і гудуть!..

Любка. Гляньте, сестрички, вже і сонечко зійшло! та яке червоне та світле!

Хведоська. На Великдень, мабуть, і сонечко радіе празникові?

Любка. Ще б не раділо! Увесь Божий мир радіє.

Хведоська. Не знаю як вам, сестрички, а що мені, то так тмяно стало на серцеві, як ото скоро дочиталися до Хреста і піп промовив: „Христос Воскрес!" Так все у мене в грудях і стрепенулося; а потім ніби похололо: і радістно і боляче—сама себе не зрозумію! І в ту хвилю, здалося мені, що не тільки усі люде, а і образи, і корогви, і стіни, царські врата,—ніби все заразом одповіло: „воистину! воистину! воистину!". Яка то, сестрички, велична, яка незабутня хвилина!..

Любка. У той мент як дочитаються до Христа, ні одна відьма не зможе устояти в церкві, зараз втече у бабинець!

Мотря. Мусить втекти, бо зараз так нею і гримне об долівку!.. Мої мати колись самі бачили, як одну відьму жбурнуло, та як почало нею качати, аж піна з рота покотилася!..

Хведоська. Що ж люде?

Мотря. Повтікали з церкви! Тільки один знахарь догадався і покрив її чорною хусткою; зараз і перестало бити... Чуєш, Любко, а я, Господи, як дивувалася, як це Хведоська у церкві не зомліла?

Хведоська. Тю на тебе! Хіба і я відьма? *(Регоче).*

Мотря *(до Любки)*. Чи ти помітила, скільки вона сегодня свічок постановила? За кого їх ставляла?

Хведоська. От тобі й знаєш: „за кого?" За батька, за матір, за рід і мир хрещений.

Мотря. І за того мирянина?

Хведоська. За которого?

Любка. А за того, що цілого семигривенного укинув титареві у карна́вку.

Мотря. Розщедрився!

Хведоська. Пхі!.. Аж нічогіеенько не розберу!

Любка. Такому не диво і карбованця викинути, сказано: багач.

Хведоська. З якої речі щоразу притуляєте? Єй-Богу, вже аж обридло!.. Я і в головах нічого такого не покладаю... Байдужісенько!

Ява II.

*Самрось і Роман.*

Самрось. Як це я не христосувався з кумом лавушником? Прогавив його у церкві, тепер він пішов до дому, то якось вже й неловко!..

Роман. Чи не нарочито ти його прогавив?

Самрось. Поки люде запричастяться, збігаю та похристосуюсь з Онопрієм Митрохвановичом. *(Іде до постоялого двору).*

Роман. Це вже ми не раз чули.

Самрось. Не думай, що ти вже такий вчений! Що ти вчився у городській школі, то це ще не велике щасте.

Роман. Батько запричастяться, зараз би й до дому їхати.

Самрось. Зараз же й до дому. Слухай, Романе. будь ти розумним, тільки за для себе. Я старший, а ти меньчий, так тобі зась мене повчать! *(Пішов у лавку).*

Роман. Це вже напьеться там!.. *(Оглядається).* Либонь, Хведоська заразом з якимись двома дівчатами вийшла з церкви... куди ж вона поділась? Тільки що протисся до неї, а вона, як той в'юн, так і пошилася помеж людьми. І завжди так!.. Та невже ж і сьогодня не доведеться зустрітися, щоб хоч словцем перемовитись?.. Досадно! Скільки разів бачу її, а ні разу ще не трапилося так, щоб побалакати, або хоч поздоровкатися. Коли сама іде до церкви, то неначе навмисне осторонь обіходить; а як з подругами, то ніби й не бачить мене. Чи вона глузує, чи дратує?.. Дивлюся на неї і очей не можу відорвати, і всіма думками до неї лину, а їй може й байдужісенько! Ну, вже сьогодня, або завтра конче спізнаюся! Коли серце радіє і тріпоче, бачучи її, то кого ж і слухатись окрім, серця? Так, чи не так, а мушу сьогодня з нею побалакати. Чи не пішла вона в ограду? *(Пішов за баркан).*

Ява III.

*Харитон, Кирило, Пилип і Денис (виходять з церкви).*

Харитон. Гарно сьогодня виводив Роман Жлуденко: „Святися, святися!..“ Так голосно, та тонко!

Кирило. Га? Недаром у городі вчився.

Денис. *(кашля).* Та й довго ж причащають!

Харитон. Спасеілників сила.

Денис. Тут їсти аж душа болить!

Кирило. Га? Може тельбухи болять? инчому тельбухи на думці, а инчому душа!

Денис. Ви старі, то вам про душу й думати.

Харитон. Дід Кирило, так вони як пообідали у чистий четвер та й доси постили; правда?

Кирило. А тобі яке діло?

Харитон. Та я, бачте... Що инчий може, а инчий не зможе!

Кирило. Га? Хто схоче, той і зможе!

Харитон. Ні, не кожен. От я, бувши б вами, сидів би тепер дома, а то щоб часом через вас хто гріха не нажив.

Кирило. Батькові своєму лисому роскажи! Ти як нап'яв отого балахона, то, либонь, зовсім став крученим?

Харитон. Де ж, людей у церкві, як комашні,—мало вас не задавили!

Кирило. Га? Бог смерти не дасть, то й вовк не проковтне.

Пилип. А звичайно. Без Бога, а ні до порога!

Денис. Ач, який богобоязний знайшовся!

Кирило. Щоб у таке свято не піти до церкви?.. я не бусурмен!

Харитон. Та воно... Тільки що я кажу...

Кирило. А я того, що ти белькочеш, не чую!

Денис. (*кашля*). Тьху на тебе! Ото причіпилося, неначе там що в середині гарчить, або гавка...

Пилип. То так горілка з сирівцем свариться.

Денис. А хоч би й горілка, тобі що до того?

Пилип. Та я так... Коли б до цього кашлю та ще кольки.

Денис. Коли-б тобі до очей та ще більма...

Пилип. Менч тріскав би кукульвану, не давило б.

Денис. За твої я тріскаю? Ти мене частував?

Пилип. Траплялось не раз.

Денис. Більш не трапиться! (*кашля*).

Пилип. Ловка бухикалка!

Денис. От же я тебе вилаю!

Пилип. Не новина!

Кирило. Га? Ану, заведіться біля церкви!

Денис. Чого ж він в'язне? Колись, не в ряди-годи, почастував та и пишається, як свиня на мотузці!.. (*Кашля*). Як тільки розговіюся, зараз на піч та до гори-черева спатиму аж до „*провід*".

Харитон. А до шинську?

Денис. Шкода, братухо, в кешені а ні дзенькне!

Харитон. Що ж-то за празники? Хіба ж не можна набір?

Денис. Набрався вже й так по самісенькі вуха!

Пилип. Знайдуться такі, що почастують.

Денис. Може думаєш, що в тебе візьму на відробіток? Дідька лисого діждешся,—от що!

Пилип. Побачимо. Може позичить, га?

Денис. Та скоріш здохну, ніж у тебе позичу!

Пилип. Не зарікайся.

Денис. Даси полтиника, а відробляй тобі рубля?

Пилип. У мене дурничку хава з'їла.

Денис. Вона і тебе туж-туж стріска.

Пилип. А стріска. Що ступінь, то все ближч до домовини.

Кирило. Та годі вам змагатись!..

Харитон. Хвалити Господа Милосердного, діждалися тепла! Надів сьогодня гедзетика, думка шибала: змерзну! А воно і в гедзетику парить.

Кирило. Га? То ще кров в тобі воює; а як мені, то в кожусі холодно.

Харитон. Ні, без шуток! Ач, як по горі брядуші цвітуть!.. Ондечки й сон зáцвів, а горицвіт аж жовтіє!.. Ну, я вам скажу, і зіма ж була сутужна!

Денис. Була б ще сутужніщ. та вже й нікуди.

Пилип. Довга зіма!

Харитон. Таких довгих зім, мабуть, ще й небувало?

Кирило. Га? Бували всякі зіми!

Денис. Зіма-зімушка!

Пилип. А тобі від неї за вухом свербіло?

Денис. Знов в'язнеш?

Пилип. Тадже ж ти ні за пашою, ні за топлевом не бідкався?

Денис. Ну й чого лізеш у вічі, як та слоква?

Пилип. Ні волика ж, ні коровки? Хіба як топлива нéстало, то хату обдер.

Денис. Обдер. Свою обдер, чи твою?

Пилип. Хазяїновитий!

Денис. З такими сусідами розхазяїнуєшся. Хіба я в тебе, чортова скнипа, не прохав позичити топлива? Скільки у тебе соломи гниє, а ти позичив? Ач, ще й зуби скалить.

Пилип. Позика, то лишня турбота.

Кирило. Далі зіми ще довші будуть.

Де-хто. Через що ж-то?

Кирило. Га? Пéред кінцем світа все переплутається: замісць зіми буде літо, а замісць літа—зіма...

Денис. Мабуть, за цю зіму і хврáх повимерзав? Торішню весну скільки було, а тепер ще й не видко! Торік мої хлопчаки наловили їх аж на одинадцять цілкових, а тепер, мабуть, чорт його матиме і того заробітку?

Пилип. І в шинкаря заробіток зменьшиться.

Денис. Тьху, сатано!

Кирило. Га? Хоч ловитимуть, хоч не ловитимуть, а як Господь захоче покарати, то відкіля та нечисть і візметься.

Харитон. А так, так!.. Либонь, на тім тижневі якийсь проїзжий чоловік, біля шиньку, росказував. Такий у нього хургон кований, пара конячок, рушниця у хургоні і цілий лантух вíвса... Мабудь, здалеку! Так росказував, що у їхніх краях один чоловік усіх хаврахів повиловлював на своїй ниві, а сусіда його не зачепив ні жодного. Так каже, що ж вчинилося? Дивина!.. У того, що половив, хаврахи вибили хліб до цурочки; а в того, що не зачепав їх,-хоч би тобі стеблину знівечили.

Денис. Торік, у Василя Шрамка увесь ячмінь вибили, а у Данила Лободи не зачепили.

Харитон. Данило средствія такого знає, ще з діда-прадіда знає!

Денис. А, мабуть, зна!

Кирило. Га? Краще не чепати тіеї погані, бо на все воля Божа...

Харитон. Адже бува от що й гряд, або кузка: у одного геть виколоче, а другого обмене...

**Объясненіе словъ:** *кін* сцена; *штукований* состоящій изъ частей; *ранок* утро; *тмяний* печальный; *бабинець* отдѣленіе въ церкви, въ которомъ стоятъ женщины (обыкновенно первое послѣ входного); *долівка* земляной полъ; *карнавка* церковная кружка (для сбора денегъ); *прогавити* прозѣвать; *либонь* кажись; *пошитися* проскальзывать; *навмисне* нарочно; *глузувати* насмѣхаться; *дратувати* дразнить; *конче* непремѣнно; *спізнатися* знакомиться; *спаселник—спасеник* говѣльщикъ; *сила* много; *тельбухи* внутренности брюшной полости, желудокъ; *нап'ясти* напяливать; *кручений* придурковатый; *белькотати* бормотать; *сирівець* хлѣбный квасъ; *колька* колотье; *вилати* выругать; *мотузка* веревка; *набір* въ долгъ; *почаступати* попотчевать (напитками), *позичити* занять; *хава* ротъ; *стріскати* сожрать; *дурниця* даровщинка; *гедзетик* жилетъ; *сутужний* тяжелый; *хаврах* (*ховрах*) сусликъ.

---

## М. П. Старицкій.

Наряду съ М. Л. Кропивницкимъ Михаилъ Петровичъ Старицкій (1840—1904) много сдѣлалъ для украинскаго театра. Онъ написалъ цѣлый рядъ драматическихъ произведеній. Большинство этихъ произведеній не имѣютъ *литературной* цѣнности, такъ какъ представляютъ лишь передѣлки чужого матеріала. Одна изъ драматическихъ піесъ Старицкаго; „Не судилось", сходная по сюжету съ пьесой Кропивницкаго „Поки сонце зійде"... считается даже выше послѣдней. Много сдѣлано было переводовъ Старицкимъ изъ западно-европейской и русской литературы. Въ этихъ переводахъ, какъ и въ оригинальныхъ своихъ поэтическихъ произведеніяхъ Ст. вводилъ цѣлый рядъ новыхъ словъ. „ковалъ" ихъ для выраженія новыхъ понятій и этимъ вызывалъ немало недовольства среди современниковъ.

**Изъ библіографіи.** Изданіе соч. Ст.—„ Поэзії" (Кіевъ, 1908 г.), „Драматичні твори" (І—ІІ-й. Москва, 1910). *О. Пчілка*. М. Н. Ст. (Кіев. Ст. 904, V), *Стешенко Ив.* Старицький як поэт (Літ Наук. В. 1614, IV), *Франко* Мих. Ст (Л. Н. Вістн. 902, V-VII). *Проф. Сумцовъ.* Старицкій какъ драматургъ (Изв. отд. р. яз. и сл. Ак. Н. 908 № 3).

---

## Изъ драмы „Богдан Хмельницький“.

### ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Вихід 1.

(Богдан сидить на кеслі під балдахином, при всіх клейнодах, а за ним татаре, гайдуки й почт; далі справа-ж півколом стоять Ганна, Катря, значні козачки, паніі й панни; а по обіруч креселка—Виговський і Тетеря. Напроти зліва: перед троном—посланці, ближче ще—три джури з подушками, на яких лежать почотни подарунки Богданові—зброя, булави, мантіі і т. п.; далі за ними—значна старшина й козацтво. Просто супроти рампи—бурсачий хор).

(Під час підняття завіси,—Богдан робить рукою знак; посланці, поклонившись, одходять, ніби після „прийому“: джури теж з подарунками відходять).

Богдан. Яснішиі, величні посланці, намісники преславних потентатів! Шановная, козача старшина і дорогі та пишні мої гості! Всіх дякую я щиро за ту честь, якою ви мене ушанували, і радісно оповіщаю вас, що ми війну скінчили victorioso і всунули в піхви на спочив меч: з поляками ми в Зборові недавно, на славу нам, скріпили вічний мир; А от теперь з господарем Молдавським погодились і, коли Бог зволя́, то маємо і поріднитись навіть, на шастя—нам, Україні —на добро,—узять дочку господаря Лупула за сина нашого, хороброго Тимка. Пора прийшла спочити Україні від злигодень, напастей, мук і бід... Привів Господь вступить нам в свою хату... Але не я це чудо сотворив: я тільки був слугою щиро-вірним громадській волі; підвелась вона, полинула на ворогів неситих—і пала враз надломана пиха! Вам—слава й честь! А нам—служить до віку моїй землі і возвеличить вкрай укохану і славну нашу неньку! Всі. Гетьманові і батьку слава й честь!! Хор (співа). Величає твою славу святоруський край, що скінчив війну кріваву, спорудив нам рай: роздавив главу ти змію, зняв з нас кайдани і натхнув в серця надію на щасливі дні! Всі. Слався, слався, наш гетьмане, визволитель християн! І хвалу тобі і шану шлють державці з усіх стран! Богдан. Спасибі вам! Тепер, вельможне панство, до трапези ласка́во вас про́шу, а опісля й ногам дамо роботу!

(Показує рукою величне на другу залю; пари пишно йдуть, за ними й хор. Богдан зупиняє турецького посланця).

Вихід 2.

(Богдан, Виговський і турецький посланець).

Богдан. Я з радістю й утіхою райською довідався, що прихиливсь султан узяти нас під свою дужу руку; але про це оголо́шу після. Посл. турецьк. Твій розум—пан, як місяць серед ночі!

(Богдан запрошує рукою, й посланець іде до 2-оі залі).

Богдан. (Виговському) Ти приготуй султанові листи покірниі, ласкаві... Виговськ. Чи додати про Молдаван, що воювали ми султанові народ підвільний? Богдан. Треба; ти виправдись... на милость його здайсь... Виговськ. А князеві Рагоці що? Богдан. Найщирше бажаємо з ним сили з'єдинить, щоб помочі давав нам всюди... Врешті пообіцяй йому... так... на здогад і польськую корону... Виговськ. Ясний пане, в тебе орлиний погляд... А ляхам що відписать—і сейму, й Казиміру? Богдан. Що ясний круль для нас од Бога пан, і ми

йому повік покірні слуги, що раді й Крим для його звоювать... Виговськ. А світлому Московському цареві? Від його все ідуть до нас листи,—що він би то спріяє нам всім серцем... Богдан. А відпиши, що серце і душа до світлого, немов до батька, линуть,—Готові ми, мовляв, усіх невір величньому царю під ноги кинуть, і преклонить своє чоло на вік... Виговськ. Ясновельможний батьку, не цурайсь високої своеї долі! Вгору ти вознесеш себе і рідний край,—тільки не плюй фортуні добрій в вічі! Приспи усіх. на силах окріпись, а потім всіх пересвари, то й зловиш в коломуті рибину... Богдан. А бува, шоб не піймати рака... Виговськ. О, гетьмане! Невже тебе... Богдан. Ні, бачу! що Господь мені надав до рук стерно високе: Молдавщина, Волощина—за нас, ясний султан дає свої потуги, із Польщею, що хочеш, те й чини, Україну хоч одягай в порфиру... Виговськ. Тоді вже ця залишня булава... Богдан. І я-б оддав її напевно пану... Виговськ. О, гетьмане, мій доброчинце! Час настав дерзать! Тепер, як дзвін, твій голос гуде й луна,—і від Карпатських гір його чутно аж до Дніпра Славути: Синоп сідий, Бахчисарай, Стамбул прокинулись од чарівного сону й дивуючись. прислухують йому... Москва схиля до нас прихильне вухо, а пишнії Варшава, Краків, Львів тремтять з страху і ждуть нового пана...

(Богдан замислився; Виговський тихо виходитъ за аркаду).

Богдан. Так, я стою при владі, на чолі, вознесений так високо над людом. аж голова йде колом од страху, щоб стрімголов з вершини не упасти. (Пауза) Чи думав я, безсилий лейстровик, окривджений, ограблений панами, осміяний в Варшаві й на суді, відпомстити в сто крат своїм суцігам? Чи я гадав, добувши в скруті меч, безсилою, хоч вірною рукою. на ворога всесильного в бою, перед яким тремтіли маестати,—щоб гору взять в нерівній боротьбі? А от знялись зі мною разом хвилі, з пролитих тут людських, кривавих сліз і понесли мене на верховині.. Я клич гукнув—і люд увесь повстав. я меч підняв— і ворог впав од маху! Я, мов Давид на Голіафа йшов, і янголи направили правицю... Так, Бог мені судив високу путь, і поведу я рідний край до слави!..

(Повертається і гордо йде до трапезної залі).

Вихід 3.

(Заремба й пробощ).

Пробощ (виходить з правої арки з Зарембою). Завважив пан — і трон уже воздвиг! Постановив якусь почесну варту не з козаків, а з турків, чи з татар... Заремба... Іще-б, мій ксьонже, скрізь царська пишнота, це Конецпольських палац,—взяв Богдан його з містечком Смілою за Збараж. Всі (за аркадою). За здравіє гетьмана! Слава й честь! Богдана (голос). За здравіє усіх вас, пишні гості!

(Музика грає).

Пробощ. Як пазурів люциперу не втять, то проглине він Польщу... Заремба. О, заміри в його страшні! Хлописько, бунтівник тепер царем зори́ть... Пробощ. І Польща й вяра заги́нуть вкрай! Заремба. Наш сейм уже рішив зламати мир... Орударь Вишневецький.

(Валакаючи переходять залю й зупиняються ліворуч ближче).

Богдана (голос). За рідний край! За славну його путь Чарноти (голос). За козаків! За Запорожжа! Слава!! Хор. Слався, слався, наш гетьмане, визволитель христіян! І хвалу тобі і шану шлють дер-

жавці з усіх стран! Пробощ. А збутись би... ad patres?... З ласки папи Господь простить... Заремба. О, трудна річ; хоч би нам язика тут мати... Богдана (голос). Де Олена? Гукніть мерщій вельможну до послуг! Пробощ. От наш язик. Господь нам посилає! Заремба. Довідайтесь про військо і про черпь!

**Объясненіе словъ:** *панія—пані* барыня, госпожа; *панна* дѣвица, барышня; *просто* прямо; *джура* козацкій слуга, оруженосецъ; *спорудити* устроить; *оголошувати* объявлять; *тремтіти* дрожать; *пазурь* коготь; *проглинути* проглотить; *зорити* смотрѣть.

---

## И. К. Тобилевичъ (Карпенко Карый).

Выступившій въ началѣ 80 г.г. на литературное поприще Иванъ Карповичъ Тобилевичъ (1845--1907) подъ псевдонимомъ Карпенко Карый написалъ цѣлый рядъ драматическихъ произведеній. Темы главнымъ образомъ берутся изъ сельской жизни, захватываетъ, впрочемъ, въ послѣднихъ своихъ произведеніяхъ Т. и интеллигенцію. Здѣсь уже не только отдѣльныя удачно обрисованныя бытовыя сценки, но и цѣльные жизненные характеры. Въ цѣломъ рядѣ драмъ и комедій Т. особенно рельефно рисуетъ борьбу страстей изъ-за наживы и предъ читателемъ и зрителемъ ярко проходятъ будничные типы людей наживы. Первымъ опытомъ Т. была драма „Бурлака", затѣмъ комедія „Мартин Боруля", драмы „Наймичка", „Безталанна", „Хазяїн" и др. Пользуется популярностью историческая драма Т. „Сава Чалий". Послѣдними произведеніями Т. были „Суета" і „Житейске море", въ которыхъ нарисована жизнь получившихъ образованіе и вышедшихъ въ свѣтъ дѣтей богатаго украинскаго селянина.

**Изъ библіографіи:** Кромѣ отдѣльныхъ изданій драмъ и комедій Т., имѣется изд. въ 5 т. съ предисловіемъ *С. Ефремова* (изд. въ 1913--10 гг.); статьи *Франка, Кміта* о Тоб. въ Літ.-Наук. В. 1907, XI 1900, VII.

---

### Изъ комедіи „Мартин Боруля".

ДІЯ ПЕРША.

(Кімната в хаті у Мартина Борулі. Двері прямо і другі з правого боку. Грубка з лежанкою. Дерев'яні стільці, канапа й стіл, покритий білою скатеркою).

Ява 1.

*За столом сидить Трандалев, а з бокових дверей виходить Боруля з бумагою в руках.*

Боруля. Нате, читайте! (*Дає бумагу*). Читайте відсіля. Трандалев (*чита*). По выслушаніи всѣхъ вышеизложенныхъ обстоятельствъ и на основаніи представленныхъ документовъ, Дворянское Депутатское Собраніе—опредѣляетъ: Мартына, Генадіева сына, внука Матвѣя Карлова, правнука Гервасія Протасьева, Борулю съ сыномъ Степаномъ, согласно 61 ст. IX тома Свода законовъ о состояніяхъ, изданія 1857 года, сопричислить къ дворянскому его роду, признанному въ дворянскомъ достоинствѣ, по опредѣленію сего собранія состоявшемуся 14 Декабря 1801 года, со внесеніемъ во 2-ю часть дворянской родословной книги, и дѣло сіе съ копіями какъ настоящаго опредѣленія. такъ равно и опредѣленія отъ 14-го Декабря 1801 года, представить на утвержденіе въ Правительствующій Сенатъ, по департаменту Герольдіи. Мартин. О!... Виходить! я—не бидло і син мій—

не теля!... І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обиду?... Та скоріше у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую. Трандалев. Так, виходить, візьмемо на апеляцію? Мартин. (*б'є кулаком по столу*). На апеляцію! безпремінно на апеляцію! Що то за суд такий, що признав обиду обоюдною?.. Я вас питаю—яка тут обоюдна обида? Він каже на мене—„бидло!" а я мовчи; він кричить на сина, на чиновника земського суда,—„теля," а я мовчи!? Мовчи, коли дворянина так лають? То що ж би я був тоді за дворянин? Ну, й я сказав йому: свиня, безштанько, приймак!... Але яка ж це обоюдна обида? Трандалев. Стривайте, не горячіться! Будем апелювать. Мартин. Апелювать! Трандалев. А за вивод подамо встречний іск. Мартин. А коли треба, то й поперечний! Трандалев. Поперечних не полагається. Ви заспокойтесь: уголовна палата одмінить рішеніє, ми виграємо діло. Когда я був фотографом, то для практики вів діло Горбенка з Щербиною,—таке саме діло, яке ваше, тільки там не словесная була між ними обида, а кулачная. Щербина, знаєте, схопив Горбенка за чуба і так ним мотнув кругом себе, що й сам не вдержався на ногах—упав! а магистрат призвав, що драка була обоюдна. В рішенії сказано було:—„хотя Щербина, взяв Горбенко за волоса, обвелъ ега вокругъ себя, при чемъ въ рукахъ остался значительный пучекъ волосъ, имѣющійся при дѣлѣ, какъ вещественное доказательство; но, принимая во вниманіе, что при этомъ дѣйствіи, тяжестью тѣла Горбенка и самъ Щербына былъ повергнутъ на землю, то признать обиду обоюдною"!.. Це було перве моє діло, я апелював і уголовна палата одмінила... І по вашему ділу одмінить—не журіться... Ітак, виходить, по ділу об обиді—апеляція? Мартин. Апеляція? Та таку апеляцію напишіть, щоб у Красовского у носі закрутило, щоб йому свербіло!... Я грошей не пожалію, аби мені Красовского в острог посадить. Трандалев. О, не я буду—ми йому докажемо! Всі ходи знаю, вже мені прошенія не вернуть за нехворменноє написаніє —ні! Як напишу, то прямо точная копія з формами, усе по пунктах. Мартин. І скажить, що буде коштувать? Трандалев. Стрічний іск... і апеляція... (*На бік*). Як би не продешевить! (*До Мартина*). Щоб і для нас не було обидно... з бумагою... Сто рублів, а непредвиденниє расходи на ваш кошт. Мартин. Дам сто двацять! Тільки ж і накрутіть йому—щоб нюхав, чхав, щоб... усі закони виставте! (*Ходе Омелько*). Омелько. Коні їх готові, фурман послав мене сказать, що той... Мартин. Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса—ну, чого очі вивалив? Омелько (*йде*). Ніколи він тобі не дасть договорить (*Пішов*). Трандалев. Я б вам і не казав... знаю, що від вас будлі-коли получиш... та... здержався... Мартин. Гроші? За цим діло не стане—я зараз! (*Пішов у бокові двері*).

## Ява 2.

Трандалев (*сам*). Добре діло це повіренничество, єй-Богу! другого такого прибильного не знайдеш. А поки-то я на цей шлях вибрався, то чим не був? Був і писарем в питейній конторі, був обер-об'їздчиком, був прикажчиком по економіях, держав биржу в городі, служив у маклера—скрізь важко! І роботи до біса, і користи мало, а тільки схибив де—рощот, і бігай шукай місця. Зробився я сам хазяїном: купив машину, одкрив фотографію... Хліб не важкий і на первих

норах копійчина гарна стала перепадать; коли ж і тут біда: усі патрети виходили без очей! Приняв я в компанію лабаранта Плащинського, і як ми не билися—не виходять очі. Усе як слід, а очей нема... Плащинський і очі добре од руки навчився робить, а діло не пішло. Скасував я свою фотографію і взявся за повіренничество—пішло як по маслу. От і тепер: діло Борулі веду проти Красовського, а діло Красовського проти Борулі. Їздю на своїх конях по просителях: і коней годують, і мене годують, і фурмана годують і платять!... Наберу діл доволі, приїду в город, піду до столоначальника, до того таки самого, що й діла послі буде рішать, і він мені напише, що треба, а я тільки підпишу, як що маю довіренность, а ні, то одиесу підписать просителю. Апеляцію треба—так само: той же, що рішав діло, і апеляцію напише; а коли діло замисловате—вдаришся до секретаря. Мало чим дорожче заплатиш. Нарешті: чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи—не тужи! Все одно що лікарь: чи вилічив, чи залічив—плати! *(Входе Мартин).* Мартин. (*(дає гроші*). Я вже на вас покладаю всі свої надії. Трандалев. Не турбуйтесь—докажемо! Ну прощайте! (*Чоломкаються і цілуються*). Як що буде нове діло, то дайте звістку; я приїду, а може й сам заверну *(пішов*).

Ява 3.

*Мартин, а потім Степан.*

Мартин. Діловий чоловік! Нема розумнішої служби, як гражданська! Здається, як би мене опреділив був покійний папінька на гражданську, то вийшов би первий чиновник! Коли ж покійний і не думав про це—все дбав про хазяйство. Пасіка, чумачка—голову йому заморочила, а тепер другий світ настав: треба чина, дворянства, а поки-то вилізеш в люде, станеш на дворянську ногу, то багато клопоту! От сина опреділив у земський суд, та ще мало знає, не натерся, а Бог дасть натреться, тоді повіренного не треба—самі всі іски поведем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка... Щось Степан мені казав про одного чиновника... треба з ним побалакать *(Входе Степан)*. Степан. Я вже зібрався, папінька, в дорогу. Мартин. От зараз коні запряжуть, та й з Богом! *(У дверi)*. Омелько! Запрягай коней, та натачанку підмазать не забудь!... Я хотів з тобою ще побалакать про того... як його?... От що був у нас з тобою на масниці... А дай Бог пам'ять... чиновник. На гитарі добре грає. Степан. Націєвський. Мартин. Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися вподобалась? Степан. Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то певно вподобалась. Мартин. А він же сам—має який чин, чи так ще—канцелярист? Степан. Ні, він уже губернський секретарь. Мартин. О, чин має не малий! Степан. Давно ведеісходящу. Мартин. Ісходящу? А що воно за штука та ісходяща? Степан. Така книга. Через його руки всі бумаги ісходять—він їх і в разносні записує, і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з ратуші. Мартин. Виходить важна птиця. Степан. Скоро і вступающі йому поручать. Мартин. Вступающі? Степан. Тоді вже всі бумаги і в ратушу, і з ратуши будуть іти через його руки. Мартин. Яка ж це должность? Степан. Регистратор. Мартин. Губернський секретарь, ще й регистратор!... Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, його і звідсіля одвезу в город на своїх. Побалакай з ним...

так знаєш, політично і коли тепер не приїде, то напиши мені, що скаже (*Входе Марися*). Марися. Тату, Степане—ідіть: мати кличуть Мартин. Марисю, скільки раз я вже тобі приказував—не кажи так по-мужичи: „мамо“, „тато“! А ти все по своєму... Ти цими словами мов батогом по уху мене хльоскаєш! Марися. Ну, а як же? Я забуваю. Мартин. От як Степан каже: папінька, мамінька... Степан. Або: папаша, мамаша. Мартин. Чилі: папаша, мамаша... треба так казать, як дворянські діти кажуть. Марися. Я так і не вимовлю. Мартин. Привчайся: ти на такій линії! (*До Степана*). Ходім! (*Обніма його за стан*). Канцелярист! (*Пішли*).

Ява 4.

*Марися, а потім Микола.*

Марися. (*одна*). І що це з батьком сталось,—все переиначують! Папінька... мамінька... Аж чудно! Папаша... мамаша... ще чудніше! Ха, ха, ха! Не можу я так балакать (*Входе Микола*). А ти чого притисся? Микола. Хіба не можна? Марися. Та нема часу й побалакать з тобою: Степана виряжаємо в город. А я люблю з тобою сидіть і розмовлять так, щоб нам ніхто не заважав і ніхто нас не бачив. Микола. А мені вже обридло ждать і ховаться од людей. Сьогодні скажу своєму батькові, щоб побалакав з твоїм, а після провід і поженимся. Чи так, Марисю? Марися. А вже ж так, чого ще ждать? Микола. Поклич мені Степана, я хотів з ним побалакать. Марися. Зараз. Микола. А йому сказать? Марися. З якої речі? Микола. А щоб на весілля приїхав. Марися. Поспіємо ще. (*Йде*). Микола. (*оглядається*). Марисю! Марися. Чого? Микола. (*підходе*). Не будеш сердиться, я тебе поцілую? Марися. Ну, мерщій! *Микола цілує її раз, хоче ще Марися одводить його*). Годі! (*На віході*). А то ти до весілля націлуєшся, а послі обридну. (*Пішла*).

**Объясненіе словъ:** *грубка* печка; *приймак* пріемышъ; *кошшувати* стоить; *чумачка* промыселъ чумачества; *масниця* масленица; *турбуватися* безпокоиться; *проводи* Ѳомина недѣля.

---

## И. С. Левицкій (Нечуй).

Въ 1867 г. появились первыя произведенія Ивана Семеновича Левицкаго (1838--1918), писавшаго подъ псевдонимомъ Нечуя,—разсказы „Дві московки“, „Рибалка Панас Круть“, повѣсть „Причепа“ и др. Критика тогда же отмѣтила достоинства этихъ произведеній. По словамъ Костомарова, въ разсказѣ „Дві московки“ „трогательно и вѣрно“ была изображена судьба солдатокъ. По словамъ Кулиша, повѣсть „Причепа“ являлась какъ бы началомъ соціальнаго романа на Украинѣ. Въ повѣсти „Причепа“ Л. хотѣлъ показать, какъ вредно отражается разрывъ украинцевъ съ своей родной почвой и тяготѣніе къ инымъ общественнымъ и національнымъ устоямъ. Выведенные здѣсь ополяченные украинцы являются отрицательными типами. Въ разсказѣ „Рибалка Панас Круть“, гдѣ описывается жизнь одного неудачника, мы видимъ художественныя картины природы. За указанными разсказами послѣдовалъ цѣлый рядъ другихъ литературныхъ работъ Л.: писалъ Л. повѣсти, разсказы, драматическія произведенія, статьи критическаго характера, популярныя книжки. „Направленіе и содержаніе литературной дѣятельности И. С. Левицкаго“, говоритъ С. Ефремовъ, „вполнѣ опредѣляется особенностями той замѣчательной эпохи, когда онъ впервые раскрылъ свои глаза, чтобы сознательно относиться къ общественнымъ явленіямъ. Начавъ свою сознательную жизнь въ эпоху перелома общественныхъ отношеній въ Россіи, онъ вмѣстѣ съ г. Панасомъ Мырнымъ явился лучшимъ

истолкователемъ и выразителемъ того перелома въ украинской литературѣ и бытописателемъ украинской жизни пореформеннаго періода, хотя, конечно, корни его міровоззрѣнія заходили гораздо глубже, выражаясь въ отрицательномъ отношеніи къ дореформенному строю". Но и въ пореформенномъ періодѣ развились такія язвы, которыя даютъ обильный матеріалъ для пера Левицкаго. Особенно подробно обрисовываетъ онъ послѣдствія экономическаго гнета, превращавшаго жизнь уже свободнаго человѣка въ жизнь подневольнаго раба. „Вот тобі й воля", говоритъ Мыкола Джеря, „Вот тобі й вернувся до господи!" И этотъ Мыкола Джеря, герой разсказа, носящаго его имя („Микола Джеря") яркій результатъ того озлобленія, которое накоплялось вѣками противъ безсердечной эксплоатаціи. Здѣсь же мы находимъ яркія картины дѣйствительнаго закрѣпощенія свободнаго уже крестьянства благодаря неправильно создавшимся экономическимъ условіямъ жизни. Невѣжество и темнота сельскаго люда не разъ обрисовываются Левицкимъ и особенно рельефно представлены эти отрицательныя стороны въ извѣстныхъ разсказахъ: „Неможна бабі Парасці вдержатись на селі" и „Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти". Здѣсь особенно сильно проявился свойственный Левицкому мягкій юморъ. Въ этихъ разсказахъ мастерски обрисовываются двѣ крестьянскія бабы, Параска и Палажка, разсказывающія одна о другой различныя небылицы. Сила таланта Л. обнаруживается именно въ подобныхъ разсказахъ, описывающихъ простой людъ, который такъ хорошо зналъ Л., описывающихъ живописныя мѣста родной Украины, которую такъ любилъ Левицкій. Тамъ же, гдѣ этотъ „бытописатель пореформенной Украины" стремился дать картину жизни болѣе образованныхъ слоевъ украинскаго общества, перо его ослабѣвало—во многомъ вредила здѣсь и проявлявшаяся тенденціозность (напр., „Хмари", „Причепа"), хотя и здѣсь отдѣльныя мѣста отличаются художественностью.

**Изъ библіографіи:** „Повісті й оповідання" Ів. Левицького 7 т. (Київ; 1900—1911); *С. Ефремов* „Бытописатель пореформ. Украины" (Кіевск. Ст. 1905, I). *Міяковський* В. Письменник—народолюбець (Літ.—Н. В. 1918, IV—VI).

---

## Изъ „Рибалка Панас Круть".

Там далеко на Україні, де долинами тихо пливе Рось, там між горами, між дубовими та липовими лісами стоїть велике містечко Горислав. Висока гора тихо скотилася косогором і обірвалася над самою Росю високими, рівними як стіни, кам'яними скелями та проваллями. По самому косогорі розляглося містечко. Туляться одна до одної невелички жидівські хати, з вікнами й дверима обведенними червоною краскою, обнизали вони кругом низкою глибоку долину. Одного разу над Гориславом стояла тиха, чудова місячна літня ніч. Високо, трохи не серед неба, висів місяць ясний, блискучий, повний, повний, наче надув щоки з усієї сили. Синє небо аж блищало, а ясний місяць аж одплив од неба, висів над самісіньким містом, заглядаючи в Рось. На дворі світло, хоч голки визбирай. Високо піднялася над плисковатою покрівлею лавочок та хаток нова жидівська школа, і блищала всіми вікнами, наче в середині палало полом'я. На другій горі темніли рядками гробки на кладовищі. Усе місто з плисковатими дахами нагадувало ті картинки, де бувають намальовані східні міста з своїми руїнами, з гробовими пам'ятками. А високі верби в горі з круглими, кучерявими верхами наводили ману ще більше, нагадували про східні пальми. Кажуть, що в глуху північ буває така година, коли засипає все на світі. Мабуть тоді така година йшла над Гориславом. Місто заснуло, скелі стояли непорушимі над водою, наче думу тяжку

думали, заснув ліс по горі, сумували зелені верби. Десь гавкнула собака з просоння тай замовкла, десь свиснув пізний соловейко тай задрімав. Зглянеш на все те здалеки, з гори, і здається тобі що бачиш якесь чароване царство, де все поснуло і стало камяне: і гори, і ліса й вода, навіть самий місяць з своїм тихим промінням скаменів і захолов. Так було тихо, аж якось мертво, наче все те бачиш, як намальоване якимись чудовими красками на якійсь дуже чудовій картині: мов те дивне мальовання ожило на полотні, виросло аж до великості справдешніх гір та лісів в твоїй уяві—або й перед твоїми очима.

## „В концерті“.

Був концерт... не концерт, ґенеральна репитиція Лисенковського концерту в театрі.

В театрі поночі і порожно. По ложах, по партері де-не-де мріють люде, ніби сховавшись по закутках. Але сцена освічена, аж сяє від світла. Хор співців в українських убраннях. Залита світом сцена, декорації, артистки й хор в театрі еффектно сяють.

Я осторонь сижу й собі й думаю. Музика почалась. Я заплющую очі. Мотиви ворушать мої нерви. Гарно мені й приємно, наче легкі хвилі коливають помаленьку човник, підкидають мене, гойдають в темноту повітрі. Думки згасають і неначе притаїлись. Я не правую ними. Думи без моеї волі самохіть ворушаться. От перед моїми очима виступають якісь картини, ніби туманом повиті. Картина за картиною, постать за постатю манячать, зміняються, десь зникають. Ніби з густої їмли виглядають якісь обличчя. От виглянуло чиесь пишне лице, дівоче, задумане, з чорними очима, глянуло мені просто в очі і десь зникло в імлі, а за ним з'явились инчі, то молоді з осміхом на устах, то сивоусі, поважні. За ними йдуть перед очима цілі сцени, неясні, невиразні, плутаються, як павутина по квітках... Над ними якесь не наше небо. Навкруги то ліси зелені, то луги, то якісь дивні річки в фантастичному світі... Картина йде за картиною, як у дивному сні. Я милуюсь ними, задивляюсь на їх, неначе бачу їх в своїй уяві. А музика ллеться, мов тиха вода колише мої нерви, заспокоює, тішить, повіває ніби теплим вечірнім вітром, і наводить чарівні мрії. Полилась клясична музика. Почалась одна з сонат Бетховена, загреміли аккорди, міцні, як сталь, дужі, глибокі, як море. Гук ливея, переливався дужими хвилями. Мелодії сипляться, переплутуються в якомусь хаотичному безладді. Сумно, темно. Думка спадає ніби в якусь темряву. Бачу якийсь хаос, ніби до сотворіння світа. Бачу, ніби кругом мене хвилюють збурені стіхії... Не то море, не то земля... Небо червонувате... Хмари кровью облиті... Аккорди клекочуть, і передо мною клекоче море, освічене червоним світом... На чорних скелях та горах стремлять якісь велетенські ліси, досягають верхами до чорних хмар... Аккорди пішли в нелад,—спинились, наче струни разом порвались: і мені здається, що луснули й розсипались гори, скелі зникли в морі...

...От виходить на сцену український хор. Народні костюми свіжі, нові, гарні. На дівчатах аж сяють квітки та стрічки. Вишивані сорочки, червоні черевички, намиста аж сяють. Повіяло рідним духом України. На сцені заворушилась сила молодих людей. Свіжими молодими голосами полилась Лисенкова кантата: „Бьють пороги“.

Загув оркестр прелюдію. Загуркотіли баси. Полився голос чудового барітону:

Бьють пороги, місяць сходить,
як і перше сходив.
Нема Січі, пропав і той,
хто всім верховодив.

Нема Січі... очерети
у Дніпра питають:
де-ж то наші діти ділись,
де вони гуляють?

Нема Січі! Одно слово ґенія, кинуте в мелодію,—і ніби чарами розгорнулась передо мною картина. Пустиня. Українські степи мріють без краю. Вечір. Червоне сонце сідає й заливає степи. Дніпро лиснить червоним сумним світом. Очерети дрімають. Верби стоять непорушно. Десь далеко понеслась моя думка понад лиманом. Вода лиснить в лимані... Тихо... глухо... Січ лежить в руїнах, неначе давня Троя. Нігде ні живої душі; все замерло на Україні.

А чудовий барітон ллється, переливається; а в мотивах неначе чуть, як гудуть дніпрові пороги, як реве Ненаситець серед мертвої степової тиші. Сумна, поважна, глибока й народня мелодія. Здається, ніби давній кобзарь голосить на руїнах Січі, ніби пекучі сльози запорожця ллються разом з мотивом. Місяць сходить, неначе золоте червоне коло... Темнішає... Степи й лиман криються фіолетовою імлою. Тихо й мертво. Тиха задума наполягла на мою душу.

А мелодія плине, як дніпрова вода. Починається тріо: „Чайка скиглить, літаючи, мов за дітьми плаче". І здається, чуєш серед тієї мертвої тиші різкий, пронизуватий крик дніпрової чайки...

„Де ви забарились? Вернітеся, дивітеся!" високо піднімає голос тенор. І перед моїми очима ніби по Дніпрі заворушились козацькі чайки, зашугали птицями по воді, миготять, як стріли.

Ніч. Один тільки місяць ллє тихий світ. Оркестр гуркотить тихо на басах. Аккорди ллються то вгору, то вниз. Здається, десь б'є хвиля, здорова, дужа. Це не дніпрова хвиля. Це Чорне море грає. Хвилі плещуться не то об скелю, не то об беріг. Піднявся місяць вгору. Серед моря стоїть турецька ґалера, ніби скеля стремить в темряві. Високе сопрано в тріо впало, неначе блискавка, і освітило море, ніби вогнем.

Кругом ґалери козацькі човни. На човнах сидять рядками козаки з довгими вусами, загорілі, з дужими плечима. Я ніби бачу, як виступають їх лиця, ясноосвічені бликами, неначе на темних картинах Рембрандта. На ґалері рядки невільників—козаків, прикованих до ключин. Між ними турки стоять в пишних уборах, в золоті та сріблі. Все стоїть і не ворушиться. Я бачу ніби живу картину серед моря. Хвилі бігають, мигочуть.

Слава не поляже,
не поляже, а розкаже,
що діялось в світі,

чия правда, чия кривда,
і чиї ми діти!

„Слава не поляже!" заспівав дівочий хор, полився ніби з хмар граціозний гомін. Цілий гор дужими голосами підхопив—„Слава не поляже, а роскаже!" І картина ніби ожила перед моїми очима. Човни рушили до ґалери. Козаки заворушились. От вони вже на ґалері. Блискають шаблі, миготять криві турецькі ятагани, ніби блискавка мигає по ґалері...

Впали турки. Розковані вже невільники. Ґалера заворушилась і поплила в лиман. „Слава не поляже!“ заспівали козаки, і лиман зрадів, заколивався загув Дніпро, вітаючи своїх гостей на Україні. Впала темрява ночі, Запало небо вогнем. Сонце одразу викотилось на небо. Виникли й ніби ожили береги. Заклекотали орли в степу. Зашугали чайки. А козаки пливуть і співають. Дніпрові хвилі грають. Вода гуде, пороги стогнуть.

„Наша дума, наша пісня не вмре, не загине!“—гукають козаки. Їх очі блищать. Торжественно пливе ґалера лиманам. От загув Дніпро. Виникли, наче з води береги. обставляні скелями. Над водою верби тонуть в проміні пекучого сонця. Широкий Дніпро грає, лиснить искрами. А пісня ллєтьси, переливається. Чуть силу України в тих дужих мотивах, силу велику, незломну...

„Наша дума, наша пісня не вмре, не загине!“—ще раз співає хор. І перед моїми очима ніба сяє ще один славний день України, день майський, але гарячий: то був май України після сотні років лютоі зіми, після сотні років польського ярма. Ніби бачу той день під Корсунем.

Ліси зеленіють. Квітки цвітуть. Гаряче сонце сяє. Рось в долині лиснить, неначе потрушена золотим порохом. Поляки розбиті втікають.

Замовк хор. Пісня скінчилась...

---

## „Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти“.

Люде добрі! що міні на світі божому робити! Неможна міні через бабу Параску не то що на селі вдержаться,—неможна міні через неї на світі жить: набріхує на мене, судить мене по селі й по хуторах; як скажена собака, бігає по дворах, по хатах та вигадує на мене таке, що й купи не держиться. Що божого дня бігає до попа, до дяка й до проскурниці; в попа вже її садовлять на стільцях, горілкою частують, а мене і в сіни не пускають. Господи милостивий та милосердний! і що я людям заподіяла? Сижу собі в хаті тишкомнишком та Богу, молюся. Моя стежка тільки од хати та до церкви. Я ніколи не зачепила малої дитини, за всіх молюся Богу, ще й Параску, стару суку, поминаю в молитвах. А вона за те підняла на мене всю громаду; якби могла,—здається, нацькувала б мене всіма собаками на селі. Тепер всі люде на селі чогось визьвірились на мене: вже не просять мене на обіди трапезувать, навіть не здоровкаються зо мною. Збунтувала проти мене ввесь мій рід... Вже насилу душа моя держиться в тілі. Я не знаю, що вже далі буде. Неможна міні не то що на селі вдержатись,—неможна міні вже на світі жить. Люде добрі! благословіть міні скоропостижно вмерти! Нехай мій гріх впаде на Парасчину душу.

Чого тільки вона на мене не понабріхувала. Я сяка й така, і носата, і губата, і горлата, й задрипана і лиса, ще й до того відьма. Боже мій тільки до Тебе здіймаю руки. Я собі молюся Богу, Параска бреше по селі, що я роблю чари. Чи в неділю, чи в свято йду до церкви та гляну, що в мене нечисті руки, то й зайду до криниці й помию собі руки й ноги. А Параска бреше, що я коло криниці набіраю землі, нашіптую та роблю чари. Як виходжу с хати по воду, то беру відра на плечі та й починаю на сінешному порозі: „Мья-ца-й-сина“; йдучи стежкою, перемолюсь і „Оче наш, оже єси...“ і „око на

небеси, око на земли" і „ізбави нас од лукавого святого..." А прийду до криниці, то як-раз домолюся до „Прийдімо поклонімось," та стану навколішки коло криниці та й кладу поклони на чотирі вугли. А Параска плеще громаді, що я буцім-то відьмила, кругом криниці лазила навколішки, ще й била лобом в колючки. Якби я справді була відьма, я б перше за все показала тобі, Парасю, свої чари коло твоїх воріт, а не коло криниці. Я собі як вихожу з церкви, перецілую усі святі окони та й вихожу позад усіх, бо не хапаюсь поперед усіх людей, як дурна Параска, що біжить з церкви, мов та вівця, поперед малих хлопців. Як вийду з церкви, вдарю перед порогом поклона та й двері поцілую, а вийду на цвинтар, то й стіну проти престола поцілую. А Параска усім бреше, що я відьма, бо замки в церкві цілую! Це чиста сатана, не при людях згадуючи! Неможна міні через неї, як слід по божому закону й Богу помолиться. І покійна моя мати були такі богомільні: цілували в церкві двері й стіни. Мабуть, Параска через те й мою матір зве відьмою! Оббрехала мене на все село, а тепер мене й малі діти дражнять відьмою, а сусіди поробили нові двері в хлівах, ще й замками замикають на ніч корови. Оттакий сором на старість, як бачите, з доброго дива!

**Объясненіе словъ:** *плисковатий* плоскій; *уява* воображеніе; *самохіть* добровольно, самостоятельно; *манячити=мачити* (виднѣться вдали); *імла=мла* (мгла); *велетенський* исполинскій *луснути* треснуть; *стрічка* лента; *пекучий* горячій; *купа* куча, груда; *садовити* усаживать; *нацькoвувати* науськивать; *задрипаний* запачканый; *цвинтарь* мѣсто въ церковной оградѣ; *з доброго дива* ни съ того, ни съ сего.

---

## Б. Д. Гринченко.

Разностороння дѣятельность Бориса Дмитріевича Гринченка (1863—1910), какъ писателя: онъ авторъ повѣстей, разсказовъ, драматич. произведеній, разнообразныхъ стихотвореній и басенъ, онъ—извѣстный этнографъ, составитель дѣтскихъ книжекъ и популяризаторъ и, наконецъ, критикъ-публицистъ. Впервые выступаетъ на литературное поприще Гр. въ 1881 г. (выступалъ въ литературѣ Гр. подъ различными псевдонимами: Чайченко, Вартовый и др.). „Особливу цінність мають його дрібні оповідання з життя нашого трудящого люду..., далі повісти „Серед темної ночі" і „Під тихими вербами", які не вважаючи на певну необробленність позитивних типів, являются важним здобутком нашої повістевої літератури, малюючи яскравими фарбами життя нашого села, а особливо типи негативні, заперечні... Слабішими являються драми, але й вони становлять чималий вклад в нашу бідну драматичну літературу... За те велику вагу мають переклади Гринченка з чужих драматургів Шілера, Гауптмана, Шніцлера, Ібсена. Виконанні з незвичайною любовю, прекрасною мовою, становлять вони цінний здобуток нашого красного письменства... Уже в своїх поезіях являється Гр. здебільшого поетом-громадянином, поетом праці на користь рідного краю... Написав він дві тенденційні повісти, в котрих старався змалювати в образах українські патріотичні змагання...—„Соняшний промінь" і „На роспуті". Не маючи великого художнього значіння повісти сі, одначе, мають значну суспільну вартість, як малюнок тогочасного стану українського руху в Росії". (Вол. Дорошенко: Б. Грінченко—Літ. Наук. В. 1910, IX).

„Въ своихъ художественныхъ произведеніяхъ Гр. выступаетъ строгимъ реалистомъ и горячимъ патріотомъ въ лучшемъ и благороднѣйшемъ значеніи этого слова. Въ своихъ стихотвореніяхъ и беллетристическихъ произведеніяхъ онъ по преимуществу касается жизни родного края, его страданій въ прошломъ и на-

стоящемъ, его надеждъ и упованій въ будущемъ. Нѣтъ у него слащавой идеализаціи или приторнаго подкрашиванія дѣйствительности... Таковъ Гр. во всѣхъ своихъ произведеніяхъ: вдумчивый, осторожный, скупой на внѣшнія краски, но щедрый на изображеніе внутренней жизни своихъ героевъ добрый и энергичный. Беретъ ли онъ сюжетомъ изображеніе народной жизни (разсказы: „Хата", „Безъ хліба"; повѣсти: „Серед темної ночі", „Під тихими вербами" и др.), касается ли интеллигентной среды съ ея разнородными теченіями и конфликтами (разсказы: „Байда", „Зустріч"; повѣсти: „Соняшний промінь"; „На роспутті")— вездѣ внутренняя жизнь изображаемыхъ лицъ на первомъ планѣ, вездѣ она господствуетъ надъ внѣшними событіями, и вездѣ видно неизмѣнно доброе настроеніе самого автора и любовь его къ родному краю" (С. Ефремовъ: Кропивницкій и Гринченко. Рус. Бог. 1910, VII).

**Изъ библіографіи:** упомянутыя статьи Вл. *Дорошенка, С. Ефремова* (его же въ Украинск. Ж. 1912 г. IV—„Рыцарь долга."); *Русовой* Гражданскіе мотивы въ малорусс. современ. л-ѣ. (Русск. М. 904, VIII). Кромѣ изданій отдѣльныхъ произведеній Гр., были изданы въ Кіевѣ въ 1903—5 г.г. „Писання" Гр. I—II т.

---

## До праці.

Праця єдина з недолі нас вирве:
Нумо до пра́ці, брати́!
Го́ді ляка́тись! За діло святоє
Сміло ми будемо йти!
Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і далі прямує:
Нумо до праці мерщі́й!

Праця не згіне між людьми даре́мне
Сонце засвітить колись,
Дякою вас тоді люде згадають
—Нум те! до праці берись!
Хоч у недолі й нещасті звікуєм,
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борни живемо!

Сми́ливо ж, браття, до праці ставайте,
Час наступає—ході́м!
Дяка і шана робі́тникам щирим
Сбром недбалим усим!

---

## Квітчані сльози.

Сонечко ясне встає,
Теплим промінням своїм
Гла́дить квітки та пести́ть,
Сльози обсушує їм.
Сльози бренять у квіто́к
Чисті, як перли ясні:
Сон їм негарний приснивсь,
Плакали квіти в-ві-сні.

Може їм снилися ми,
Наше життя без надій,
Кров і кайдани й брехня,
Голод і холод тяжкий...
Хто ж би того не злякавсь
Після тих снищів страшних
—Досі вони ще тремтять,
Досі ще сльози у їх!..

---

## Дон-Кихот..

В уламках од зброї, з іржавим мечем
Він гордою їде ходо́ю,
І погляд у його сіяє вогнем,
І серце аж рветься до бою

Меча не пускає з лица́рских він рук
І страху ніколи не знає,
Життя його—низка і горя, і мук
Та иншого він не бажає

На діло лицарське себе він оддав
Ставать за малих в обороні—
І де він неправду й зло зустрівав
Там сміло він брався до броні.
Найкращії друзі впевняли його,
Що він божевільний без міри,
Та слухавсь він серця самого
свого,
А серце не знає невіри.
А він не злякався й разу ни
на мить,
А вірючи сам без вагання,
Казав: хоч омана всім очі сліпить,
Та правди іде панування.
І сил ще таких і нема й не було,
Щоб мужність правдиву збороли
І що перед нею неправда й зло
Впадуть, не устоять ніколи
Що нині не те, як колись, він
не знав,
У дивні закоханий мрії,
І давні страшила по світу шукав,
Дракони й велетні й змії.
Не видав, що тії страшила в
наш час
Вже иншу придбали подобу
І, в сяєві злота й пишних окрас,
Мордують людей, мов худобу...
Безщасним він сльози утерти
хотів
І брався, де треба, до зброї,
А ворог лукавий що часно дурив
Великого лицаря в бої.
Він їздив по світу, боровся
що-дня,
І часом було з вітряками,
І посміхом сталась та горда борня
Із давнього давна між нами.
Байдуже! За правду все груди
свої
Під рани він ставив тяжкії,
І хоч не знаходив на світі її,
На неї не кинув надії.
Умер він, і прості та чисті серця,
Що в серце його прозирали,
Високий той образ за правду
Без сміху в душі заховали.
Борця, що ніколи вагання не знав,
Ішов на всі муки він сміло,
Що навіть і посміх його не лякав
Так вірив у праведне діло...

---

## Украла.

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрмою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли. Гомін був неласкавий, сердитий. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли. Зараз же дехто побачив учителя, і почулось проміж дітьми:—Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов. Діти стихли і всі повернулись до вчителя. Учитель підійшов і спитавсь: —Що тут у вас діється? Усі мовчали, стоючи колом біля однії парти. На тій парті сиділа Олександра. Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука-пьянички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, усе у ластовінні, обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася що її тягтимуть кудись силоміць. Учитель ще раз спитавсь:—Що тут у вас сталося? Озвалася Приська,—подруга й товаришка Олександрина. Батько її був у економії прикащиком. Приська була дівчина сита, добре годована—вона завсігди приносила з дому гарну їжу: пиріжки, перепічки, коржі то-що. Вона погано вчилася, але була дуже весела і не могла говорити не сміючися. Вона й тепер, всміхаючись, загомоніла:—Та Олександра... Пріська почала і засміялась не доказавши. Учитель спитавсь:—Що Океександра?—Украла в мене хліб!—доказала Пріська і зовсім зареготалась і її нерозумні сіро-сині очі з сміху аж сховалися за ситими щоками. Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. Учитель знав, що деякі з дітей ще дома, перш, ніж у школу почали ходити,

були де в чому грішні, але в школі поки ніхто в гріх не вскакував. На Олександру він теж ніколи нічого не думав. Вона була просто дівчина боязька мабуть налякав її татко п'яниця. Учитель глянув на Олександру й спитавсь:—Олександро, правда цьому? Вона мовчала і сиділа непорушно, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:—Вона не перше це краде. Вона кільки разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами—так і потягне. Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, вхопила хліб та й побігла з школи в двір та зайшла за дерево тай їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. Не кажи, каже, вчителеві, я тобі малюнок дам. Учитель ще раз спитався:—Олександро, правда цьому? Але й тепер Олександра мовчала і сиділа непорушно. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів:—Та що там її питаться? Хіба й так не видко, що правда. Бач що вигадала—красти! Її треба прогнати з школи! Школярі загули:—Треба! треба! Учитель сказав:—Чому ж се так?—А тому, що вона краде, а ви або ми на кого иншого думатимемо по дурному. Инші казали:—Це нічого не можна буде й положити в школі, як що красти муть.—А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть, додавали треті. Учитель сказав:—Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодились вигонити Олександру з школи, а ще не знаєте до пуття діла. А може воно й не так було? Треба послухати перше, що Олександра скаже. Той таки великий школяр почав був знову:—Та що там слухати, хіба й так не видко?... Але його зараз же спинено:—Цить!—Василь Митрович правду кажуть. Вже ж треба знати, що вона скаже. Усі обличчя повернулися до Олександри, усі очі втупилися в неї. Всі дожидали від неї слова. Але вона й теперь сиділа мов скам'янівши. Вона сховала голову між плечі й прищулилась, неначе сподівалась, що її ось-ось ударють, хоча знала, що в школі не б'ються. Учитель спитався: Що ж, Олександро? Кажи—ми ждемо. Мовчить. Учитель знову:—Не думай, що ми всі хочемо нападатися на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може це ще й не так, як кажуть, та я й думаю, що не так. Бліде обличчя в Олександри зробилось відразу як жар червоне. Але ж вона мовчала. А учитель казав далі:—Еге, я думаю, що це не так. Мені здається, що Пріська якось помилилася, і що ти не винна. Олександрине обличчя нахилилося аж до столу—Запевне то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти. Голосне гірке ридання розітнулось у школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі відразу притихли. Очи їм якось широко росплющилися, і вони мовчки, затаївши духа дивилися на Олександру. А вчитель казав:—Не плач! Коли цьому не правда...—Правда!.. правда!..—скрикнула Олександра. Я вкрала! І вона заридала ще дужче. У великій класовій хаті стояли шісьдесят школярів мовчки, не ворушачись, а серед їх, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина. Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, спитавсь:—На що ж ти це зробила? Вона мовчала знову і знову похнюпилась. Учитель бачив, що сказать те, через віщо вона це зробила, їй так саме важко, як було важко признаватися. Та вона перемогла себе Кільки разів вона починала казати, ворушила губами, але зупинялася. Нарешті промовила:—Я їсти хотіла.—Хіба ти дома не їла?—Не їла.—Чому? Вона знову змовкла і... зовсім несподівано вп'ять заридала.—У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносють з волости... усе про-

пивають... Ми їмо су... су... сухарі вже другий тиждень... І більше вона нічого не могла сказати за слізьми. Давно був час починати вчиття. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кільки ласкавих слів, повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлася. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до його і в кожній руці була якась їжа. Нате! дайте їй! хай попоїсть! Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих, ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки, міг, розважав її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед початком науки. Як заспівали молитву, він непомітно звів у клас Олександру... Олександра після цього довго соромилась глянути учителеві в вічі Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. З того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата-товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти—такого, що з дому приносють. Але вона зрідка бере, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Цього року вона здасть останнього екзамена і вийде з школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.

**Объясненіе словъ:** *праця* трудъ, работа; *нумо* ну, давайте; *лякатися* пугаться; *звікувати* провести жизнь; *онук* внук; *борня* борьба; *недбалий* нерадивый; *квітчаний* цвѣточный; *бреніти* звучать, блестѣть переливаясь; *уламок* обломокъ; *зустрівати* встрѣчать; *упевняти* увѣрять; *божевільний* сумасшедшій; *омана* обманъ; *мрія* мечта, греза; *велетень* великанъ; *придбати* пріобрѣсти; *подоба* образъ, видъ; *худоба* имущество, домашній скотъ; *непевний* невѣрный, подозрительный; *юрма* толпа, гурьба; *оточити* окружить; *дехто* кой-кто; *ластовіння* веснушки; *силоміць* насильно; *перепічка* родъ лепешки; *то-що* и тому недобное; *зареготатися* расхохотаться; *малюнок* картина; *помилитися* ошибиться; *похнюпитися* повѣсить голову; *розважати* утѣшать, развлекать; *спокусити* искушать.

## П. Мырный.

Почти одновременно съ И. Левицкимъ въ качествѣ бытописателя дореформенной Украины выступаетъ Панасъ Мырный (псевдонимъ). Уже въ первыхъ разсказахъ М.—„Лихий попутав“, „П'яниця“, напечатанныхъ въ 1872 г. сказывается характерное отличіе М. отъ Левицкаго: Мырный какъ-то глубже входитъ въ психику выводимыхъ личностей. И вотъ сосредоточивъ свое вниманіе на психикѣ отдѣльной личности и психикѣ общественныхъ группъ, М. даетъ въ своихъ произведеніяхъ неразъ мастерски проведенный анализъ сложившейся соціальной жизни на Украинѣ. Мырный какъ бы развиваетъ и заканчиваетъ тѣ соціологическіе рисунки, которые даетъ Левицкій. Въ романѣ „Хіба ревуть воли, коли ясла повні“ (написанномъ въ сотрудничествѣ съ другимъ писателемъ—Біликом), повѣсти „Як ведеться, так і живеться“, драматическихъ пьесахъ „Перемудрив“, „Лимерівна“ „Згуба“ (написанныхъ уже въ 80 и 90 г.г.) и другихъ произведеніяхъ Мырный выступаетъ художникомъ народнаго горя, рисуя яркія картины всѣхъ тѣхъ неурядицъ, которыя являются результатомъ неправильно создавшихся соціальныхъ отношеній. Мырный, какъ самъ говоритъ, задается цѣлью „просто й правдиво“ описывать „буденне життя краю“, и это описаніе проникнуто грустнымъ взглядомъ автора на сложившіяся людскія отношенія Оказывается, что „лихо сьогочасне“ гораздо тяжелѣе „лиха давнього“.

„Куди не глянь, куди не подивися—всюди благодать Божа, статок и достаток!—говоритъ М. въ своей повѣсти „Лихо давне и сьогочасне“.—Тільки по його селах чогось сумно та нудно. Невеличкі людські оселі пороскидалися то сям, то там, мов, ховалися одна від одної, як від лихого дозорця. І люде, що

жили не тих оселях—понурі, та нехмурі, німі та мовчазливі, тіняються, як тіні, по горах та не байраках, виходять на широкополі лани, на пишно-зелені долини не світом білим любоватися, не пісень веселих співати, а віддавати буйному вітрові своє важке зітхання, свої сльози ревні, шоб він, легкокрилий, одніс їх до Господа Бога...—Господи, де наша смерть забарилася? Або її пошли, або волю дай—від краю до краю по Вашкирових маєтках ходило й голосило людське зітхання" „Бабусю! обращается Ивась къ своей бабушкѣ: а настане коли такий час, що Правда подоліє Кривду і почне на землі панувати?" Не получилъ на этотъ вопросъ отвѣта Ивась, но отвѣтъ какъ то самъ сказывается въ этой поэтической сказкѣ Мырного о Правдѣ и Кривдѣ: чрезчуръ уже Кривда „стала тепер панувати" а „Правди не зискати".

У Мырного есть мастерски написанный разсказъ „Серед степів", въ которомъ художественныя описанія природы переплетаются съ лирическими мыслями автора о горѣ людскомъ. „Людино! поверни свої очі назад в свої прожиті віки, в свої минулі століття... Що ти там бачиш? Бої та січі, змагання та чвари... кров братова червоніє на тобі до сього часу... Заснувавши своє життя на хижацтві, ті хижацькі заміри переніс і на громадські справи: помежував братів на стани, поділив їх на коліна, виставив одного проти другого і втішаєш себе отим змаганням, забуваючи про братерство... А глянь на світ, на його красу пишну, на його обшир безмірну. Здається, всього багато є—і краси й достатку. Для всіх вона однакова...."

**Изъ библіографіи:** обстоятельная статья о М.—*Стешенка* Ів. въ Літ.—Наук. В. 1914 г. VII. Въ 1902—906 г.г. были изданы 8 книги сочин. М.

---

## Изъ повѣсти „Хиба ревуть воли, як ясли повні".

На дворі весна вповні. Куди не глянь—скрізь розвернулося, роспустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле і приязне ще не вспіло наложити палючих слідів на зѐмлю: як на великдень дівчина, красується вона в своїм роскішнім убранні... Поле—що безкрає море; скільки зглянеш—розіслало зелений килим, аж сміється у вочах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо; ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре—погляд так і тоне. З неба як ростоплене золото ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає соняшна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Буяє вона в гору; зеленіє рута... Легенький вітрець подихає з теплого краю, перебигає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку... І ведуть вони між собою тиху-таємну розмову; чутно тільки шелест жита, травиці... А з гори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок,—тремтить, переливається. Перериває його перепелячий крик, вірвавшись у гору; заглушає докучне сюрчання трав'яних коників, що як не розірвуться—і все те зливається до купи в якийсь чудний гомін, вривається в душу, розбуркує в ній добрість, щирість, любов до всього. Гарно тобі, любо, весело! На серці стихають негоди; на думку не лізуть клопоти; добра надія обгортає тебе добрими думками, бажаннями. Хочеться самому жити й любити; бажаєш кожному щастя. Не даром в таку годину—аби неділя, або яке свято—хлібороби виходять на поле хліба обдивлятись!

Оттакої саме пори, в неділю, після раннього обіднього часу,—тим шляхом, що звившись гадюкою, послався од великого села Пісок до славного колись Ромодану—йшов молодий чоловік. „Не багатого роду"!—казала проста свита, накинута наопашки,—„та чепурної вдачі"—одмовляла чиста, на грудях вишивана сорочка, виглядаючи з під

свити. Червоний з китицями пояс теліпався до колін, а висока сива шапка з решетилівських смушків перехиляючись на бакир, натякала про парубоцьку вдачу. Парубок ішов поважом, позакладавши руки назад себе; зазирав навкруги себе своїми блискучими очима: иноді зупинявся й довго розглядав зелене нив'я. То знову йшов, то знов становився де небудь на згірку—і знов оглядав поле. Ось перейшов і драний місточок посеред лук, на низині, на балці. Під ним ще не висохли весняні калюжі—аж зацвіли, позеленіли; кумкають в них жаби рано й вечір. От опинився він на невеличкім горбочку по той бік місточка; став, обернувся лицем до його, глянув на рудку, перевів погляд на крайнє жито. „Отже тут краще хліба, ніж під селом",—подумав сам собі:—„Тут мабуть сильніший дощ пройшов". Знов повернувся і рушив далі.

---

## Серед степів.

Доводилося вам їздити пізньої весни, чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовш і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське про бої та чвари, хижацькі заміри та кріваві січі; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, безодне, глибоке шатро; де тоне ваш погляд в безкрайному просторі, як і ваша душа, у безмірній безодні того світу та сяйва, синьої глибини та сизопрозорої далечизни?.. Як що вашим очам доводилось хоч раз бачити все те, то не забути вам того довіку...

Ось ранок... Ясний та погожий ранок після короткої ночі. Зірочки кудись зникли—пурнули у синю безодню блакитного неба; край його горить, палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; по над степом віє її послідне зітхання; положисті балки дрімають серед темної тіні; он високі могили виблискують срібною росою; піднімається сизий туман і легесеньким димком, чепляючись за рослину, стелеться по землі...

Тихо,—ніщо не шерхне, ніщо не писне... Ось зразу шугнуло світом, наче хто торкнув головешку, що догоряючи тліла,—і сизе полум'я віхтем знялось угору серед червоного жару. Вітрець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; десь далеко ударив перепел, а там над шляхом понеслась-полилася, наче срібний дзвіночок, жайворонкова пісня. Недалеко од неї роскочується друга; перепели у траві роспочали перегукування: коники один перед другим на-вперейми сюрчали... Рушився більший вітрець і пішов похилив по траві, котючи непримітную хвилю, виграючи срібною росою...

Ще наддало світу; ще раз кинуло з-за гори рожевим огнем; край неба, мов кармазином укритий, миготе, пашить—мов личенько соромязливої дівчини... Аж ось, здається, наче хто приснув!.. З за гори скакнула невеличка іскорка серед рожевого сяйва і довгою променястою стрілою перетяла увесь степ; рядом з нею стелеться друга, а третя мчиться навздогінці. Ось цілий пук знявся! цілий оберемок мчиться!—І на далекому небосклоні заграв, засвітив край іскристого кола...

Зраділа земля: усміхнулись високі могили срібною росою: закурились положисті долини пахучим туманом; жайворонки, як не перервуться, щебечуть; перепели хававкають та підпадьомкають, а неугавні коники завели у траві таке сюрчання, аж у вухах ляскотить...

Сонце! сонце! це тебе, довічний світе, стріваючи, вітає земля.. „Геть собі все темне та зле, цур тобі лихе та недобре! Прокинулась світова мати, показала нам личенько красне! Слава тобі, пишная величе, молись до неї живий світе! Мчися їй назустріч, тихесенький вітре, і прогортай, продимай стежки і доріжки, щоб наша мати не запорошила дорогої сукні!“

Співає кругом вас увесь світ, все живе; і ваше серце, тріпаючись, як пташка під сіткою, підспівує світові, б'є й дзвоне у глуху дошку вашої груднини. Яка то радість його огортає! яке нестямнохороше почування його колише!.. Ваше тіло щипає привітний холодок, ваші очі веселить краса світовая, вашу душу чарує його щастя. Ви почуваєте, що ви—частина того світу, невеличка цяточка його живого тіла, непримітний куточок його безмірної душі. Його мука—ваше лихо; його радість—ваше щастя; його втіха—ваша забавка. Скажи ж мені, царю земний—чоловіче, що твоє, а що світове?

Мовчить царь землі: зачарований світовою красою, він наче дрімає... Ось десь узявся невеличкий кібчик і, виголошуючи свою голодну пісню, високо знявся над вашою головою.

Серед прозорого світу чорніє його блискуче пірр'я, широко роспросторені крила ледве тремтять у чистому повітрі; здається, мов хто спустив його на непримітній ніточці із самого неба і держить над землею. Ваші очі уп'ялися в його; ваше серце дожидає—що далі буде... Ось щось злегка луснуло,—наче перервалася нитка, що придержувала того кібчика на одному місці, злегка тріпнулися його крила, і кібчик опукою пустився на землю. Не встигли ваші очі вслідкувати за тим, де він спуститься, як він знову знявся вгору, дзьобаючи гострим носом невеличкого коника...

„Смерть... розбій!..“ тьохнуло у вашому серці. „Серед цієї краси світової, де закльовується любов до всього,—лиха смерть та розбій появились! На що то? За що?..“

**Объясненіе словъ:** *пляма* пятно; *тремтіти* дрожать, трепетать; *коник* кузнечикъ; *оддивлятися* осматривать; *чепурний* чистый, опрятный; *натякати* намекать; *повагом* не спѣша; *драний* въ дырахъ, оборванный; *місточок* уменьш. отъ *місток* мостикъ; *лука*—лугъ (поемный), крутой изгибъ рѣки; *балка* степной оврагъ; *рудка* болото; *чвара* гроза, смута; *шатро* шатеръ; *сяєво* сіяніе; *безоднїй*=*бездонний*; *положистий*=*пологий*; *віхоть* пучокъ соломы, горящій клокъ, уносимый вѣтромъ съ пожара; *кармазин* сукно малиноваго цвѣта; *соромязливий*=*сороммливий*; *приснути* брызнуть; *коло* кругъ; *велич* громада; *нестямний* внѣ себя, очень сильный; *цяточка* уменьш. отъ *цятка* точка; *опука* мячъ, *опукою* стремительно.

---

## И. Я. Франко́

Иванъ Яковлевичъ Франко́ (1856—1916) выдающійся галиційскій писатель; работы его разнообразны и многочисленны: онѣ относятся къ области изящной литературы (повѣсти, разсказы, драмы, комедіи, стихотворенія), науки, критики и публицистики. „Визначний белетрист і поет, чуткий і тямущий критик та публіцист, талановитий учений, історик, етнограф та економист, невтомний популяризатор, Іван Франко—надзвичайно оригинальна й значна людина, що не тільки молодому українському письменству й громадському життю зробила б честь своєю роботою, а й на всякому иншому, далеко багатшому грунті відзначилася б своїм ріжносторонім хистом та не аби-якими заслугами“ (С. Єфремов. Співець боротьби і контрастів. К. 1913, 5—6). Интересную характеристику

своей дѣятельности далъ самъ Франко въ своей рѣчи на 25-лѣтн. юбилеѣ (въ 1898 г.). „Двадцять пять літ я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку. Я завсігди стояв на тім, що наш народний розвій мае бути міцною стіною. Муруючи стіну муляр кладе в неї не самі тільки гранітні квадри, але як випаде, то й труск і обломки, і додае до них цементу, так само і в тім, що я зробив за ті літа, може й знайдеться який твердший камінь, але певне найбільше буде того труску й цементу, котрим я заповнював люки й шпари. В кождім часі я дбав про те, щоб відповісти потребам хвилі й заспокоїти злобу дня. Я ніколи не хотів ставати на котурни, ані щадити себе... Я знаю, що з моїх творів дуже мало перейде до памяти будучих поколінь, але мені байдуже: я дбав попеpед усего про теперишніх, сучасних людей“. Изъ этихъ словъ дѣлается вполнѣ понятнымъ, почему лучшими произведеніями Франка́ являются небольшіе разсказы и отдѣльныя стихотворенія, т. е. то, что не требовало усидчивой кропотливой отдѣлки. Большими планами задавался Франка́ въ своихъ художественныхъ произведеніяхъ, но выполнить эти планы помѣшала его кипучая разностороння дѣятельность, мѣшавшая ему сосредоточиться на одномъ опредѣленномъ вопросѣ. „Мій поклик праця, щастя і свобода“—и много труда положилъ Франко, чтобы въ художественныхъ образахъ представить жизнь несчастнаго рабочаго люда, которому онъ хотѣлъ счастья. Мрачныя картины современнаго быта не лишали Франка надежды на радостное будущее. „я син народа, що в гору йде, хоч був запертий в льох...“, „хоч порох чоловік, та вірю я в той порох; я твердо вірю в труд його могучий... і твердо вірю в людський ум робучий і в ясний день по ночи горя й мук...“.

Въ литературной дѣятельности Фр. можно намѣтить нѣсколько періодовъ. Первыя его произведенія, напечатанныя въ 1875—6 г.г., не имѣютъ особенной литературной цѣнности и не характерны для процесса его дальнѣйшаго творчества. Знакомство съ извѣстнымъ дѣятелемъ Драгомановымъ положило прочный фундаментъ для дальнѣйшей работы Фр.—у него создалась опредѣленная соціальная теорія и въ зависимости отъ этой теоріи стояло его литературное творчество. И съ 1876 г. выходятъ повѣсти Фр. изъ народной жизни, составившія затѣмъ извѣстный сборникъ „В поті чола“. Не только въ прозѣ, но и въ стихахъ проводитъ Фр. свои соціологическія мысли и тенденціозность часто отражается во вредъ художественности. Въ 90 г.г. Фр. нѣсколько освобождается отъ этой черты и его „Зів'яле лісте“ уже лирика настоящаго чувства.

**Изъ библіографіи.** *С. Ефремовъ* „Пѣвецъ борьбы и контрастовъ „(Кіевск. Ст. 903, XI—XII; статьи эти переработан. изданы въ 1912—3 г. на украинск. яз.: „Співець боротьби і контрастів“; статьи *Ефремова* въ „Голосѣ Минувшаго“ 1917,1; Украинск. Ж. 1913, V). *Деземъ* Ив. Фр. (Новое Слово 1897, III). *Свѣнцицкий.* Ив. Фр. (Украинск. жизнь 1916, X—XI). Статья проф. *Крымскаго* въ Энцикл. Слов. Брокгауза. *Лешан* Ів. Фр. (Літ.-Н. В. 1913, IX) *Марновський* М. Ів. Фр. (К. 1918).

* * *

Стихотворенія „Каменярі“ и „Мій злочин“ печатаются съ удержаніемъ галиційскихъ формъ и галиційскаго правописанія, такъ, напр.: *житє* (*життє*) вм. *життя склепіне--склепіння, сю-цю, сесю-оцю, сьвіт-світ, далї-далі, всї-всі, памяти-пам'яти, рвало ся-рвалося, всесильнов думкою всесильною думкою*

---

## Каменярі.

**Я бачив дивний сон: немов, передо мною**
**Безмірна, а пуста і дика площина,**
**А я, прикований ланцём зелїзним стою**
**Під височенною ґранїтною скалою,**
**А далї тисячі таких самих, як я.**

У кождого чоло житє і жаль порили,
І в оці кождого горить любови жар,
А руки в кождого ланці мов гадь обвили,
А плечі кождого до долу ся схилили,
Бо давить всіх оден страшний якийсь тягар.

У кождого в руках тяжкий зелїзний молот,
І голос сильний нам з гори мов грім гремить:
„Лупайте сю скалу! нехай нї жар, ні холод
Не спинить вас! зносїть і труд і спрагу й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить".

І всї ми як оден підняли в гору руки
І тисяч молотів о камінь загуло
І в тисячні боки розприскали ся штуки
Та відрівки скали: ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о камяне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кровавий,
Так наші молоти греміли раз-у-раз,
І пядь за пядею ми місця здобували.
Хоч не одного там калїчили ті скали,
Ми далї йшли. Нїщо не спинювало нас

І кождий з нас то знав, що слави нам не буде,
Ні памяти в людей за сей кровавий труд,
Що аж тодї підуть по сїй дорозї люде,
Як ми пробєм її та прорівнаєм всюди,
Як наші кости ту під нею згниють.

Тай слави ж людської зовсїм ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Нї ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута Ми рабами волї стали,
На шляху поступу ми лишь каменярі.

І всї ми вірили, що своїми руками
Розібємо скалу, роздробимо граніт.
Що кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове житє, добро нове у сьвіт.

І знали ми, що там далеко десь у сьвітї,
Котрий ми кинули для працї, поту й мук,
За нами сльози ллють мами, жінки і дїти,
Що други й недруги гнївнії та сердиті
І нас і нашу мисль і дїло те кленуть.

Ми знали се і в нас нераз душа болїла
І серце рвало ся і груди жаль давив,
Но сльози анї жаль нї біль пекучий тїла,
Анї проклятя нас не відтягли від дїла,
І молота ніхто із рук не опустив.

І так ми далї йдем, в одну громаду скуті
Всесильнов думкою, а молоти в руках!
Нехай прокляті ми і сьвітом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівнаєм правді путі,
А щастє всїх прийде по наших аж кістках

## Мій злочин.

Ні не видержу! Не можу довше видержати! Мушу прилюдно признати ся до гріха, хоч знаю наперед, що на душі не буде мені лекше від того. Аджеж відплата тут неможлива, бо якаж відплата може винагородити невинно пролиту кров, надолужити замордоване житє! Аж страшно мені робить ся, коли ціла ота нещасна подія ясно з усіма подробицями вирине в моїй памяти. Від того часу минуло богато літ, певно більше як трийцять. Я був тоді невеличкий сільський хлопчина і бігав граючись по лісах і полях мойого рідного села. Власне надійшла весна, один із перших гарних, теплих днів. Перший раз по довгій зимовій неволї в тісних хатах ми сільські діти могли побігати собі свобідно. Ми вибігли на сіножать, що ще була гола і сіра від скиненої недавно зимової перини. Тілько десь-не-десь проклювувала ся з землї сьвіжа зелень; сквапливі, острі листки тростини, ще позвивані в острі шила, листки хріну та лопухів над потоком. Тілько в недалекім лісї сподом усе забіліло від дикого чеснику, що власне починав уже відцвитати, від білих і синїх підлїщків.

Над нами здвигало ся темно-синє склепінє неба, всьміхало ся сонце, а на далеких вершках Карпат блискотїли ще здорові снїгові шапки, мов іскристі діяментові корони. Та їх краса не зворушувала нас надто дуже, бо ми почували кождої хвилї холодний зимовий подув, що йшов від них у низ до сходу сонця. І річка почувала се; в ранці вона була ясна і чиста і плюскотїла тихенько мов у лїтї, а тепер клекотїла гнївно в своїх тісних берегах і протискала ся в низ своїми жовтаво брудними, розбурханими водами: се були як раз отї блискучі діяменти, розтоплені весняним сонцем. Та все те не в силї було попсувати нашу весняну радість. Ми ходили, скакали і підскакували і бігали довкола і відвідували всїх наших знайомих: старого могучого дуба на краю ліса, що то по його кріпких конарах ми лїтом лазили на взаводи з вивірками; високу похилену березу з жалібно навислими тоненькими гильками, що ми їх звичайно надуживали на гойданку на велику гризоту пана лїсничого; тихі криниці в лїсовій гущавинї, де ми позасїдавши за грубими яворами та вязами нераз придивляли ся вечерами лисам, борсукам та диким кабанам, що сюди приходили пити; і вкінци глубокі, чисті млинівки, де ми що неділї з гаками чатували на щупаків, а коли припекло сонце, з криком і реготом осьвіжували ся в чистій, холодній воді.

Кожде місце довкола тих млинівок, найбільш улюблений терен наших забав, оглядали і обнишпорювали ми зовсїм докладно. Се був спуст стародавного, великого ставу. Півперек долини від лїса долїса підіймала ся здоровенна гребля, що тепер обрівняна і здавна розорювана плугом виглядала, як довгий рівний горб, тілько в трьох місцях нерерваний: раз потоком, що тут скручував аж під ліс і гнївно булькотів і рвав та підмулював високий, стрімкий беріг, і два рази згаданими вже млинівками, одинокими останками колишнього панського ставу. Ті млинівки були не надто широкі, глубокі з на сяжень, отїнені декуди вільхами, вербами та лозовими корчами. Лїтом густа, пахуча трава та квітки білої конюшини нависали з берегів аж над саме водяне зеркало. Тепер що правда, довкола було досить голо і сумно, тай у воді, що в лїтї густо-часто оживлювала ся плюскотом щупаків і громадами червонооких плотиць, які звичайно плавали цілими купами під проводом одної найбільшої, тепер було тихо. Та ми про те що крок заглядали цікаво в воду, під кождий прут, під кождий зі-

вялий лопух, у кождий корч, чи не задусив ся деякий наш знайомий щупак під ледом, або чи пані видра не була ласкава зробити нашим рибам візиту. Псс! Псс!—засичали нараз два чи три хлопці, що йшли передо мною, схилили ся до землї і поповзли тихо наперед, намагаючи ся обступити довкола один корч.—А там що таке? Що там таке?—запитав я по неволї також шептом.—Птах! птах! не бачиш його? —Де він? Де?—Ось тут у корчі. Лови. Ми ще такого не видали. Не лїтає мабуть, лиш бігає. Поки ще хлопці обступили корч, я пішов просто до середини корча, обережно розгорнув густі гилячки і побачив справдї невеличкого пташка, що сховав ся в торічній сухій траві. Не знаю, чи він був ослаблений, чи переляканий, досить, що побачивши мене над собою, не полетів і не побіг і я в тій хвилї мав його в руцї. Всї хлопці позбігали ся, аби побачити мойого бранця. —Ах, який гарний!—Такого пташка я ще не бачив нїколи.—Гляньте лише на його очи!—А його пірячко. Се був маленький болотяний пташок, які в нашій підгірській околиці показують ся дуже рідко. Піре на нїм було попеласто—сїре з легеньким перловим полиском, дзьобик тоненький, темно-зеленковатий, і такіж самі довгі, тонесенькі ноги. Він сидів тихо затулений у моїй долонї, не тріпав ся, не дряпав і не дзьобав, як се звичайно чинять инші дикі птахи, коли їх зловити у руку.—Що ти будеш робити з ним?—запитали мене деякі хлопцї, озираючи завистними очима гарну добичу у моїй руцї.—Понесу його до дому.—Будеш його пекти?—Або я знаю. Буду його годувати.—А знаєш, що він їсть?—Побачу. Коли не схоче їсти хлїба, то може буде їсти мух, а коли не мух то́ хробаків, а коли не хробаків, то слимаків, або сїмя або пшоно. Вже щось винайду для нього.

Я справдї поніс малого, гарного пташка до дому і посадив його не до клїтки, а в середину подвійного вікна, де мав більше куди бігати і лїтати, більше сьвітла і повітря. Пташок не лїтав і не порхав, а тільки бігав здовж шиб, тут і там постукуючи своїм тоненьким дзьобиком о скло, та раз-у-раз, як менї бачилось, тужно поглядаючи на широкий, вольний сьвіт. Часом зупиняв ся, схиляв головку або перехилював її на бік, так, що одно око, бачилось, блукало по гильках близької яблунї, а потім знов потакував головкою так сумно і зрезиґновано, немов би хотів сказати:—Ах, там на дворі так гарно і тепло, та моя весна пропала! Я в неволї! Мене щось немов шпигнуло в серце, коли я кі́лька хвиль придивлявся тому пташкови. Менї самому зробило ся сумно.—Пусти його! пощо будеш держати його тут! —прошептало щось у мойому нутрі.—Алеж він такий гарненький! І яж зловив його!—відповів я вперто собі самому.—Може він привикне. Колиб я тільки знав, чим його годувати.

З годованєм мав я справдї чи мало клопоту. Я поклав пташкови кілька кришечок хлїба, кільканайцять зерняток проса і кільканайцять хатних мух, кождий рід поживи окремо в чистенькій мушлї, поставив йому черепок води і пішов геть, аби лишити його в спокою. Коли вечером я повернув до дому і зазирнув до свойого пташка, то побачив, що він анї не доторкнув ся поживи, тільки сидів у кутику, високо в гору про́стягнув тоненьку шийку і не змигаючи оком глядів крізь вікно на двір, де серед пурпурової пожежі заходило сонце за снїгову шапку Хребти-гори, і від часу до часу потакував головкою так сумовито і безнадїйно, що я не міг довше дивити ся на нього. —Може се нічна пташина,—подумав я—і аж у ночи буде їсти. Ся думка заспокоїла мене троха і я спав твердо і не думав про пташка. Скоро рано, ще до схід сонця, я побіг знов до сьвітлицї і зазирнув

до вікна. Пташок усе ще сидів на тім самім місці, де я вчора бачив його, усе ще простягав шийку високо до гори і все ще не змигаючи оком глядів крізь вікно на широкий, вольний сьвіт отам за скляними шибами і від часу до часу потакував головкою. До поживи анї доторкнув ся.—Пусти його! Пусти його! закричало щось у мойому нутрі. —Нощо тобі мучити його? Аджеж він згине з голоду.—Нї,—відозвав ся инший, упертий голос у мойому нутрі,—я мушу видибати, чим він годує ся! Принесу йому слимаків, хробаків і жаборини. Не знаю, відки менї стрілила до голови така думка, що він може їсти жаборину. Досить, я побіг на пасовиско, назбирав усяких дрібних слимачків, накопав хробачків і виловив з води добру жменю жабячої ікри і приніс усе те мойому бранцеви. Він навіть не звертав уваги, коли я всї ті достатки клав перед нього, не показував анї страху, анї найменшої цїкавости, анї крихітки апетиту на ті ласощі. Здавало ся, що тільки сонце і тепло і весна там на широкім вольнім сьвітї займила всю його увагу.

Того дня мав я якусь роботу, тож пішов геть і вернув аж вечером. Я поспішив ся заглянути до пташка. Він бігав легонько потакуючи здовж шиб і навіть не доторкнув ся поживи.—Диво дивне!—подумав я і хотїв зараз випустити його на волю. Та менї прийшло на думку, що тепер він певно ослаблений і нездатний до лїтання, а коли зараз вечером випущу його ось тут на подвірю, то се буде для нашого котика дуже легка і пожадна добича. Лїпше буде, коли ще сьогодня він переночує у мене. А завтра ранїсїнько я занесу його на те місце, де його зловив, і пущу на волю.

Другого дня, схопивши ся ранїсїнько з соломи, я побіг до свойого бранця. Він усе ще не брав ся до ніякої поживи і сидів ослаблений і втомлений у куточку, очима все зазираючи крізь вікно на волю. Він спокійно дав себе взяти і поглянув на мене тими самими невимовно сумними оченятами, якими дивив ся крізь шиби на сонце та на яблуневі гильки. Раз навіть він потакнув головкою, немов би хотїв сказати:—Так, так, знаю вже, куда мене несуть. Я вже давно знав, що воно дійде до того. Я виніс його на повітре. Він сидів спокійно у моїй долонї і не пручав ся. Я чув його мягке пірячко і його тепле тїло.—А смачне мусить бути його мясо!—стрілила менї нараз думка через голову.—А що, якби його зарізати і дати спекти?—Пусти його! пусти його!—шепче щось, мов добрий ангел у моїм нутрі.—Аджеж бачиш, він такий маленький. Навіть заходу не варто, щоб його пекти. Алеж бо шкода його пускати! Якж зловив його!—бунтувала ся дитяча впертість у моїм нутрі.—Пусти його! Пусти його!—лебедїло щось тихо-тихо в найглубшій глубинї моєї душі. А пташок сидів тихо і зрезиґновано в моїй жменї. Я отворив долоню—він не полетїв. Щось огидливе, злорадне тріумфувало в моїм нутрі.—Бачиш! він сам не хоче! Тиж дав йому змогу втїкати, чомуж не втїкав?—Алеж бо він слабий і зголоднїлий—лебедїло щось тихо-тихо в моїй душі.—Ет, що там!—скликнула дитяча впертість і в найблизшій хвилинї я відкрутив головку малому, гарному пташкови. Він затріпав раз чи два рази своїми тоненькими ніжками, з шийки виплило дві чи три крапельки крови, і малого, гарного пташка не стало. В моїй долонї лежав холодний, бездушний труп. І нараз зломила ся, розвіяла ся вся моя впертість, моя завзятість, моє самолюбство. Я почув виразно, що я отсе зробив щось безглуздне, огидливе, що я допустив ся безсердечного вбійства, навалив на себе провину, якої не відпокутую і не відмолю нїколи. Аджеж я знївечив зовсїм безцїльно таке гарне, невинне

жите! Ось тут, на вольнім, божім сьвітї, перед лицем сього ясного, теплого, весняного сонця, я видав і сповнив жорстокий, нїчим не мотивований засуд на смерть. Тепер я почув зовсїм ясно і виразно, що се вбійство було зовсїм безцїльне. Аджеж сього бідного трупика я не зміг, анї обскубти, анї їсти. Нї, я не мав сили навіть ще раз поглянути на нього. Я випустив неживого пташка з руки і засоромлений, отурбований, пригноблений і змішаний я побіг геть, геть від нього, щоб не бачити його, щоб затерти в душі навіть споминку про нього. Менї дуже хотїло ся плакати, але я не міг; щось немов клїщами отискало мою душу і вона не могла в сльозах вилити свойого болю. Маленький, гарний пташок лежав у моїй душі, я поніс його з собою і менї здавало ся завсїгди, що він глядить на мене своїми невимовно сумними оченятами, глядить з тихою резиґнацією, потакує головкою і шепче тихо-тихесенько:—Ах, я се й знав, що пропала моя весна, що неволя буде заразом і моя смерть!

У мягкому, вразливому дїточому серцї не довго трівали тї турботи. По двох-трьох днях я вже забув про пташка і його нещасну долю. Забув, бачилось, на завсїгди. Вражінє мойого злочину залягло десь у темнім кутї моєї душі і звільна його приспали, прикрили і погребли инші вражіня, инші спомини. А проте воно не завмерло. Минуло цїлих двацять лїт, і коли на мене звалив ся перший великий удар нещасливої долї, коли я молодий, з серцем повним жаги, бажання жити і любити, посеред чудового лїта сох і вянув у тюрмі і мусїв почувати, як розбивали ся всї мої надії, як без милосердія толочено, розтоптувано, без цїли і без ума нївечено та руйновано все то, що я вважав найдорожшим скарбом своєї душі, тодї серед трівожної, безсонної ночи явив ся менї той маленький, гарний пташок, шпигнули мене в само серце, його сумні, повні тихої резиґнації оченята, прошептали менї його повільні рухи тї несамовито страшні слова: —Ах, моя весна пропала! Я в неволї! Знаю вже, знаю, чим то воно скінчить ся!

І від тодї я не можу позбути ся того спомину. Він затроює менї кожду хвилину щастя, розбиває мою силу і відвагу в нещастю. Він мучить моє сумлїнє грижею і менї здаєть ся, що все дурне, безцїльне, жорстоке і погане, що я тільки коли зробив в своїм життю, скристалїзувало ся в конкретний образ отсього малого, невинно замордованого пташка, щоб тим докучливійше мучити мене. Тихими ночами я чую, як той пташок тихо-тихо стукає дзьобиком о шибу і я прокидаю ся зі сну. А в хвилях трівоги і розпуки, коли лютий біль запускає кіхтї в моє серце і грозить ось-ось зломати силу моєї волї, менї здасть ся, що я сам той маленький, слабосильний, голодний пташок. Я чую, що якась уперта, завзята і нерозумна сила держить мене в жменї, показує менї неповинні привиди свободи і щастя та може в найблизшій хвилинї без причини і без цїли скрутить менї голову.

**Объясненіе словъ:** *каменяр* (рь) каменоломъ; *немов* словно, будто; *площина* равнина; *ланець=ланцюг* цѣпь; *тягар* бремя, тяжесть; *спрага* жажда; *бок* сторона; *штука* часть; *розпука* отчаяніе; *гостинець* большая дорога; *злочин* злодѣйство, преступленіе; *надолужати* возмѣстить, пополнить; *подія* событіе; *сквапливий* поспѣшный; *тростина* тростникъ; *позвивати* свить; *підлїщки=підлїски* лѣсныя фіалки; *склепіння* сводъ; *довкола* вокругъ; *вивірка* бѣлка; *гильна* вѣтка; *надуживати* злоупотреблять; *гойданка* качели; *гризота* печаль, огорченіе; *млинівка* канава, по которой направлена вода изъ рѣки на мельницу (если мельница находится въ сторонѣ отъ рѣки); *що неділї* каждое воскресенье; *гак* крюкъ,

багоръ; *чатувати* сторожить; *щупак* щука; *обнишпорювати* обшаривать; *став* прудъ; *замулювати* заносить иломъ; *конюшина* клеверъ; *задушитися* задохнуться; *корч* пень; *торічний* прошлогодній; *слимак* улитка; *шиба* оконное стекло; *жаборіння* водоросль, лягушичья икра; *пручатися* сопротивляться; *лебедіти* настойчиво и слезливо просить, клянчить; *завзятість* упорство; *безглуздий* безсмысленный; *огидливий* мерзкій; *знівечити* искалѣчить; *трівати* жить; *несамовито* изступленно, сильно; *затроювати* отравливать; *привиддя* видѣніе.

---

## М. М. Коцюбинскій.

Въ 1890 г. появляются первыя повѣсти Михаила Михайловича Коцюбинскаго (1864—1913). По своему литературному характеру эти повѣсти особенно близки къ произведеніямъ Ив. Нечуя-Левицкаго. Авторъ съ большой любовью относится къ простому народу, трогательно рисуетъ, напр., въ разсказѣ „П'ятизлотник" проявленіе удивительнаго альтруизма въ сферѣ горемычныхъ бѣдняковъ. Уже и въ этихъ первыхъ разсказахъ можно отмѣтить тѣ начала, которыя въ дальнѣйшемъ являются характерными для творчества Коцюбинскаго: и здѣсь К. слѣдитъ за изгибами душевныхъ процессовъ, и здѣсь проявляется его влеченіе къ природѣ и ея красотамъ. „Яка ж прикметна риса творчости К.? З розгляду його творів ми бачимо, що це риса естетизма, шукання прекрасного, —але прекрасного світлого, бадьористого, життедавчого. Сумне, навіть журливе, не в природі його творчости. І, не дивлючись на деякі, темнуваті тіні, все воно сяе перед нами, як світле блакітне море, що грае під золотим промінням міліонів ізумрудних скалок і віе радісною, привітною ніжностю... К. розуміе, любить природу і уміе її описувати... Чутливий до покрас природи, наш письменник не міг бути байдужим і до покрас народньої поезії, і наслідком уваги до неї явились два його твори—„Тіні забутих предків", де виведено цілу сітку повір українських гірняків—гуцулів, а вдруге,—„На крилах пісні" де, на підставі тексту народньої пісні про напад розбійників на чумаків і смерть чумака в степу, К. намалював цілу картину цих подій з психологічним аналізом отамана чумачої валки і вмирущого хорого..." (Ів. Стешенко—Поет вищої краси—М. М. Коц.—Літ. Н, В. 1918, IV—VI). „Найяскравійші ознаки творчости К.: краса форми, краса змісту,—висока гуманність почуття і глибокий аналіз людської душі. Про щоб не писав К., чи то про мертву природу, чи про той або инший психічний стан людини,—він малюе малюнок. Образи вживае він рідше, слова його—талановиті мазки." (Л. Старицька—Черняхівська. Елементи творчости М. К.—Літ. Н В. 1913, V). „Він (К.) уважно придивлявся до чужого побуту и через те яскраво малюе його в своїх оповіданнях кримських і бесарабських. Він глубоко відчувае відтінки чужої народньої псіхольогії і ріжниці в впливах ріжних культур. Такими прикметами визначаються кримські оповідання—„В путах шайтана", „На камені", Під мінаретами",—і бесарабські—„Для загального добра"... („Ол. Грушевський. З сучасної укр. л—и)." Люблячи життя, як вищу красу, або вище життя,—К. шука її, де тільки може, і дае нам почуть її в самих яскравих проявах. І навпаки: смерть одштовхуе його од себе, і прекрасне вмерле з'явище він відчувае тільки в період його життя. Ілюструеться це оповіданням "Цвіт яблоні". У героя вмирае дочка. Він пережива самі тяжкі страждання, не знаючи, чи вона помре, чи ні. Але ось дочка його вмирае. Лежить у труні. Складні його почуття перед труною дочки, що в його свідомості уже не являеться дочкою. І він уже не батько, а тільки письменник, що бачить перед собою лише матеріял для твору..." (Ів. Стешенко, ibidem).

**Изъ библіографіи.** *Л. Старицкая—Черняховская* М. М. Коцюбинскій К. 1906 (изъ Кіевск. Ст.; ея же упомянутая статья въ Л.-Н. В.). *Могилянскій.* **Художникъ слова.** Пгр. 1915 (*его же*: Коц. и Винниченко, Укр. Жизнь 912, VI). *Ол. Гру-*

*шевський*. Останні оповідання М. К. (Л.-Наук. В. 909, XI); упомян. статья *Ив. Стешенка*; статьи *М. Грушевскаго, Леонтовича, Черкасенка* въ Літ.-Н. В. 1913 г., кн. 5. Въ настоящее время выпущено издательствомъ „Криниця" въ Кіевѣ 5 томовъ соч. К.

---

## зъ „Intermezzo".

Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, налитої зеленим хлібом. Безконечні стежки, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба. Я тепер маю окремий світ, він наче перлова скойка; стулились краями дві половини—одна зелена, друга блакитна—й замкнули у собі сонце, немов перлину. А я там хожу і шукаю спокою. Йду. Невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок. Можу подумать, що я планета, яка посувається разом із сателітами. Бачу, як синє небо надвоє розтяли чорні дихаючі крила ворони. І від того—синіше небо, чорніші крила. На небі сонце—серед нив я. Більше нікого. Йду. Глажу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набива мені вуха шматками згуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять. Тихо пливе блакитними річками льон. Так тихо, спокійно, в зелених берегах, що хочеться сісти на човен і поплисти. А там ячмінь хилиться й тче... тче з тонких вусів зелений серпанок. Йду далі. Все тче. Хвилює серпанок. Стежки зміяться глибоко в житі, їх око не бачить, сама ловить нога. Волошки дивляться в небо. Вони хотіли бути як небо і стали як небо. Тепер пішла пшениця. Твердий безостий колос б'є по руках, а стебло лізе під ноги. Йду далі—усе пшениця й пшениця. Коли ж сьому край буде? Біжить за вітром, немов табун лисиць і блищать на сонці хвилясті хребти. А я все йду, самотний на землі, як сонце на небі, і так мені добре, що не паде між нами тінь когось третього. Прибій колосистого моря йде через мене кудись у безвість.

Врешті стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни. Стою і слухаю. Повні вуха маю того дивного гомону поля, того шелесту шовку,. того безупинного, як текуча вода, пересипання зерна. І повні очі сяєва сонця, бо кожна стеблина бере від нього й назад вертає відбитий від себе блиск. Раптом все гасне, вмирає. Здрігаюсь. Що таке? Звідки? Тінь? Невже хтось третій? Ні, тільки хмарка. Одна хвилинка темного горя—і вмить усміхнулось направо, усміхнулось наліво—і золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба. Наче хотіло злетіти. Тоді тільки передо мною встала його безмежність, тепла, жива, непереможна міць. Вівса, пшениці, ячмені—все се зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить, все забирає в полон. Молода сила тремтить і пориває з кожної жилки стебла; клекотить в соках надія й те велике жадання, що його звати—плодючість. Я тільки тепер побачив село—нужденну купку соломяних стріх. Воно ледве помітне. Його обняли й здушили зелені руки, що простяглися під самі хати. Воно заплуталось в ниві, як в павутинні мушка. Що значать для тої сили оті хатки? Нічого. Зіллються над ними зелені хвилі й поглинуть. Що значить для них людина? Нічого. Он вийшла в поле дрібна, біленька цятка й потопла у нім. Вона кричить? співає? і робить рух? Німа безвладність просторів все се ковтнула. І знов нічого. Навіть сліди людини затерті й закриті і поле сховало стежки

й дороги. Воно лишь котить та й котить зелені хвилі й хлюпає ними аж в краї неба. Над всім панує тільки ритмічний, стриманий шум, спокійний, певний у собі, я живчик вічности...

Ніколи перше не почував я так ясно звязку з землею, як тут. В городах земля одягнена в камінь й залізо і недоступна. Тут я став близький до неї. Свіжими ранками я перший будив сонну ще воду криниці... Або той чорний, розовий хліб, який так гарно, по сільськи пахне. Він мені близький, наче дитина, що зросла на моїх очах... Я тут почуваю себе багатим, хоч нічого не маю...

---

## На крилах пісні.

(Картка з щоденника).

Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипає серце від довгого пробування на чужині? Чи відомий вам такий псіхічний стан, коли за один рідний згук, один образ рідний ладен буваєш заплатити роками життя?.. У такому власне стані блукав я одної весняної днини по-над річкою Прутом, у південній Басарабії. Якось не тішили око моє а-ні розлогі, яро-зелені, порізані блакитними озерцями та гірлами плавні, що розляглися за річкою в Руминії, а-ні жовті, залиті хвилею виноградників по підгірю шпилясті гори, що тиснуться по-над Прутом з цього боку...

Від заходу насувалася чорна хмара, душний вітер з імпетом бив об гори, хвилював комиш у плавнях, обривав листя виноградне та гнав його по чорній, каламутній, немов поораній хвилями, річці... Лагодилася буря. Але я байдужно дивився на грізні потуги натури, не торкала якось мого серця дика краса південної грози. Розятрений нудьгою, затоплений в задумі, плентавсь я тихою ходою берегом річки, не помічаючи навіть, як чорна хмара обіймала крайнебо, тихо лізла до-гори... драгліла вже над головою моєю... і тільки перші краплі краплистого дощу, що з глухим гуком впали на землю серед раптової тиші, змусили мене озирнутися навкруги, пошукати певного захисту від зливи. Але не встиг я ще й озирнутися гаразд, як по моїх напружених нервах ударила хвиля рідних близьких мені згуків. Я виразно почув журливо-поважний голос української пісні. Що це? У цьому глухому закутку Басарабії—пісня моєї країни? Чи не омана це, чи не хоробдива часом уява моя викликала галюцінацію слуху?.. Я навіть трохи змішався. Але ні, це не уява: я чую, як пісня здіймається вгору, перекочується могутнім грюкотом і гине тихим акордом в плюскоті зливи. Так, це співають, але де і хто? Я почав прислухатися та роздивлятися й незабаром помітив, що голоси лунали з молдуванської „колиби", се-б-то островерхої комишової халабудки, яку звичайно ставлять по виноградниках про вартового. „То, мабуть, заробітчане,—подумав я,—яких загнав дощ у колибу"—та наважився й собі податися туди, щоб у гурті перечекати дощову годину.

У колибі було темно; на превелику силу, натуживши зір, здолав я розгледіти своїх товаришів негоди: було їх чоловіка з десять. На моє привітання вони відповіли всі в один голос і посунулися, поступаючись місцем на колоді край дверей. Пісня замовкла. Спочатку було якось варівко: чужа людина, очевидячки, псувала трохи настрій. Де-хто кинув увагу про дощ, де-хто обізвався жартом, сміхом... Але мельодія, опанувавши душею, загніздившись там, не хутко німіє... Вона виповняє груди, рветься на верх і, прибравшись в поетичні шати слова, вільно, як пташка, шукає простору...

Тим то й мої співаки не на довго замовкли. Хтось стиха завів пісню, до нього пристав ще один голос, а за хвилину підхопило й решта... Співано чумацьку пісню.

Не знаю, чи то з усіма таке діється, чи то лише зі мною, спраглим усього рідного, тепер далекого від мене, але згуки пісні, що торкалися мого вуха, лягали перед очима фарбами, малювали мені з дивною яскравістю цілі образи. Я перелітав на крилах пісні в давнє минуле, я жив у минулому, я бачив, чув, з тріпотанням сердечним відчував смуток, радість та всі перипетії тих почувань...

Ясно, ясно сонечко сходить, а хмарнесенько заходить...

Смутен, смутен чумацький отаман він по табору ходить...

І уявляється мені степ. Широкий, необмежний, незайманий степ. Передранішній вітер злегка хвилює тирсу. Бліде небо мигтить зірками до блакиті, що оповила степову далечінь. У синьому тумані ледве мріють могили. Чорніють здалеку лози. Межи небом і землею якась таємна змова. Чи то вони чаклують у-двох, чи що, бо якось таємницею віє від них, чарами віє від того необмежного синього простору... Край шляху, в долинці, догоряє вогнище. Білий димок, хвилюючись, здіймається до гори по-над чумацьким табором, що чорніє у пітьмі здоровими мажами, немов якесь дивоглядне чудище. Табор ще спить. Степова тиша жадливо підхоплює всі згуки... Ось чутно, як сопуть ситі воли, жвакаючи росяну траву... Десь за комишами в озері крякають жаби, гуде бугай... Табор ще спить. Тільки не спить чогось чумацький отаман... не спить, по табору ходить. Від буйного вітру, від ясного сонця змарніле обличчя його повито задумою й смутком. І хто його зна, яку думу думає чумацький отаман в степу, серед ночі, чого немов журно йому, важенько на серці? Чи тим, що сторона чужая, далекая, чи то тим, що згадалась родина близькая, дружина вірная, а чи серце віщує якусь лиху пригоду в цьому степу широкому, необмежному? Хто його зна... А тим часом сон тікає від очей, і ходить отаман по сонному табору, поглядаючи на товаришів своїх, що сплять навкруг багаття, й на далекі обриси степу, що йно мріє крізь синю імлу. Але помалу-малу синя імла рідшає, яснішає, східній край неба обливається широким усміхом світання, світова зірка блідне й тремтить, догораючи... Починає дніти. Табор прокинувся, але сон не встиг ще пірхнути з ночівля, ще кида на нього свою тінь. Таємничість раннього ранку оповила й чумаків своїми чарами. Ось кухарь напина тагани, повісив казан і, червоно осяяний палаючим вогнем, нагнувся над чумацьким сніданням... Поставали лавою ватажане, звернулись до сходу й тихо проказують молитву. Злотистий обрій зазира в натхнені вірою обличчя, тихий вітер на легких крилах своїх розносить по степу гарячі благання... А за хвилину бряжчать ложки об казан, вусате чумацтво привітно осміхається до гарячої страви. Ясне сонце випливає на небо, зриває з землі темне запинало мороку, відкриває безкраю далечінь степу, вкритого росяною тирсою, позолочує високі могили, кида дивовижні тіні від чумацьких маж, вітає мальовничо розташований табор.

Пора! пора рушати!

—Гей ви хлопці, ви добрі молодці, уставайте, вози мажте,
Вози мажте, ярма наривайте, сиві воли запрягайте...
І вмить, по слову отаманову,—хлопці встали, вози підмазали,
Нові ярма понаривали, сиві воли позапрягли.

Готово!

—Гей, соб волики, соб сивиї...

Рушають. Одвічним, закуреним шляхом тихо посувається валка. Немов вуж-велетень плазує серед степу. Голова занурилась у придорожні терни, а хвіст ген-ген зникає в густій хмарі куряви. Згори, з блакитної високости упаде на землю сріблом жайворонкова пісня, долине клекіт вірлячий, а широкий степ відгукнеться на ті згуки тихим шелестінням тирси. Сайгак прудконогий шмигоне десь далеко-далеко і зникне вмить між густими травами. Палаюче сонце висить над степом, нерухоме повітря пашить жаром... Душно так, млосно... Коли б хоч легенький подих низового вітру приніс на своїх крилах прохолоду, увілляв струмок життя в цю задуху, у цю степову мертвоту... А валка посувається.

Степом ідуть—нові вози риплять,
Сиві воли ремигають...

Лінивою, тихою ходою чвалають круторогі, бедраті воли, похитують лобатими головами, жують безустанно жуйку... Бряжчать мережані ярма з терновими занозами, поскрипують нові чумацькі мажі, вкриті шкурами, закурені в далекій дорозі. Біля возів ідуть чумаки, на пужално опіраючись. То все високі, кремезні постаті у смоляних сорочках та штанях, закурених брилях, або шапках високих. Згорда поглядають вони довкола, певні в своїх силах, байдужні до всіх негод життьових. Не турбує їх думка про те, що нікому доглянути їх у далекій дорозі, у чужій сторононьці... Нікому хустя випрати, головоньку змити. Змиють чумакові головоньку дрібні дощі, а росчешуть густі терни, а висушить ясне сонце, а роскуйдить буйний вітер... Воля чумакові, воля наймиліша... А хіба ж не волею віє від цього простору широкого, від цього степу хвилястого, як море безкрайого... Хіба не волею самою віє цей вітер низовий, що зібрав усі пахощі степові та кида їх у засмалене обличчя чумакове, куйовдячи його довгого вуса? Чи ж то не воля синіє он-там, далеко за тими могилами високими та хорошими, що-йно мріють на небо-схилі!.. Гей, степи-поля, роскіш моя!...

Тихо, поволі, нога за ногою, пливе валка битим шляхом у безлюдній пустелі. Достоту корабель той у безвітря серед моря. Тихо, поважно чвалають і чумаки за своїми волами. Не чуть гомону, наче душа розмовляє з степовою тишею...

Попереду чумацький отаман на сопілочку грає...
Що він грає, грає-виграває—він пригодоньку знає...

Ой, знає він чимало пригод—той кремезний, як з криці злитий, бувалий отаман! Тужлива пісня зринає з сопилки та не розважа сумного серця, невесело якось говóрить... Говорить вона йому, що на цій широкій та прибитій, слізонькали перелитій дорозі не раз і не двічі здобудеться чумак лиха. То воли йому пристануть, або й похоріють—і тоді чумакові пропаща година; а то паші худобі не стане, ревуть воли голодні, за серце беруть чумака тою скаргою невимовною. А счорнілий, спалений посухою степ, а буйний вітер своїм серцервучим голосінням ще більшої туги, ще гіршої нудьги завдає чумакові... І от з нудьги та горя зап'є чумак, загуляє, лишить добро своє у шинкарки Настусі, на останню важницю похмеляється...

Нагадує пісня й про здобичників диких, що з нетрів придорожних, з комишів непролазних чигають на валку, готують у степу глухому кровавую драму... Та нема гіршої пригоди, як слабість у дорозі. Ось на задньому возі, як вялая риба, лежить хорий чумак, на важницю схилився. Валка посувається тихо, поволі, щоб не стурбувати хорого. Мовчки йдуть чумаки біля возів, не гомонять поміж собою,

не погукують на волів навіть. Сумно... А недужий широко розплющеними очима в-останнє, може, споглядає на цей світ хороший, на цей степ широкий, немов килим квітчастий... Хотілося б пожити ще, надивитися на божу красу, поглянути хоч раз ще на село рідне, на близьку родину,—а треба вмерти. Ох, умре він, умре на чужині, серед степу цього хорошого та чужого, конче вмре. Недурно ж пугав пугач край гаю, недурно волики його не пасуться чогось, води не п'ють, тільки ревуть жалібно, немов чують близьку смерть господареву... Жалко кидати тих змалечку виплеканих воликів, тих вірних товаришів у дорозі, що так розуміють смуток і радощи хазяїнові... Кому то дістануться вони, хто то буде поганяти їх, як його не стане? А хто перекаже отцю-неньці про смерть їхнього сина, хто потішить бідну жінку, діточок дрібних? Хто поховає його в чужій сторононьці, де чужії люде? Е, не чужії: все то товариші, милеє браття його, вони вже дадуть пораду... І прохає він своїх товаришів, як будуть повертати у край рідний, уклонитися від нього отцю-неньці й вірній дружині... І просить він доглянути його воликів любих, щоб не зазнали вони ні в чому недостачі, поки прийдуть до-дому. Та ще благає хоч притиками викопати йому діл глибокий, зробити домовину хоч з рогожі та заховати в степу край дороги, висипати високу могилу, щоб з тої могили видко було його рідну Вкраїну... А на могилі хай посадять червону калину, хай вона пригадує йому його милую та далекую сторононьку...

І стоять чумаки, вірнеє браття, круг конаючого, похиливши сумно голови й обіцяють вони сповнити його заповіт... Солона сльоза не в одного зависла на довгому вусові... Вволили чумаченьки товаришову волю. Он там, в долинці, під білими березами, копають діл глибокий, довічню хатину чумакові. Ревнули сірі воли, до гробу йдучи за своїм господарем, рушило й чумацтво за возом—останню послугу дати вірному товаришеві... Низько похилились непокриті голови, степовий вітер має довгими чубами та вусами... Прийняв чумака вільний степ у своє надро... Безхмарне небо байдужно дивиться в високисти, а буйний вітер шепотить про щось з величезними степовими будяками. Чорніє здалеку свіжа могила, а над нею похилились білі берези, мов сестри-жалібниці над братовою могилою... Еге, багато пригод знає чумацький отаман і не про одну виспівує йому, вимовляє голосна сопілка. А валка посувається. Рипплять вози, брязчать ярма, хмара куряви купається в злото-крівавому світли заходячаго сонця.

Пора вже й на ночліг стати.

—Ой ви, хлопці, ви добрі молодці,
А де будемо ночувати?—

звертається до ватажан отаман.

—Ой, ми будем, будем, ночувати в чистім полі, край байраку;

Недалéко від зеленого гаю будем вогонь роскладати,—
рішають чумаки. Привернули. Вечірньою прохолодою вітає байрак гостей... Гай осміхається до них останнім промінням заходячого сонця, що не встигло ще виплутатись з кучерявого верховіття дерев. Десь весело дзюрчить струмок, у скісному парусі сонця грає роєм мушва, якесь шепотіння, якісь вечірні лісові згуки долітають до чуткого вуха... Густі лози, високі комиші, укривши долину, чорніють таємничо, повиті сріблястим туманом. Смеркає... ба й ніч вже спустилась у долину з пітьмою, з вохкістю, з глибоким зоряним небом.

Пороспрягали чергові волів, роспустили по муравці на пашу.— насторч ярма, а межи возами під явором палає багаття, осяває всі листочки, усі гіллячки кріслатої деревини. Росташувались круг вогню чумаки, ждуть вечері. Гомін стоїть у таборі, жарти з веселим реготом розлягаються по долині, безжурний настрій обгорнув веселе товариство...

А он-де осторонь, на важницю схилившись, лежить самотно поміж возами парубок, на сопілку виграває... Тиха та ревна мельодія викликає перед його образ милої дівчиноньки... Що то вона робить тепер, чи дума про нього? Ой, певно сумує за молодим козаком, певно припадає до його сліду. Десь вона вже потоптала черевички, на дорогу вибігаючи, виплакала карі очі, чумаченька дожидаючи. А може. може закохав він дівчиноньку людям—не собі, може її присилувано, і подала вона рушники другому, гірко плачучись на свою недолю. Усе може бути. І журно так,важенько так робиться чумакові на серці, і дума він невеселу думу... Дума він, що всяк має на світі свої радощі, усе має собі пару... щука-риба в морі та й та пару має, а чумак молоденький пароньки не має... Е, гетьте думки сумнії, не суши, журбо, завчасу серпя!... От, коли б допоміг Бог в Криму соли набрати та щоб дівчину кохану у биндах застати!..

І марить молодий чумак про родинні втіхи з любою дружиною, і веселішої співає сопілка—його порада, його розвага єдина в далекій дорозі... А від багаття доноситься гучний регіт веселої юрми, чутно жартливі приспіви до танців, плескання в долоні, брязкіт підківок. Ударили лихом об землю чумаки, волють дати лиха закаблукам. Нікому й на думку не спаде, що готується пригода, що лихо вже близько, що он—

Із-за того зеленого гаю
Розбійнички виглядають...

То здобичники, здичілі в нетрях, обідрані, голодні чигають на чумацьке добро, вичікують слушного часу, коли б в одну мить, по слову ватажка, кинутись на табор.

Що найстарший та й розбійничок на воронім коні грає.

Що він грає, грає-виграває, до табора привертає...

Махнув рукою ватажко—і розбійники облягли навколо табор. Вжахнулись чумаки, зірвались на рівні ноги. Думка про волів, про своє добро, ба й про життя власне блискавкою мигнула в голові у кожного. Що робити? що чинити? де отаман? Жах обхопив чумаків. Одні стоять, мов тороплені, другі метушаться на місці, мов рятунку шукають. Де ж той отаман? А ватажко ще й глузує, бачучи такий сполох.

—Ой ви, хлопці, ви добрі молодці.
А де ж ваш отаман?—

питає він чумаків, осьміхаючись.

—Наш отаман ходить між возами, умивається сльозами.

Що він ходить, ходить між новими, умивається дрібними—

з сумом думають чумаки. Та не довго сумує отаман. Його засмалене мужне обличчя спахнуло вже звагою, і метальовим гострим голосом вигукує він над сполоханим табором наказ, аж луна котиться гаєм:

—Ой ви хлопці, ви добрі молодці!
Ой беріте дрюки в руки...
Гей та й бийте, бийте не жалійте...

Стрепенулось чумацтво... метнулось до возів по дрюччя—і стало до бою... І от при світлі догоряючого вогнища, у глухому степовому байраці, у мертвій тиші сонного гаю—счинився бій. Брязкіт дрюччя,

крики, стогін, прокльони, благання о поміч, хрип конаючих, дикі голоси сполоханих птахів, лопотання їхніх крил—усе те зіллялося в один несказаний галас, в одну хвилю диких згуків... Котиться та хвиля гаєм, далі тихшає, а ще далі гине в широкому степовому просторі, під темним зоряним небом. Ось налягли здобичники, тісною каблучкою здушили чумаків, вимахують ножами та булавами... Міцно стоїть купка завзятих чумаків—видко наважилась боротися до краю, на життя й на смерть... Ще хвилина—і враз, як один чоловік, ринула лавою на розбішак, розірвала тую живу каблучку, зім'яла, кинулася в один, у другий бік, несучи скрізь жах та смерть... Здрігнулися комишники, побачивши побитих товаришів і кинулися на втеки підставляючи спини під чумацьке дрюччя.

Довго тяглася гонитва, аж дикі нетрі та комиші сховали недобитків у своїй гущині.—Годі!—гукає отаман,—підпалити комиші! І от по слову отамановому викресали чумаки вогню й підпалили з берега комиш. Знялася чорна хмара диму, лизнув вогняний язик раз, удруге, обхопив у-решті ширшу простору—й пішло гоготіти полумя, здіймаючи до неба немов вогняні руки, осяваючи навкруги чорний степ, байрак та недавнє бойовище, на якому в незвичайному безладді, облиті власною кровю, лежать мертві здобичники—де два, де чотирі...

А серед табору, оточений ватажанами стоїть отаман та на-пів жартом наказує чумакам зібрати побитих розбійників та скласти на вози:

—На нові вози кладіте, та й повезем у город Полтаву,
Та зробимо собі славу, що їх сорок, сорок і чотирі
Нас десяти не побили...

Пісня замовкла... Але я був ще в степу, бачив червоне проміння пожежі, бачив чумацький табор з чорними мажами, з крівавим бойовищем, з чумаками, гордими перемогою своєю, й до вуха мого ніби долітав рик волів, сполоханих нічною колотнечою...

**Объясненіе словъ:** *котити* катить; *хлюпати* плескать; *окремий* особый; *скойка* ракушка; *покошлати* взъерошить; *ткати*: *тку, тчеш, тче; серпанок* кисея; *хвилювати* бѣжать волнами, волноваться; *волошка* василекъ; *безостий* безъ усовъ (о колосьяхъ); *стебло* стебель; *врешті* наконецъ; *спиняти* останавливать; *раптом* вдругъ; *здрігатися* вздрагивать; *нужденний* жалкій; *стриманий* сдержанный; *живчик* уменьш. отъ *живець* жизненная сила, пульсъ; *щоденник* дневникъ; *картка* листокъ; *ладен* готовъ; *власне* собственно, именно; *днина* день; *південний* южный; *розлогий* обширный; *импет* сила, стремительность; *плавня* пойма, тростниковыя и камышевыя заросли; *каламутний* мутный; *лагодитися* готовиться; *крайнебо* небо-склонъ, горизонтъ; *журливий* грустный; *халабуда* шалашъ; *заробітчанин* работникъ идущій на заработки; *зір* взоръ, взглядъ; *варивко* неловко, жутко; *шата* богатая одежда; *займати* трогать; *тирса* ковыль; *далечінь* большая даль; *змова* уговоръ, заговоръ; *пітьма* тьма; *мажа* чумацкій возъ; *багаття* костеръ; *таган* желѣзная подставка съ ножками, на которой варятъ пищу, раскладывая подъ ней огонь; *обрій* горизонтъ; *запинало* покрывало; *морок* мракъ; *розташувати* розложить что-либо; *рушити* двинуть, отправиться въ путь; *наривати* прикрѣплять ярмо къ дышлу; *закуріти* задымиться, запылиться; *валка* обозъ; *плазувати* ползти; *курява* пыль; *долинути* долетѣть; *клекіт вірлячий* крикъ орла; *сайгак* дикая коза; *млосно* томительно душно; *ремигати* жевать жвачку; *чвалити* тащиться; *похитувати* пошатывать; *заніз* палка, продѣваемая въ концы ярма; *пужално* кнутовище; *кремезний* крѣпкій; *розкуйовдити=роскудлати*; *достоту* точь въ точь; *пригода* приключеніе, польза; *криця* чистая сталь; *паша* кормъ для скота; *важниця* подставка (подставляемая, когда мажутъ колеса)

*згадувати* вспоминать; *нетрі* непроходимая заросль, дебрь; *пугач* филинъ *виплекати* выкормить; *притика* колышекъ, палка прикрѣпляющая ярмо къ дышлу; *конати* умирать; *привернути* поворачивать; *струмок* ручеекъ; *скісний* наклонный; *черговий* очередной; *крислатий* вѣтвистый; *завчасу* преждевременно *бинда* лента (*у биндах ходити* быть дѣвушкой); *юрма* толпа; *закаблук* задникъ (въ сапогѣ); *вичікувати* выжидать; *слушний* надлежащій; *майнути* мелькнуть; *торопленим* оторопѣвшій; *рятунок* спасеніе; *луна* эхо; *друк=дрюк* дубина, толстая палка; *каблучка* уменьш. отъ *каблук* кольцо; *колотнеча* драка.

---

## Леся Украинка.

Подъ псевдонимомъ Леси Украинки писала Лариса Петровна Косачъ-Квитка (1872--1913 ). Почти 30 лѣтъ продолжалась ея литературная дѣятельность, но широкая извѣстность произведеній Л. Укр. начинается главнымъ образомъ послѣ ея смерти, когда критика по достоинству оцѣнила ея талантъ. „Леся Українка належить до тих постатей в літературі, які поза своєю творчою діяльністю не мають своєї „біографії“. Їх особа стоїть неначе в віддаленню, вони не стараються заінтересувати публики собою, не лише не роблять шуму своєю особою, але навіть ховають її перед широким загалом. Їх життя тихе, без ярких виступів, інтімне. В їх творчости вся їх біографія... (*М. Євшан.* Леся Українка Л.-Н. В. 1913, x). И въ оригинальныхъ и переводныхъ произведеніяхъ Л. Укр. мы встрѣчаемся съ проявленіемъ недюжиннаго дарованія. Поэтическая мысль Л. Укр. предпочитала сюжеты изъ прежнихъ временъ, главн. обр. изъ античнаго міра; здѣсь эта мысль особенно проявляла свою силу; когда же Л. Укр. переходила по темамъ болѣе современнымъ, то не было здѣсь этой силы творчества. „З найбільшою силою, виразністю и глибиною виявився талант Лесі Українки в творах останнього періоду її життя в формі драматичної поеми, етюди або віршованої драми. Маю на думці такі драми, як „Руфін і Присцілла“, „Лісова пісня“, „Камінний Господар“, „Адвокат Мартіян“, драматичні поеми —„Вавилонський полон“, „На руїнах“, „Ізольда Білорука“, „Оргія“, „Магомет та Айша“, драматичні этюди—„Йоганна, жінка Хусова“, „В дому роботи, в країні неволі“, та написаний прозою діальог „Розмова“ (А Ніковський, Екзотичність сюжета і драматизм у творах Лесі Українка Л.-Н. В. 1913, x) „Отже, оскільки взагалі можна говорити про психольогію письменника на основі його творів, Лесю Українку найбільше цікавило життя, розвиток, рух і боротьба *идей*. Кожна її драма—се зовсім не так звана „драма життя“, яка підказує письменникові, і ті чи иньші висновки, а як раз навпаки і в душі письменниці виникає, живе й розвивається певна проблема, яка небудь з одвічних проблем, що трівожать душу людини, і письменниця шукає певної схеми, в якій та проблема викристилізувалася“ (ibid).

**Изъ библіографіи:** Кромѣ указанныхъ статей *М. Євшана* и *А. Ниповскаго*, въ той же X-кн. Літ.-Науч. В. за 1913 статьи *М. Грушевскаго, Л. Старицкой—Черняховской, Ив. Стешенко*; *Ив. Франка.* Л. Укр. (Літ.-Н. В. 1898, vii); *Д. Донцовъ.* Поэзія индивидуализма (Укр. Ж. 1913, ix—x).

---

## Грай, моя пісне!

Досить невільная думка мовчала,
Мов пташка у клітці замкнута од світа,
Пісня по волі давно не літала,
Приборкана тугою, жалем при-

Час, моя пісне, у світ погуляти,
Росправити крильця, пошарпані горем,
Час, моя пісне, по волі буяти,
Послухать, як вітер заграв понад морем.

Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая,—
Вона не питає, куди вона плине;
Линь, моя пісне, як чайка прудкая,—
Вона не боїться, що в морі загине,

Грай, моя пісне, як вітер цей грає-
Шуми, як той шум, що круг чов, на вирує.
Дарма, що одгуку вітер не має;
А шум на хвилиночку погляд чарує!

* * *

Талого снігу платочки сивенькії,
Дощик дрібненький, холодний вітрець,
Проліски в рідкій травиці тоненькії,
Це була провесна, щастя вінець?
Небо глибокеє, сонце ласкавеє,
Пурпур і злото на листі в гаю,
Пізніх троянд процвітання яскравеє
Осінь віщує—чи то ж і мою?
Що ж, хай надходить! мене навіть радує
Душного літа завчасний кінець;
Провесни тільки нехай не нагадує
Дощик дрібненький, холодний вітрець!

## Сон літньої ночі.

Сон літньої ночі колись міні снився.
Коротка та літняя нічка була,
І сон був короткий, — він хутко змінився
І зник, як на сході зоря розсвіла.
Чудовая мрія, роскішна та ясна,
Кохано в ту ніч обгорнула мене,
Приснилась міні люба доля прекрасна,
Приснилось невидане щастя дивне.
Була я щаслива, безмірно щаслива;
Приснилось міні... та того не списать!
Де в світі є мова така чарівлива,
Щоб справжнеє щастя могла розсказать?
Та сон був короткий. Ранесенько рано
Вже зникла рожевая мрія моя,—
Туди полинула, де грала кохано
Злотисто-рожева світова зоря.
Поглянула я, що вже нічка зникала,—
І душу мою обгорнула печаль;
І тихо — тихесенько я промовляла;
„Сон літньої ночі! міні тебе жаль!..“
Я щастя не маю і в мріях не бачу,
Бо инщії мрії у серці ношу.
Коли я часами журюся і плачу,—
Я щастя у долі тоді не прошу.
Для иньших і доля. і щастя хай буде,
Собі я бажаю не сну, а життя,—
Хто зо сну прокинувсь, хай щастя забуде,
Йому вже до щастя нема вороття.

---

## С а у л.

Грай, хлопче, грай, нехай голосить арфа,
Хай плачуть струни, як жінки над гробом...
Я сам себе оплакати не можу,
Бо сліз нема. Нехай ридає арфа,
Нехай я неоплаканим не згину.
Грай, хлопче грай! Нехай той голос арфи
Заглушить голоси в моєму серці‘
Ті голоси пророчі, неспокійні...
О, не на щастя став Саул про! роком,—
Господь його карає віщим духом

Саул не знає страху серед бою—
Хто бачив щоб його рука тремтіла?
Хто бачив, як він блідне й одступає?
Прийди ж, поглянь на мене серед ночі,
Як я блукаю по своїх хоромах
Безлюдних, темних і здіймаю руку,
І ними голову безумну закриваю,
І блідну, і тремчу, і падаю додолу,
І перед власними думками одступаю,
І власних слів жахаюся пророчих...
То не мої слова—то дух лукавий
Міні через мої уста віщує,
Що мушу я... Не слухай, хлопче, грай,
Не допусти, щоб знов я був пророком.
Грай, хлопче, грай і не дивись на мене...
Вони лагідні, тиї чорні очі,
Але на дні я бачу щось вороже...
За віщо ти ненáвидиш мене?
Що завинив тобі Саул безумний?...
Не говори, не говори нічого:
Не я питав тебе, то дух лукавий.
О, зачаруй його, заворожи!
Безсильні проти його всі закляття,
Але музика має божу силу.
Не гóлосно,—лагідно, ніжно грай,
Хай спів твій має силу, як струмочок,
Що тихо й ніжно точить твердий камінь.
На серці в мене камінь—хай же спів твій
Його підточить і в безодню скине,
В безодню забуття....
Мій любий хлопче,
В той час, коли так сóлодко говóрить
До мене срібний брéнькіт струн тонкúх,
Не вірю я ні голосам пророчим,
Ні тим ворожим поглядам твоїм:
Хто грає так, ненáвидить не може.
Та й за що б ти ненавидів мене?
Що значать всі славетні перемоги
Проти одного руху твоїх рук?
Я тільки вмів людей перемагати,
А ти самого духа переміг.
Чи заздрісно тобі на цю корону,
Цю багряницю, цеє берло? Хлопче,
Повірь міні, без їх я щасливішим
І кращим був в той час, як пас отари
На батьківських зелених полонинах.
Не гнулася моя висока постать,
І не тьмарився мій веселий погляд,
Я прóстий був і думкою, і серцем.
Гай, гай! Чи міг же хто тоді подумать,
Що і Саул колись пророком стане?
Отак, так грай! Нехай бренить легенько
Лагідна арфа. Це ж, немов дзвіночки
Моїх отар... Це мов гірські потоки..
Я вже було й забув їх любий гомін.
Тут у дворці я чую инші звуки,
А в гори я вихожу лиш на бій;
Тоді не чутно гомону потоків,
Їх заглушають лютий брязкіт зброї
І сурми військові...
О, що за гук?
Навіщо ти ударив військової?
Не хочу! Годі! Не вражай! Я знаю,
За віщо ти ненавидиш мене:
Ти згадуєш, що я був пастухом
І став царем, а ти вівчарь і досі.
Ти згадуєш про свій славутний вчинок,
Як ти звалив пращею філістимця.
Дитина ти, дитяча в тебе й зброя!
Ти може хотів улучить горобця,
А дав Господь, що влучив Голіяфа.
Ох, що за погляд! Мов з пращі камінчик!
Ти от за що ненавидиш мене:
Що ти міні не зброєю подобавсь,
А тільки арфою, що я тебе тримаю
Не тільки по неволі, бо ти сам
Займаєшся святим огнем, як граєш
Перед царем безумним. Жаль тобі
Того, кого за ворога вважаєш.
Я так тебе музикою твоєю
Скував, звязав, немов залізним путом.
Я царь не тільки тіла, а й душі,
Душі твоєї, ти, хлоп'я чорняве!

І ти повстать не можеш проти мене!
Чого ти знов так дивишся на мене?
Підступний погляд твій, немов отрута..
Отрутою боротись проти мене,
Отрутою гадаєш? О, не діждеш!
Гей, де мій спис? Приб'ю тебе до муру,
Єхидно клята!..
О, моя дитино,
Чи це ж я вбив тебе? Ні, ні, мій спис
Не зачепив тебѣ... О Боже правий,
Який же я нещасний і безумний!..
Гей, ви, раби, візьміть цього співця,
Нагородіть його, нехай іде додому,—
Він більш не буде вже ніколи грати!
Він буде грати, але тут ніколи!
Хіба тоді, як сяде тут на троні...
Адонаї! За що мене караєш
Пророчим духом і останню пільгу,
Останню оборону одбіраєш?
Адонаї!..
Моя дитино люба!
Мій хлопчику лагідний! де ти, де ти́?
Невже мене ніхто не порятує?

---

## Изъ драм. поэмы „Касандра".

### Касандрин покій.

Касандра пише Сібілінську книгу на довгім перґаменті. Коло неї великий триніг з запаленим куревом.

Поліксена (в білім убрані, червоні стрічки й червові квітки, з гранати в косах). Касандро, рідна, ти не знаєш, люба, яка щаслива я! Який вродливий мій Ахілес, мій наречений! Часто я з брами бачу, як він їде полем, мов Геліос прекрасний, так він сяє. З Атрідами в невзгоді він, і хоче в міцному мирі з батьком нашим бути, і шлюб наш буде вже одразу плідним,—так кажуть Мірмідонці і Троянці,— бо з нього вродиться і згода й сила, і не загине вже святая Троя, не вмре народ державного Пріяма! Кас. Пробач мені, сестричко, я не можу тепер з тобою говорити. Бачиш, тепер пишу я книгу, на розмові я мушу бути з яснокудрим богом. Полік. Негарно заздріти сестрі, Касандро, невинна я, що Ахілес мене, а не тебе з усіх царівен вибрав, не дівчина ж бо мужа вибирає, а він її. Із того я не винна, що ти не вміла догодить Кіпріді. Кас. Ні Поліксено, я тобі не заздрю! (заслоняє лице покривалом). Полік. Прости, кохана, я тебе вразила. В своєму щасті я зовсім забула, що слово „шлюб" гірке моїй Касандрі від того часу, як Дольон зрадливий одкинувся від неї. Кас. Поліксено, що говорить про те! Я добре знала, що я йому дружиною не буду. Полік. А на що ж ти приймала подарунки? Кас. Бо я його любила. Ті дари—то все, що міг Дольон Касандрі дати. Чому ж я мала б і того зрікатись? Він щиро те давав, а я те брала, щоб мати спогад про хвилини щастя, бо знала я, їх не багато буде. Дивись: і досі золота гадючка мені правицю обвиває так, як спогад в'ється коло мого серця... (показує обручку на руці вище ліктя). Дольон не винен. Винні сії очі, не вмів їх погляд мовити: „кохаю", хоч від кохання серце розривалось. Боявся їх Дольон. Він сам казав, що вбили щастє наше тії очі холодними і твердими мечами. Вони однакові були, незмінні перед богами і перед коханим. Не міг Дольон очей тих подолати, не міг він погляду їх одвернути від таємниці до живого щастя. І знала я, що в сих моїх очах моя недоля, тільки що робити? Хіба осліпнути? Бо де візьметься у птиці віщої коханий погляд голубки, що воркує. (Поліксена дивиться їй в очі). Поліксено! Не придивляйся до моїх очей. Не говори до мене, не питай нічого, нічогісінько. Ти знаєш, тебе я над усіх сестер злю-

била. Не говори до мене. Полік. Ні, Касандро, не думай ти, що й я тобі ворожа, як инші всі. Не винна ж ти, що хвора, що бог тобі так затуманив думку, що скрізь лихе ввижається тобі там де його і признаку не має. Що ти собі тай людям труїш радість. Мені тебе, голубко, дуже шкода. (Сідає на низенький ослінчик біля ніг Касандри). Сестричко, розчеши мені волосся. Мені казала мати розчесатись, та бачиш, як заплуталось воно, та ще тут сі квітки ніяк не вийму. (Виймає з за пояса золотий гребінець і маленьке кругле свічадо). Ось маєш гребінець. (Подає гребінець Касандрі, тая бере слухняно, починає розвязувати стрічки, виймати квітки з волосся. Поліксена дивиться в свічадо). Кас. (шепоче) Яка хороша моя сестричка! Заздрісні боги собі найкраще в жертву вибирають. О, краще б я тепер мечем жертовним життя її перетяла, от зараз, поки вона ще горя не зазнала. Полік. (бачить в свічаді очі Касандри). Касандро, я боюсь твоїх очей! Чого так дивишся? Що ти шепочеш? Кас. Нічого, ні, нічого. Ти казала, що хвора я. Так, може се і правда, я певне хвора, не вважай на мене... Згадала я про нашого Троїла, до тебе він такий подібний був... а надто як лежав мечем пробитий... спокійний, тихий, гарний... Поліксено, ти вже забула, чий то був меч у грудях брата нашого Троїла? Полік. Касандро, на що спогадами труїш? На те війна. Кас. Ох так, на те війна: убити брата, потім заручити сестру за себе... Полік. Брат давно убитий, і я його зовсім не пам'ятаю, тай Ахілес тоді зовсім не знав, кого він убивав. Кас. Та ми те знаєм. І певне Ахілес того не знав, що в той же час як він шукав послів, щоб їх послати у свати до тебе, твій брат, наш Гектор, саме раду радив, щоб запалити кораблі ахайські. В той час, як ти отсі квітки з ґранати у кучері вплітала, Гектор наш думливу голову шоломом зброїв. Полік. Так що? Він Мірмідинців не зачепить, то й Ахілесови про те байдуже, як і мені. Андромаха. (вбігає). Чи ви те чули, сестри? мій Гектор кажуть, заколов Патрокля, Се ж Ахілес Патрокля мав за друга найпершого... Кас. Ой горе! кров і помста! Отсе твій шлюб, нещасна Поліксено! (Бере з-за тринога ножиці і обрізує коси Поліксені). Полік. Ой! Кас. Поліксено, де жалобні шати! Андр. Безумна, що ти робиш? Кас. (в пророчім нестямі). Андромахо, сестра по братові жалобу носить, вдова по мужови бере ще глибшу, а сирота загине в сповитку! Андр. Зловістнице, бодай ти заніміла! Полік. Чом ти мені одразу не сказала, що горе близько? Може б я могла затримать Гектора... Кас. Ох, Поліксено, я завжди чую горе, бачу горе, а показать не вмію. Я не можу сказати: тут воно, або: он там. Я тілько знаю, що воно вже є, і що того ніхто вже не одверне ніхто, ніхто. Ох як би тілько можна, то я б сама те горе одвернула! Полік. Тай одвернула б як би ти сьогодня сказала Гектору: не йди на бій. Андр. Вже ж, ти се знала,—чом же не сказала? Кас. Хоч би й сказала,—хто б мені повірив? Андр. Та як же й вірити, коли ти завжди не в пору й недоладно пророкуєш? Полік. Віщуєш горе завжди, а чому й від кого прийде горе, не говориш. Кас. Бо я того не знаю, Поліксено. Андр. То як ми можем вірити словам? Кас. То не слова, я все те бачу, сестри, що говорю. Я бачу: Троя гине. Андр. Чому? Від кого? Хто її зруйнує? Атріди? Ахілес? Кас. Не знаю, сестри. Я бачу тілько: Троя погибає, і шлюб дочки Пріяма з Ахілесом, червоним від крови Троянських мужів, ганебний шлюб не вратував би Трої. Живі вино готують на весілля, мерці взивають: крови дайте, крови! ...Ох, скілько крови чорної я бачу! І батько наш коліна обіймає катам своїх дітей...

Я чую крик... ридає, плаче, скиглить, виє, виє... То наша мати!.. Я пізнала голос!.. Андр. Боги всесильні, відберіть їй мову! (Касандра хапається за голову і з жахом дивиться у простор. Поліксена з плачем кидається в обійми Андромахи).

Гінекей Андромахи. Рабині прядуть і тчуть, деякі гаптують і шиють. Андромаха тче великий білий плат, обходячи навколо високі кросна.

Андр. (до рабинь). Підіть на браму ви, Левке и Хрізе, іди й ти, Айтро; по черзі вертайтесь, поглянувши на бій і розпитавшись, про Гектора мені звістки приносьте. (рабині виходять). Клімена. (стара рабиня). Чому ти, владарко, сама не підеш? Не так би сумувала, подивившись, як твій герой воює ворогів. Андр. Не можу, я Клімено, я боюся іржання коней, брязкоту мечів, і куряви, і крику, а найгірше того смертельного співання стріл! Як я те чую й бачу, то здається мені, що то повстав з безодні хаос, що ні людей нема вже, ні богів, а тілько смерть панує самовладно. А як не бачу лютої війни, то й не боюся, і тоді я вірю, що Гектора ніхто не подолає, бо він герой понад усіх героїв. Креуза (молода рабиня). Се правда, владарко! Щастлива жінка, що може про свойого чоловіка таку сказати правду... Касандра. (раптом увіходить). Правда й щасте! Як лéгко ти паруєш їх, Креузо! Андр. (з невиразним страхом). Чого тобі, Касандро? Ти, здається, забула вчора в мене веретено? Креузо, пошукай... Кас. Не треба, сестро. Не буду я ні прясти, ані ткати. Жалобні шати маю, а на покрів смертельний ти сама давно напряла, не знаю тілько, чи доткати встигнеш. Андр. До чого ти се кажеш? Я на ложе для Гектора новий готую плат. Кас. Я тілько се й кажу. Айтра (увіходить). Наш владар в полі зострівся з Ахілєсом. Андр. Ох!.. І що ж?! Айтра. Здається, він його перемагає. Андр. Та хто кого? Айтра. Наш владар Ахілеса. На брамі Поліксена аж зомліла, побачивши, як Ахілєсу скрутно. Андр. От безсоромна! То вона не брата, а Мірмідонця стежить? Кас. Андромахо, на неї Мойра наложила руку. Не ти найнещасливіша у світі, тож не суди нещасних. Вдів багато, а межи братом вибірати й милим нечасто мусить жінка. Андр. Що ти кажеш? Ти, наче п'яна, помішала в купу і правду й вигадку... Кас. Вино з водою помішані стають одним напитком. Левке (увіходить і мовчки спиняється). Андр. Ну, що, Левке? Левке. Не посилай мене на браму, владарко... Андр. Кажи, що сталось? Левке. Нічого ще не сталось... я не можу... Ох, сам Арес пустився б утікати, не то, що смертний... Андр. Що ти жебониш? хто ж утікає? Левке. Владар наш... твій муж... Андр. (замахується на неі човником ткацьким). Неправда! як ти смієш? Кас. (спиняє її руку). Не поможе твоя рука проти правиці Мойри. Андр, Геть, геть, зловістнице! Се ти, ти винна, коли то правда, що говорить сяя! Ти одібрала Гектору відвагу, зламала дух зловістними речами, убила віру й певність. Бо ніколи мій Гектор не втікав від бойовиська, — надію ніс, приносив перемогу і славу. Але ти надію вбила проклятими словами: „Помста й смерть!“ Бери ж на себе сором і неславу, що брат нещасний з бою принесе! Кас. Як б приніс хоч їх, я прийняла б. (Тремтить і, не маючи сили встояти, сідає на перший порожній стілець). Ох, Андромахо, як я палко прагну, щоб не були мої слова правдиві! Андр. Якби ти тілько їх не вимовляла і не труїла нас, то й не було б лихої правди. Не вгасав би дух. Кас. Зрікаюсь, Андромахо, я зрікаюсь тих слів зловістних. Андр. Пізно вже, Касандро, вже дух погас. Кас. (мимохіть). Ох! і життя погасло! Ой,

горе! що робити? Я те бачу! Я бачу: Ахілес прудки женется, а Гектор упадає... страх і сором його підбили, а не меч Пелідів. **Андр.** Ні, ти сама була б зо всього винна, не страх, не сором і не меч, а ти, отруйнице, коли ти правду кажеш!... Ох, щож вони не йдуть?... Я більш не можу, звісток тих ждати... Я піду сама... **Кас.** (затримує її). Я не кажу, нічого не кажу, нічого не віщую... Тілько бачу! Осліпніть ви, зловістні очі!.· **Хрізе** (вбігає). Горе! поліг наш владар від меча Паліда! (Андромаха мліє, рабині захожуються коло неі, голосячи). **Кас.** (несамовита від туги, промоляє, мов непритомна). Не страх, не сором і не меч, а я своєю правдою згубила брата... (Закриває лице покривалом).

**Объясненіе словъ:** *приборкати* подрѣзывать; *пошарпати* изорвать, потрепать; *платок* слой; *провесна* начало весны; *троянда* роза; *справжній* настоящій; *перемога* побѣда; *заздрісно* завидно; *берло* скипетръ; *полонина* пастбище на вершинахъ горъ; *сурма* труба; *улучити* попадать въ цѣль; *пильга* облегченіе; *вразити—образити* оскорбить; *шлюб* вѣнчаніе; *спогад* воспоминаніе; *увижатися* мерещится; *свічадо* зеркало; *слухн'яно* послушно; *нестямь* самозабвеніе; *жалоба* трауръ; *сповиток* пеленки; *гаптувати* вышивать золотомъ; *кросна* ткацкій станокъ; *черга* очередь; *стежити* слѣдить; *помста* месть; *несамовитий* изступленный; *непритомний* безсознательный.

# І Приложеніе

## *Отдѣльные образцы изъ произведеній современныхъ украинскихъ писателей.*

**Дніпрова Чайка** (псевдонимъ;—*Л. Василевская).*

## Дівчина-Чайка.

На Чорному морі є острів суворий-німий: червоная скеля на буйнім зеленім роздоллі одна піднімається вгору червоним шпилем. Не купчаться білії хати по ній і ліс кучерявий її не вкриває. одна тільки стежка зелена збігає по ній: то течійка води весняної прорила червоную глину і вся обросла оксамитом-травою, а далі все мертво, все глухо... Та ні бо, не все: от-там-о, на самому розі, над морем, де вічно лютує сивий бурун, на самім тім розі горить по ночах якийсь вогник; у день же чайки лиш сіренькії в'ються, кигичуть над морем. Що то за скеля і що то за вогник, і що то так люблять чайки ту суворую скелю?

Давно колись, кажуть, на острів той дикий прибув чоловік з невідомих країв. Десь доля лихая вганяла за ним по всім світі, що він не знайшов нігде інде притулку. Маленьке дитятко та вбогії вжитки виніс з човна, заліз у печерю і став собі жити. Як жив, чим жививсь він ізпершу—про те невідомо нікому. Згодом дізналися люде, яка була щира душа у того чоловіка: що ночі вогнище велике він розкладав, щоб далеко палало-значило, щоб ті кораблі та суденця, що бігли по хвилях зелених, минали безпечно суворе каміння та банки лихі потаємні. Коли-ж розбивалося судно, він сам на маленькому човні сміливо кидавсь у море нещасних пливців рятувати. І вдячнії люде охоче давали йому великі дари—і гроші, й скарби, що возили на тих кораблях,—нічого не брав чужоземець, лиш трошки харчів на прожиток та дрова та смолу, щоб ними вогнище живити. І скоро дізналися всі про діда чудного, прозвали його „морським буслом"; дізнали й про його дитину, котру, мов русалку, хвилі морські колихали-пестили, котру і каміння німе, і ревучая буря жаліли, втішали. І виросла дивно-хороша дочка у старого: біла, мов піна морська; як кушир, кучерявії коси вкривали її по коліна, а очі блакитні світились, як море у ранішній час, а зуби блищали, мов перла з-під вуст коралевих. Нічого вона не боялась: ні бурі, ні грому, ні грізної хвилі, бо море було їй, як рідне. І сміливо дівчина кидалась з батьком укупі, як часом траплялось кого рятувати, і тільки до кого торкнеться вона—того не займає розлючене море.

От раз, накупавшись у морі, дівчина тихо заснула на теплім пісочку, (а море тоді все щось мовчало-дрімало) і спить вона й чує—щось то шепоче; а то між каміння зібралося троє: птиця бабич торбоноса, свинка морськая та рибонька золоті-пера. Рибонька й каже:—Винесу я з глибині перлів, коралів, ясних самоцвітів за те, що вона врятувала мене: лежала я, бідна, на банці—хвилі сердиті закинули

дуже далеко, пекло мене сонце, посмажило зябра, крутивсь надо мною мартин білоперий та хижий, і з ним моя смерть наближалась. Сь.. добра дитина взяла мене в руки, всміхнулась привітно і тихо пустила у море,—я знов ожила.—Я її вивчу так плавать, пірнати, водити веселих танків, таких їй чудових казок роскажу,—промовила свинка морськая,—за те, що вона, моя добра, годує мене, ділиться щиро зо мною харчами; не раз-би вже й здохла, як би не вона.—А я їй,—озвалась задумана птиця-бабич,—я їй скажу новину. та таку, якої ніхто ще не знає. Була я за морем далеко і чула—прибудуть сюди кораблі та ґалери; на тих кораблях та ґалерах люде чудні: завзяті, чубаті (їх звуть козаками), нікого вони не бояться і мореві навіть старому дари не дарують, як инші купці-мореплавці, лиш веслами часто січуть—зневажають. І море сердите поклало свій гнів на чубатих, і доля лиха присудила усіх потопити, побити і скарб їх віддати камінням та банкам та всім нам, морським челядницям. Великої тайни ніхто ще не знає, лиш їй, милосердній, повинна я все росказати за те, що вона і мене зрятувала: злочинець якийсь перебив мені стрілкою крила, і я помірала на хвилях зелених; ся-ж дівчина мила впіймала мене, замовила кров і якогось там зілля приклала та все годувала, гляділа, аж поки загоїлись крила. За те розскажу їй сю тайну велику.

— Мовчи,—зашуміли, прокинувшись, хвилі,—мовчи, не твоє бо то діло! Не сміє ніхто дізнаватись про волю великого моря, не сміє ніхто сперечатися з грізним! Кинулись хвилі до скелі-каміння, сердито бурчать поміж ними. Злякана рибка і свинки пірнули на дно, а птиця-бабич ізнялась—полетіла. Та пізно прокинулись хвилі: дівчина вчула, скочила раптом і кличе:—Вернися, птице-бабичу, вернися, усе роскажи до ладу; не треба ні перлів мені, ні коралів; а ні казок чарівних, ні таночків,—лучче мені роскажи до ладу, щоб я знала, звідки чубатих отих виглядати, як безталанних з біди визволяти. А море лютує, а море реве:—Мовчи, не питайся дурненька дитино! Корись. не змагайся ти з морем, тяжко бо море карає! А дівчина дума:—Байдуже; Ревіть собі хвилі зелені, чорнійте от злости, казіться! А я не оддам на поталу людей тих відважних, я вирву із пельки у хижого моря своїх безталанних братів! Лиш батькові й слова не писну, бо він вже старенький, незмога йому вже боротись, а буде велика негода, я бачу.

І день догорів, і сонце пірнуло у море. Настала великая тиша. Лиш в темряві чути як дід бубонить та збірається варту ночну одбувати. Дочка попрощалася з батьком, лягла у печері. А тільки старий заходився з вогнищем, вона зараз у човник стрібнула, усе зготувала, назброїлась—бурі чекає.

Ще море спокійне, а там щось далеко гуде: то спільничка моря —хмара грозова іде, іде і моргає страшними очима і темними крилами віє на дрібнії зорі, і гаснуть ті зорі од жаху. Ось вітер, її посланець налетів, засвистав, хоче вогнище згасити. Та дід догадався, підкинув смоли,—розгорілось вогнище ще дужче. І вітер назад, засоромившись, плигнув, і стало все тихо... Знову і ближче ревнула грозовая хмара, і цілая зграя хижих вітрів закрутилась, завила, штовхнула під боки соннії хвилі. Хвилі безладно метнулись до скелі,—скеля шпурнула на їх камінцями,—хижо вони проковтнули гостинці і кинулись знову до скелі. А хмара находить, і грім гуркотить, і блискавка хижо моргає, і буря жене-підганяє нещасні ґалери: щогли ламає, вітрила дере, купає у хвилях солоних. Та борються з морем відважні гребці, не подаються чубаті! І ось надігнало їх море, ось розгойдало

страшенно і кинуло просто до скелі,—і скеля завила, як хижа звірюка, нобачивши ласую здобич! І око не вспіло зморгнути—вщент всі ґалери побиті! Дівчина страху не знає, дівчина плава, керує човном, вихоплює сміливо втопників з моря і жваво на беріг безпешний виносить. Вже їх чимало на березі стало,—ще більше їх гине у морі. А дівчина втоми не знає, дівчина й слухать не хоче, що море їй грізно гукає:

— Гей, оступись, не змагайся зо мною! Здобич моя—не оддам я даремне! Геть, оступись, необачна! Доля страшна покарає тебе—оступись бо!

Байдуже: дівка не слуха! Кинулась хвиля страшенна, утлого човники міцно вхопила, кинула геть аж за банку, розбила неначе лушпайку. Дівчина плаче; плаче вона не од болю, плаче вона не од страху, не за човном вона плаче: жаль їй великий, що нічим вже їй рятувати безщасних.—Ні! таки спробую ще раз!

Миттю одежу зірвала з себе і кинулась просто у море. Не зглянулось гнівнее море: хижо коханку свою проглинуло. Та зглянулась праведна доля; смерти собі не знайшла жалібниця відважна—чайкою сірою з моря спурхнула і з гірким плачем полетіла над морем... А дід і не знав, що дочка поробляє, та ті козаки, що вона зрятувала, сказали йому. З горя, з роспуки дід, як розводив вогнище, так в його й кинувся просто.

Згибли і дід і дочка, та згибли не зовсім: що-ночі вогник на скелі блукає, а сірі чайки без ліку розплодились на скелі, літають над морем та плачуть-кигичуть, лиш тільки зачують хижую бурю,—звіщають плавців-мореходців та свідчать про давню давнину, про славную дівчину-чайку.

---

## В. К. Винниченко.

### Ярмарок у Сонгороді.

Прокинувся Сонгород. Ярмарок. На вулицях стоїть туман пилу; торохкотять вози з прив'язаними до них кіньми, волами, коровами, телятами; літає солома, шерсть; дядьки поспускавши з полудрабків ноги, по три, по чотирі, а то й цілими купами поспішають до базарю. А на базарі галас, регіт, рев, викрикування, закликання, гукання; ряди возів, ряди перекупок, жидів, кацапів; ряди жидів з хустками, намистами, кожухами, ряди з рибою, ряди з паляницями, ряди з дьохтем, салом, сіллю. І туман пилу по всьому.

Тихий, спокійний, навіть флеґматичний український ярмарок. Нема в йому ні зайвої турботи, ні зайвого крику, ні зайвої біганини: мирно, спокійно—і легкий кольор флеґми на всьому.—Бублички! бублички гарячі! на салі, на маслі, на всім продовольстві! П'ять копійок за три пари, сім—десяток! Добірайте, дядьки, молодиці, гарненькі дівчата!—викрикує бублейниця. Підійде дядько з батогом в руках, уважно обдивиться бублики, калачі, паляниці, спитає—по чому, подумає трохи, поторкає обережно пальцем і мовчки одійде собі.—Куди ж ви дядечку? Паляниці ж, як сахарь. Десять копійок, дядю! Ну, за дев'ять оддам!—Знаєм ваш сахарь!—бовкне собі під ніс дядько і так само піде далі, проштовхуючись, роздивляючись, обмацуючи й одходячи. А ще тихіще, ще спокійніще ярмаркують на воловій та кінній. Веде пару сіреньких, невеличких бичків худенький, маленький, трохи сивенький „дядечко", з одною випущеною штаниною з полотняною

латкою на коліні, в брилі, з таким носом, що, здавалося, цей дядечко ще змалечку не цурався чарочки.—Що за бички, синій ніс? Мовчок, тільки суворий погляд з-під суворих брів і сердите „гей“!..—Дядьку! земляк з буряковим нюхачем! Що за бички дам?- Зашмаруй наперед рработиння!—одмовляє синій ніс,—а тоді й питайся про бичків,—полякаються! І задоволено всміхаючись, прямує собі далі і так само скрізь одмовляє, задоволено посміхається і ходить доти, поки жінка одніме воли, продасть їх кумові і тим самим одбере у нього спроможність ходити. перекидатися гострими словами і тим самим одбере всю мету його ярмаркування.

А сонце пече, розлива по тілі якусь млявість; пахтить кінським гноєм, молодими огірками, житнім хлібом, таранею, дьогтем. В довгій, вузькій вуличці возів, затовпленій кіньми, волами, людьми чути регіт, сварку, торгування; на возах, завалених лантухами, сіном, свіжою травою, свитками, голосно перегукуються молодиці, дівчата, невеличкі хлопчики; коло річки, вибрикуючи, похнюпившись, весело ржучи, товпляться коні, корови, воли.

• Але торг провадиться повагом, не хапаючись, не передераючись один перед одним; торгуються спокійно, поважно, де-не-де з смішком, з тонкою іронією, з коментаріями до товару; торгуються без видирання очей, без дикого запалу, без хитрощів, але з тонким підходом. Надходить поважний дядько в новій свиті, в картузі, з маленькими очима під густими бровами, з тонкими губами й невеличким работинням по худому лиці; підступає він до купки, що стоїть, поспіравшись на коней і розмовляючи тихо та мирно. Навкруги, звичайно, коні, люде; всі товпляться, штовхаються, пролазять між кіньми, перегукуються, регочуть. Дядько розводить дві спині коней, просовується і, потягнувши злегка за картуза, промовляє:—Драстуйте! Боже поможи!—Спасибі,—озиваються де-котрі і, не переміняючи постав, слухають далі якого-небудь оповідача. Дядько теж постоїть, послухає подивиться иноді на конячок і, намітивши яку-небудь вороненьку з худими боками, з витертим чубком і повисмикуваним хвостом, наче знехотя ткне батогом у бік і теж знехотя, ні до кого властиво не звертаючись бовкне:—А що просиш? Конячка крутне хвостом, переступить на другу ногу, зітхне з присвитом і знов похилиться; а хазяїн її, одвернувшись трохи од оповідача і, міцніше вперщись ліктем, теж, наче знехотя муркне:—Три красні.—...Ну, та й говорю йому, значить, тому таки панові,—чується з купки—„змилуйтесь, ваше благородіє, я-ж тут хіба як? хіба я що?“ А він, чорт його зна, чи вже таке зроду погане, чи... як заверещить: „на неделю у тюрьму?“.—А дві?—знов торкає пужалном конячину дядько. Коняка знов крутить хвостом, зітхає і переміняє ногу; хазяїн знов трохи одвертається, знов умощується зручніш на спині і одповідає:—Двадцять сім дають.—Та мабуть невеличких?—Чого? Хіба не стоїть? Кінь, як кінь.—Та вже ж! і вуха є... Дві берете?—Та що ви, земляк!—всміхається хазяїн і повертається вже зовсім до дядька.—Хіба вже як? Я у Бога теля ззів, чи що? Узять дві, як до їх дають ще сім!—Га й беріть!—Та й візьму!—Та й держіть!—Та й вдержу! Дядько одходить трохи, повештається навколо, потикає в боки де-яких конячок і наче зовсім ненавмисне опиниться коло вороненької.—А що, держите?—ледве всміхаючись, кидає він до хазяїна конячки.—Держу.—А поснідали добре?—До обіду не далеко. —Ну, то... зверху додам два.—Ні, буде холодно. Коняка добра... молода. Дядько підходить ближче, мовчки підніма голову вороненькій, розтуляє рота й дивиться в зуби.

— Та що там? всміхається хазяїн, - хоч дивіться, хоч ні, а більш п'яти не дасте. Дядько, не відповідаючи, обходить навкруги й наче твердо обміркувавши, рішає: — Ну, то от-так... Держіть руку... Двадцять п'ять і (б'є з повагом) кришка!—Ні,—хова руку хазяїн,—як не три, то й не тратьте, куме, сили.—То так таки й три?—Та так.—Ну, а так, щоб продать?—Щоб продать?—замислюється хазяїн,—так, щоб продати, то от що: двадцять вісім і беріть. Хай вже...—А як по Божому?—Та що ви, дядьку, торгуєтесь?—вмішується один з купки в широченному брилі, з веселим, лукавим поглядом.—Криця не лошиця: біжить—дріжить, упаде—лежить. Сестра її в Києві з гори бігає. В купці посміхаються, дядько поважно обдивляється, хазяїн пильнує його.—Ну, двадцять шість... Держіть руку!—Двадцять вісім!—Двадцять шість!—Двадцять вісім!.. Ну то щоб не по вашому і не по мойому—держіть руку!... Держіть! Двадцять сім!—Та давай, Данило,—радить бриль.—Щ-б полтиника... Чухається Данило.—Е-е... докірливо хитає головою дядько, виймаючи гроші і одлічуючи 27 карбованців,—ще мало вам... Беріть!—Ну, хай іде... Давайте... Хай вам Бог помога, а конячина, їй—Богу, добра!—перелічуючи гроші, ховаючи у кишеню й передаючи оброть дядькові, зітха Данило.—Як би не така скрута... Ех!..—Прощавайте!—Щасливо.—Но! І скоса поглядаючи на вороненьку, посмикуючи часами за оброть, пропихаючись між купами людей і рядами коней, прямує собі дядько до воза. Але, зустрівшися з земляками, спиниться, розбалакається, обіпреться теж на спину вороненькій і слухаючи якого-небудь оповідача, поважно на запити покупців одповідає:—Не продажня.

---

## О. Олесь—(псевдонимъ).

В дитинстві ще... давно, давно колись
Я вибіг з хати в день майовий...
Шумів травою степ шовковий,
Сміявся день, пісні лились...
Весь божий світ сміявсь, радів...
Раділо сонце, ниви, луки...
І я не виніс щастя-муки,
І задзвеніли в серці згуки,
І розітнувсь мій перший спів...

* * *

Опівночі айстри в саду розцвіли...
Умились росою, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убірать...
І марили айстри в роскішнім пів-сні
Про трави шовкові, про сояшні дні,—
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна...
Так марили айстри в саду в-осени,
Так марили айстри і ждали весни...
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем...
І вгледіли айстри, що вколо—тюрма...
І вгледіли айстри, що жити дарма,—
Схилились і вмерли... І тут, як на сміх,
Засяяло сонце над трупами їх!..

* * *

Що мені з того, що сонце весняне
Дивно засяє в промінням ясних,—
Людність з ним разом сміятись не стане,
Здавлена щемками дум крижаних.
Що мені з того, що жайворон в полі
Буде про волю, про небо дзвонить,—
Людність не зірве кайданів неволі,
Людність не стане по людському жить.

Що мені з того, що в квітах роскішних
Буде цвісти і пахтіти земля,—
В тпх-же сльозах і стражданнях невтішних
Журно дзвенітиме пісня моя.

* * *

Хай вона грає, танцює, співає,—
Нащо її за веселість судить?
Хай її пісня широко лунає,
Поки душа її любе, бажає,
Поки їй хочеться жить.
Хай вона легко на крилах несеться,
Поки життя не приборкало їх...
Поки ще з неба їй сонце сміється,
Поки в ній серце і чує і бьється,
Повне кохання і мрій золотих.
Хай її молодість квітне, співає,—
Молодість в віку,—що в року весна...
Хай же весною, вона і минає,
Хай же, як сонце весняне, і сяє,
Хай, як весна, вона буде й рясна.
Хвилями линуть літа молодії,—
Їх їй ніколи назад не вертать...
Хай же живе вона в полону мрії,
Хай від життя вона важко хміліє,
Поки ще келихи повні стоять!

* * *

Дивилося сонце на срібнії віти,
Всміхалося їм, і вони не змогли
Усмішки блискучого сонця стерпіти
І танути в млєсті якійсь почали...
І срібло ростало... І бачили віти,
Як капали сльози по одній із них,
Як сонце сміялось і сяло в блакіті...
О, сонце! на що ти всміхалось до їх?!
Тоді, як ще листя зелене було,
Як трави стояли і квіти пахтіли,
Кудись несподівано сонце зайшло
І білі пелюстки снігів полетіли...
І важкою дійсність зробилася в мить...
Скрізь мармор... все вколо мовчить і не дише.
Ні пташка не дзвоне, ні лист не шумить:
Усе заворожено чарами тиші...
На мармору квітнуть бездушні квітки,
Із білого мармору лист виглядає,
Ось кинуті майстром для когось вінки,
Там пригоршня перлів розсипаних сяє.
Здавалось мені, що русалки ось-ось
Вродливі, як янголи, вийдуть рядами
І перли ясні позбірають для кос,
І мовчки себе заквітчають квітками.
Здавалось, що мармор увесь оживе,
День нагло погасне, засвітються зорі,
І кожная квітка другу обів'є,
І кожний листок до листка загоморе.
І мармор зітхнув, і ожив, і ростав...
І казки не стало... І тільки добою
Лист жовтий поволі на землю спадав
Та ніжні стократки схилялись з журбою.

* * *

Твої очі—тихий вечір,
Що спускається безгучно,
Несучи на землю спокій
На своїх сріблястих крилах.
Твої очі—сизі хмари,
Крізь які у день похмурий
Пробивається проміння
Твого серця золотого.
Твої очі—срібна річка
З таємничим царством казок...
Їх росказують нечутно
Золотим рибкам русалки—
Твої очі—ніжні квіти,
На яких спинились сльози
Після мук за світ безщасний,
Як росинки після ночи...

* * *

Раз високо над горами,
У-ранці по весні,
Дві хмароньки плили кудись,
Як янголи ясні.
У-досвіта дві хмароньки
Зустрілися в горі
І мовчки зупинилися,

Як божих дві зорі.
Дві хмароньки зустрілися
У-досвіта колись,
Зустрілися, спинилися,
За рученьки взялись.
Хотілось їм зостатися,
Удвох прожити вік,
А вітер злий сміявся вже
Десь збоку біля їх.
І стали тихо плакати
Дві хмароньки ясні,
І сльози їхні падали,
Сріблясті і рясні.
А трави в свої рученьки
Ловили радо їх,
І грались, ніби в кремняхи,
Сльозами хмарок тих.

* * *

В обіймах хмар мовчали скелі...
І хмари так казали їм:
„О, любі сестри, полетім
В краї щасливі і веселі“...
В обіймах хмар мовчали скелі...
І хмари тихо полетіли...
І сльози сріблились на них...
І ніби сльози, з скель німих
Каміння, котючись, сіріли...
І хмари тихо полетіли...

---

## Н. К. Вороный.

### Євшан—зілля.

В давніх літописях наших
Єсть одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування.
Не блищить воно красою
Слів гучних і мальовничих,
Не вихвалює героїв
Та їх вчинків войовничих
Ні, про инше щось говорить
Те старе оповідання...
Між рядками слів таїться
В нім якесь пророкування.
І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Запурали, занедбали...

* * *

Жив у Київі. в неволі,
Ханський син, малий хлопчина,—
Половецького б то хана
Найулюблена дитина.
Мономах князь Володимир
Взяв його під час походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.
Оточив його почотом
І роскошами догідно,—
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно і вигідно.
Час минав. І став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.
Та не так жилося хану
Без коханої дитини:
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини...
Зажурився, засмутився,
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче бідний та зітхає,
Сну не знають його очі.
Ні од кого він не має
Ні утіхи, ні поради,—
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.
Кличе він гудця до себе
І таку держить промову,
Що мов кров'ю з його серця
Слово точиться по слову:
„Слухай, старче! Ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах,
„Божий дар ти маєш з неба
Людям долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.
„Ти піди у землю руську,
Ворогів наших країну;
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.
Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.
„Заспівай ти йому пісню,
Нашу рідну, половецьку

Про життя привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку...
А як все те не поможе—
Дай йому євшана-зілля,
Щоб понюхавши, згадав він
Степу рідного привілля!".
І пішов гудець в дорогу.
Йде він три дні і три ночі...
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.
Крадькома прийшов, мов злодій,
Він до сина свого пана.
І почав казати стиха
Мову зрадженного хана,
Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька, і родину.
І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня,
Пісня вільного народу—
Про славетнії події,
Ті події половецькі,
Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна громи,—
Так ревли—стогнали струни
І той спів гудця—сіроми!
Але ось вже затихає
Бренькіт дужий, акордовий
І замісто його чути
Спів народній, колисковий.
То гудець співає тихо
Пісню тую, що співала
Мати синові свойому,
Як маленьким колисала.
Наче лагідна молитва
Журно пісня та лунає...
Ось її акорд останній
В пітьмі ночі потопає.
Але спів сей ніжний, любий,
А ні перший—сильний дужий
Не вразив юнацьке серце,—
Він сидить німий, байдужий.
І схилилася старече
Голова гудця на груди:
Там, де пустка замісць серця,
Порятунку вже не буде...
Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях, в сповиточку!
І тремтячими руками
Розвиває він сорочку,
І з грудей своїх знимає
Він євшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте бадилля.
Що це враз з юнаком сталось?
Твар поблідла у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.
Рідній степ широкий, вільний,
Пишно-барвний і квітчастий
Раптом встав перед очима,—
З ним і батенько нещасний!
Воля, воленька кохана!...
Рідні шатра, рідні люде...
Все те разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.
„Краще в ріднім краї милім.
Полягти кістьми, сконати.
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!"
Так він скрикнув. І в дорогу
В нічку темну, та погожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.
Байраками та ярами
Неутомно прохожали,—
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали...

* * *

Україно мамо люба!
Чи не те ж з тобою сталось?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?
Чи вони ж не відцурались,
Незабули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?
Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі—гудці народні,
Що співали віщували
Заповіти благородні,
А проте тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема, і манівцями
Ми блукаєм без дороги!..
Де ж того євшану взяти,
Того зілля—привороту,
Що на певний шлях направить,—
Шлях у край свій повороту?!

## М. С. Кононенко.

### Заповіт Ярослава Мудрого.

Уміраючи, князь Ярослав
Заповіт своїм дітям покинув,
Щоб Україна-Русь, край наш любий-святий,
У руках у синів не загинув.
В заповіті тому написав Ярослав
Коротеньке та мудрее слово:
—„Ви любітеся, дітки мої,
Та шануйте один ви одного;
Та щоб згода між вами була,
Вас бо ненька одна породила,
І тоді вас ніщо не злама,
Й не здола вас ворожая сила.
Коли ж буде незгода у вас,
То загинете ви, мої діти,
Та загубите й край дорогий,—
Буде лихо тяжке він терпіти".
Поховали сини свого князя-отця
Та й Вкраїною правити стали;
Але батьків святий заповіт
Залишили вони, занедбали.
А Україна-Русь, наша мати свята,
Повилася у тугу та горе;
Росплилося по ній князювання нове,
Мов хвилясте неситее море:
Брат на брата війною пішов,
Сполучившись з чужою ордою,
І заплакала Русь, застогнала кругом,—
Полилася недоля рікою...
Не орач тоді в полі співав,
А на нивах круки закричали,
Та крилату свою величезну сім'ю
На обід на крівавий скликали.
І злітались, як хмари, круки
Та й довбали козацькії очі,
А вже решту сіроми вовки
Доїдали у темнії ночі.
Проминули ті смутні часи,
За одмінами бігли одміни,—
Одмінилось усе, тільки той заповіт
Не змінивсь аж до нашої днини.
Ми читаєм його, заучаєм його,
Та нема і тепер у нас згоди,
І панують над нами давно
То одні, то другії народи.
І втягнулись ми щиро в ярмо,
Вже щиріше не можна втягнутись,
Бо вже рідне, своє нам зробилось чуже,
До чужого ж ми стали горнутись.
І безпечно нам в шкурі чужій,
Ми забули, що єсть у нас мати,
Ще й без сорому кажем під час:
„Україні-Русі вже не встати!"
Правда, любі мої патріоти-брати,
України-небоги синочки!
Правда, сестри байдужні мої,
Удовиці старенької дочки!
Нащо здався вам край дорогий?
За що вам свою неньку кохати?
Ви зросли, живете—непотрібна тепер
Вам убогая рідная мати!...

## Гр. А. Чупринка.

## Изъ поэмы **Лицарь-Сам.**

### Посвята.

Перші здавлені акорди
Задріжали в тьмі:
Десь в тумані стріпонулись,
Мов піймали настрій гордий
І злилися й розгорнулись
В світозорянім привіті,
В необмеженій блакиті,
В пишних квітах, в сяйві, в літі
І в холодних завирюхах смертоносної зіми.
Вірю я,—вони стихія
Кров'ю скоплені пісні;
Хай же носяться, буяють
І на крилах буровія
З степом, з морем розмовляють
І мов зіроньки блискучі,
На гаї, на степ, на кручі
Сиплють блиски нестерпучі
І розбудять все, що тоне в зачарованому сні.
Постать лицаря палкого,
Постать лицаря-борця
Жертву давньої юдолі,
Жертву шалу світового
В стисках суму та недолі
Я веду на зустріч юним
Всім серцям багатострунним,
Що в шуканні злоторуннім
Зневірялись і журились і томились без кінця.

### Частина перша.

I.

Млою ночі оповитий,
Скаче кінь білокопитий,
Креще искорки-огні;
О, яка їзда шалена!
Ноги всунувши в стремена,
Скаче лицарь на коні.
Плине далі степ чудовий,
Грають вітами діброви;
З пітьми випливло село
З кременистої дороги
На заквітчані обноги
Мандрування привело.
Їде Лицарь-Сам із бою
Їде гордий сам собою
Грішний кинувши вертеп,
В любий край давно-коханий,
Пишноцвітний, злототканний,
В рідну хату, в рідний степ.
Друзі всі його розбиті,
В инших думах, в иншім світі
Шлють докори небесам;
Лиш один юнак чутливий,
Всетерплячий, незрадливий
Гордо їде Лицар-Сам.
— Що таке? Його розбили?
Ну, то що?—Ворожі сили
Надто дужчими були;
Те розбили, те забрали,
Решту зрадники украли
І з вітрами прогули.
Що за бій то божевільний,
Де твій ворог надто сильний
Дух твій з певністю уб'є?
Так для бою й перемоги,
Треба инші знать дороги,
Инші, инші! Так і є.
Що таке огонь одваги?
Черепок для черепахи
Певний захист од орла,
А для зайця, для гадюки
Дужий біг, жало і луки—
Не захистники от зла.
Я надіну певну броню,
Не візьму й меча в долоню,
Тільки ж битись буду я
Скільки сили, скільки змоги,
Смілим духом перемоги,
Палом вищого чуття.
Завороженний, заклятий,
Чистим жаром перенятий,
Сам я вийду на майдан
Гордий, вільний, непідкупний,
Смертним ранам недоступний,
Наче велетень-гітан:
Швидче, коню! тут кохана,
Незабутня, люба панна
Жде мене давно з війни;
Тут старенька рідна мати
Встріне сина біля хати.
Швидче, коню вороний!

II.

Чути співи на селі;
Йдуть на улиці таночки;
В опівнічній літній млі
Легко сиплються дзвіночки:
„Ой, дівчата, паняночки,

Заспіваєм, коханочки,
Бачте, нічєнька яка!
Кожна з нас у серці має
В квіти-мрії прибирає
Запального юнака,
Скоро гратимуть на сонці
Між намистами червонці,
Що здобудуть молодці;
Будуть грати діаманти,
Розцвітуть палкі троянди
На сцілованій щоці.
Вражі хлопці полохливі
Взнають тільки смертні співи;
Наші хлопці молодці
Грають, їдуть в оксамиті,
Жаром-золотом облиті,
Кожен з шаблею в руці.
Ми дамо їм поцілунки
За здобуті подарунки,
За серденька запальні.
Слава вічному коханню
І юнацькому змаганню
І побіді на війні.
Хто ж лякливий та зрадливий,
Хай не їде в край щасливий,
Як заблудлая вівця;
Кожна з нас у серці має,
В квіти-мрії прибірає
Запального молодця".

Перша панна.

Я піду вже; мати жде;
Час додому, час до хати.

Друга панна.

Сон не дінеться ніде,
Можна й нічку прогуляти.

Перша панна.

Так то так, та сон мені
Не потрібен, як спочинок;
Я вбачаю стільки в сні
Найулюблених картинок.

Друга пана.

Що ж то?

Перша панна.

Завтра розкажу
Все, що діється зі мною,
А тепер, прощай; біжу;
Хочу бути я одною.

Панна з гурту.

Що ви там гомоните,
Вам в гурті чогось не зручно?

Перша панна.

Так собі, ні се, ні то;
Гомоним, аби не скучно.

Друга панна.

Стій, голубонько моя,
Я піду, піду з тобою,
Бо в мені злилась гульня
З безпідставною журбою.

Панна з гурту.

Ну, ідіть, ідіть, бо й ми
Теж росходимось додому.
Всіх бажаю снів у тьмі,
А спокійних, так нікому!..

III.

Світять зіроньки вгорі,
Блиски граються з водою,
Наче искри сям і там;
Тихо сплять осокорі.
Лехко тихою ходою
Їде в тінях Лицарь-Сам.
Рже привітно вірний кінь,
Видно батьківскі хороми,
Мов театр минулих дій.
Рідше й рідше стала тінь.
Що се? Стій! . Кінець утомі...
Чує лицарь викрик: Твій.
Там де гнеться верболіз,
Промайнули білі панни
І сховались в тінях знов.
Тихо, тихо лицярь зліз,
Взявсь за серце біля рани,
Бо змочила груди кров.
Він впізнав, впізнав її!..
Стій же, коню мій коханий!
Може виплине вона...
Весь палаючи в огні,
Лицарь-Сам, забув про рани.
Панна ж зникла, як мана.
Запекли в душі огнем
Біль, кохання і турбота.
Лицарь-Сам, підвівши зір,
Тихо йде перед конем.
Осьде хата і ворота...
Лицарь-Сам вступив у двір.

### Івасеви мрії.

Як весною тепла ласка
Гнала геть зімові сни,
Івасеві чулась казка
В тихім шелесті весни.
Вітерець легенько віяв,
Чулись крики птичих зграй,
А Івась сидів і мріяв
Про південний теплий край.
Де цвітуть чудові рожі,
Де нема ні зім, ні хмар,
А одна на другу схожі,
Ходять весни, повні чар.
Ходять весни, ходять літа,
І під сонцем і теплом
Вся природа оповита
Вік невянучим вінком.
І голівоньку на руки
Положив Івась в півсні,
І ловив чудові звуки,
Обіцянки голосні;
Обіцянки подарунків
Вічно-юної весни.
І здійснення тих малюнків,
Що давали тільки сни.
Щоб і тут садки вишневі
Зацвіли, як дивний рай...
Пишні мрії Івасеви
Обгортали... бідний край.

* * *

Квітоньки-дітоньки, сині волошки,
Білі ромашеньки, стебла тонкі,
Треба б зазнати вам щастя хоч трошки,
Ви ж звеселяєте всі колоски.
Ви звеселяєте в полі житинки
В ранньому холоді, в вохкости, в тьмі;

Сум тепер віє на ваші хатинки,
Горем повиті тепер ви самі.
Квітоньки поля в журбі похилились,

Косить вас смертна таємна коса;
Де ж ті співці, що між вами таїлись,

Де та живуща, цілюща роса?
В вашій хатині сумній та холодній
Разом з буруками віють піски;
Де ж ваші, квітоньки, дні неголодні

Де ваші зернятка, де колоски?
Білі ромашеньки, сині волошки,
Хай вам хоч крихотки падають вниз;

Знов ви розсиплете смуги та стьожки,

Поле зодягнете в тисячі раз.
Зникнуть розвіються люті погрози;
В полі розкинеться пишна краса;
З неба закапають янгольські сльози,—

Вас напуватиме рання роса.
Пахощі, радощі, радужні блиски
Будуть найперше, найперше у вас,
Дітоньки-квітоньки огники, искри,
Тлійте не згасніть для себе й для нас.

---

### Л. М. Старицкая-Черняховская.

### Навіщо.

Було це давні-давні, сиві часи.

Молодий мир пишав червоною красою, навколо здіймались стрункі та високі пальми, ясні та прозорі річки лащились до зелених берегів, а море безкрає, блакитне море, тихо здіймало свої хвилі і співало якусь надзвичайну, могутню хвалу. Безжурні люде раювали в запашних долинах, в роскішних краях... у їх не було жадних бажань... у їх було все. І сонце, і місяць і зорі, віходили над землею, і світ стояв такий же щасливий, хороший, незрушимий.

А величний Творець дивився безсмертним оком на свій чудовий утвір і думав він думу, і од тієї Божої думи нові зорі займались в безкраїм просторі небес. І підвів Творець величну руку і мовив голосом, і од голосу того затремтіли склепіння неба, блискучі комети понесли безсмертні слова Його у блакитнім безкраїм просторі.

— Так, Я дав вам все, що можливо було дати. Я дав вам світлий розум і серце співуче та чуле. Все вашому розуму буде відомо,— розкриє перед вами свої недра земля, і зникнуть границі неба. Але двох маленьких тайн не пізнати вам ніколи: „навіщо й куди?“

І тільки це слово розляглося в просторі, блідий, непевний сум упав на обличчя щасливого чоловіка, і він вхилився обіймів своєї жінки і тремтячою рукою стиснув її руку.

— „Слухай, дружино моя,“ спитав він тихо—„скажи мені, ти не думала ніколи, навіщо над нами створені зорі ці пишні, цей мир чудовий, скажи мені, нащо істнуєм ми і куди ми йдемо?..“

І жінка полохливо припала до його: „ох, навіщо згадав ти про це, навіщо спитав?..“

І чоловік підвівся блідий, збентеженний, але дужий:

— „Слухай—сказав він до жінки: „я так жити не можу... я мушу дізнатись... Хочеш зі мною іти: дай руку і йди!“ І жінка подала йому свою тремтячу руку, і вони рушили через темні бори серед непевного сяйва, туди, де щоденно здіймалось ясне та блискуче, Богом утворене, сонце. І сонце, і місяць, і зорі сходили над землею,—а світ і стурбовані люде,—все подавалось вперед та вперед. Землю вкрили роскішні будівлі, храми й міста. І з жахом питались один в одного люде „навіщо? куди?“ В храмах величних серед таємних престолів вони з жахом благали мовчазних богів: „скажіть нам, безсмертні, скажіть нам, всезналі: „навіщо й куди?“ А боги мовчали. І нові роскішні будівлі покрили геть землю, і люде забули богів і подались в нові храми, і ревно благали вони у науки: „скажи нам, могуча, всесильна: „навіщо й куди?“

Та мовчала і всесильна наука.

Мов хвилі одбою падала мужність людей, але знову зринало перед ними таємнеє Божеє слово: ніколи вам не дізнатись „навіщо й куди,“ і знову з захватом здіймали голову люде і рвались вперед, аби розгадати тайну, аби дізнатись „навіщо й куди?“

З того часу минуло багато віків, проте нерозгадана, невідома тайна, як і перше, вабить стурбоване серце людей. І серед першого поцілунку здіймається в душі чоловіка таємне і журливе питання: „навіщо й куди?“

І перед могучим отаманом людської громади встає серед кипучої його праці або пишної промови, сумне питання: „навіщо це все й куди?“ І в високих горах, де наводить астроном свої телескопи на тремтячі, блескучі порошинки в просторі—і розгортаються перед ним безмірні межі небес, і пливуть перед його очима величні, неосяжні світи,—і там астрономова рука безсило пада: він углядів не нову туманну пляму, а прочитав в безмірній далі суворі і гіркі слова: „навіщо твій поспіх й для чого.“ Ти однаково не дізнаєш ніколи: „навіщо це все й куди?“

Минає кипуче життя, і нерухомий лежить чоловік на смертельному ложі. Гаснуть останні іскри життя, і згадує він свою боротьбу, свої муки і з холонучих уст гірко злітає в останнє: „навіщо й куди?“

А блискучі комети й планиди линуть і пливуть й досі в безкраїм просторі і несуть безсмертні Господні слова: „ви не дізнаєтесь ніколи, ніколи—навіщо й куди!“

# II Приложеніе.

## *Образцы изъ произведеній народной словесности.*

### Колядки и щедривки.

А в пана Івана золота верба,
А на тій вербі золота кора,
А на тій вербі рожеві квіти.
Ой то ж не верба—Йванова жона;
Ой то ж не кора—то ненька стара;
Ой то ж не квіти—то Йванові діти.

* * *

Помагай Бог тобі, пане хазяїну!
святий вечір!
Пане хазяїну, славний пахарю!
Застилай столи, клади пироги:
Будуть у тебе славнії гості.
Первії гості,—святее Рожество,
Другії гості—святее Василля,
Третії гості—Іван Хреститель.
Святее Рожество службу служило,
Святее Василля свічи світило,
Іван Хреститель, сам Бог Спаситель.
Ми сього дому не забуваєм,
С святим Рожеством поздоровляєм.
Да бувай же здоров, пане хазяїну,
Да не сам с собою—с своєю жоною!
Да сії ж святки святкуй же здоров,
Одні провожай, других дожидай!

* * *

Ой шумить, гуде, дубровою йде,
святий вечір!
Яра пчілочка діточок веде.
Веде, веде да й питаеться:
Де будем, дітки, зиму зимувать,
Зиму зимувать, літо літувать?
У пана Василя, у його саду:
У його саду новії уллі.
Сідайте дітки, по нових уллях,
А я, старая, на старім сяду.
Носіте, дітки, медки—солодкі,
А я, старая, жовтії воски,
Ми ж тебе, пане Василю, не знаважаєм,

* * *

З святим вечором поздоровляєм,
Із Сусом Христом, с святим Рожеством,
Із милим Богом, із усім родом
Добрий вечір;

* * *

Прийшли ми, кумо, колядувати
до тебе:
Ой кажуть люде,—хороші сини
у тебе.
—А мої сини у чистому полі,
Борсй борсають, рої збірають.
Пошли ж їм, Боже, рої частії,
Рої частії й меди густії.

* * *

У саду, в саду розонька цвіла
Святий вечір!
Пішла Катречка розочки щипати,
Вирвала віточку, приложила к личеньку:
Коли б я такая, як роза сяя:
Не пішла б же я та й за пахаря,
А пішла б же я за діякона,
Бо за пахарем рано вставати,
Рано вставати, житечко жати;
За діяконом пізно вставати,
Пізно вставати, книжки читати.
Ми ж тебе, Катречко, не знаважаєм,
З святим вечором поздоровляєм!
Добрий вечір!

* * *

Я панночка маленька,
В мене платечко рябеньке,

Башмачки козлові,
Будьте с празником здорові!
Я ще не знаю ні аз ні буки—
Дайте мені червінчика в руки.

* * *

В сьому дворку, як у вінку
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Там господар, як виноград,
Там господиня, як калина,
Його сини, як соколи,
Її дочки, як панночки:
По саду ходили, сад садили
Сад садили, сад поливали.
Рости, саду, вишший мене,
Вишший мене, кращий мене.
Древо високе, листом широке,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

А на тому дереві сидить сизий орел,
А по під деревом пан Платонко ходить,
Пан Платонко ходить, лучок натягає,
Лучок натягає, да й орла стріляє,
„Не стріляй мене, пане Платонку,
Я тобі, пане, у пригоді стану:
Висватаю дівчиноньку, білого царя царівночку.

* * *

Вибіг козелець
Із нових сінець,
Наставив пушку:
„Дайте пампушку!“
Наставив рожок:
„Дайте пирожок!“
Наставив жменьку:
„Дайте копійку!?

* * *

## Веснянки.

Весна, весна—днем красна
Шо ти нам, весна, принесла?
—Я вам принесла літечко,
Ще й зеленеє житечко
А вам, дівчатка, по вінку
Із хрещатого барвінку,
А тобі, діду, ковіньку,
Щоб ти її мав до віку.

* * *

Ви комарі, ви комарики мої!
За що, за що ви кусаєте мене?
Що у мене та головонька болить,
Од головки біле личенько горить,
Шо нікому головоньки звеселить.
Звеселю я головоньку та сама:
Ой піду я в зеленесенький садок,
Зірву, зірву біло-розовий цвіток,
Зів'ю, зів'ю на головоньку вінок,
Сама піду погуляю у танок.

## Свадебныя.

Оддаєш мене, мій батеньку,
І сам же ти не знаєш,
І доленьки не вгадаєш.
—Не Бог же я, моя доню,
Щоб я вгадав твою долю.
Да проси дитя моє,
Да сама ж ти Бога,
Молись, дитя моє,
Да сама ж ти Богу,
Щоб Бог тобі дав
Щасливую долю.

* * *

Шлеться зоря до місяця
Да рано, рано да ранесенько:
„Ти, місяцю ясний,
Да не зіходь же поперед зорі,
Ізійдемо ж ми обоє разом,
Освітимо й небо й землю,
Звіри у полі, купці в дорозі“
А Хведірко до Химочки:
„Ти ж, Химочко, моя дружиночко,
Да не сідай же ти на посад поперед мене,
Посядемо ж ми да обоє разом,
Звеселімо ж ми отця й неньку“.

* * *

Чи не жаль тобі, дівко Галочко,
Матінки покидати?
Що у тебе ненька сильно старенька,
Ще й до того жалібненька?
Раненько встає, тебе не будить,
Сама по водицю йде.
Не повні відра води набірала,

Слізоньками доливала.
З ким зустринеться, все розмовляє
І Галочку споминає:
„Годувала дочку, годувала дочку
Як голуб голубочку;
Дала од себе, щоб не була в мене“.
Жалуй, жалуй, ненько моя
Жалуй та й не лай,
У чужую сторононьку
Заміж не давай!
Бо чужая сторононька
Без вітру шумить,
Чужий батько, чужа мати
Не б'є та й болить;
А як вийде за ворота
Та й стане судить,—
Що чужая та дитина
Не хоче робить,
А як піде по водицю
То й ходячи спить.
А рідний батько, рідна мати
Поб'є й не болить,
А як вийде за ворота,
Та й стане хвалить:
Моя дочка робітничка
Вміє все робить,
А як іде на водицю,
То й бігом біжить.

* * *

Зажурилася перепелочка:
„Бідна моя та головонька,
Що я рано із вирію вийшла,
Ніде мені сісти одпочити,
Ніде мені гніздечко ізвити,
Що по горах та сніги лежать,
По долинах та води стоять“.
Обізвался та соловеїчко:
„Не журися перепелочко!
Єсть у мене аж три садочки,
Та й усі три та й вишневиї:
В однім буде сісти одпочити,
У другому—гніздечко ізвити,
А у третім—діток виводити“.

---

## Думы.

### Маруся Богуславка.

Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця камяная.
Що у тій-то темниці пробувало сім сот козаків,
Бідних невольників.
То вже тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного в вічі собі не видають.
То до їх дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Прихождає,
Словами промовляє:
„Гей козаки;
Ви, бідниї невольники!
Угадайте, що в нашій землі Християнській за день тепера?“
Що тоді бідниї невольники зачували,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку
По річах познавали,
Словами промовляли:
„Гей дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко?
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі Християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм.
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі Християнській за день тепера“
Тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачуває,
До козаків словами промовляє:
„Ой козаки,
Ви, бідниї невольники!
Що сьогодня у нашій землі Християнській Великодная субота,
А завтра святий празник, роковий день Великдень.“
То тоді ті козаки теє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:

„Та бодай ти, дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Великдень сказала!“
То тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачувала,
Словами промовляла:
„Ой козаки,
Ви, бідні́ї невольники!
Та не лайте мене, не проклинайте;
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від́їжджати,
То буде мені, дівці бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключи віддавати:
То буду я до темниці прихождати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати“.
То на святий празник, роковий день Велик-день,
Став пан турецький до мечеті від́їжджати,
Став дівці бранці
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключи віддавати.
Тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає—
До темниці прихождає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
„Ой козаки,
Ви, бідні́ї невольники!
Кажу я вам, добре дбайте,
В городи Християнські утікайте;
Тількі прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає;
Гуртів, великих маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збірає,
Та нехай мене, дівки бранки,
Марусі попівни Богуславки,
З неволі не викупає;
Бо вже я потурчилась, побусурменилась,
Для роскоші турецької,
Для лакомства нещастного!“
Ой, визволи, Боже, нас всіх бідних невольників,
З тяжкої неволі
З віри бусурменської
На ясні зорі,
На тихі води
У край веселий
У мир хрещений!
Вислухай, Боже, у прозьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

---

## Олексій Попович.

На Чорному морі,
На білому камені
Ясненький сокіл
Жалібно квилить-проквиляє,
Смутно себе має,
На Чорнеє море
Спильна поглядає.
Що на Чорному морю
Недобре ся починає,
Що на небі усі зорі потьмарило,
Половину місяца в хмари вступило.
А із низу буйний вітер повіває,
А по Чорному морю
Супротивна хвиля вставає,
Судна козацькі на три части розбиває.
Одну часть взяло—
В землю Агарську занесло,
Другу часть гирло Дунайське пожерло,
А третя—де ся має?
В Чорному морю потопає.
При тій части був
Грицько Зборовський
Отаман Кошовий Запорожський,
Той по судну похожає,
Словами промовляє:
„Хтось між нами, панове,
Великий гріх на собі має,

Щось дуже злая хуртовина на
нас налягає.
Сповідайтесь, панове,
Милосердному Богу,
Чорному морю
І мені, Отаманові Кошовому;
В чорне море впадіте,
Війська козацького не губіте!“
То козаки теє зачували,
Усі замовчали,
Бо в гріхах себе не знавали.
Тільки обізвався писарь військовий,
Козак лейстровий,
Пирятинський Попович Олексій:
„Добре ви, братця, вчините,
Мене самого візьміте,
Мені чорною китайкою очі зав'яжіте,
До шиї білий камінь причепіте,
Тай у Чорнеє море зіпхніте!
Нехай буду один погибати,
Козацького війська незбавляти!“
То казаки теє зачували,
До Олексія Поповича промовляли:
„Ти ж Святеє Письмо в руки береш,
Читаєш,
Нас, простих людей,
На все добре наставляєш,
Як же ти найбільше од нас на
собі гріхів маєш?“
Олексій Попович промовляє:
„Хоча Святеє Письмо я читаю,
Вас, простих людей,
На все добре наставляю,
А сам я недобре починаю.
Як я із города Пирятина, панове,
виступав,
Опрощення з пан-отцем і пані-маткою не брав,
І на старшого брата великий
гнів покладав
І близьких сусідів
Хліба й соли безневинно збавляв.
Діти малії,
Вдови старії
Стременем в груди штовхав,
Безпечно по вулицях конем гуляв,
Против церкви, дому Божого проїжжав,
Шапки з себе не знімав,
Хреста на себе не клав.
За те, я панове, великий гріх
маю,
Тепер погибаю!
Не єсть се, панове,
По Чорному морю хвиля вставає,
А єсть се—мене отцева й материна молитва карає!
Коли б мене сяя
Хуртовина злая
В морі не втопила,
Од смерти молитва боронила,—
То знав би я батька й матір шанувати,
Поважати,
То знав би я старшого брата
За рідного батька почитати
І сестру рідненьку за неньку у
себе мати!“
То як став Попович Олексій
Гріхи свої сповідати,
То стала злая хуртовина
По Чорному морю стихати,
Судна козацькі до-гори, як руками підіймала,
До Тендри-острова прибивала.
То всі тоді козаки дивом дивували,
Що по якому Чорному морю,
По бистрій хвилі потопали,
А ні одного козака з межи війська
не втеряли!
От же тоді Олексій Попович
Із судна вихожає,
На чердак виступає,
Бере Святеє Письмо в руки, читає,
Усіх простих людей на все добре
научає,
До козаків промовляє:
„От—тим-бо-то, панове,
Треба людей поважати,
Пан-отця й пані-матку добре шанувати;
Бо котрий чоловік теє уробляє,
По вік той щастя собі має,
Смертельний меч того минає,
Батькова й матчина молитва зо
дна моря виймає,
Од гріхів смертельних душу одкупляє,
На полі й на морі на поміч помагає!

## Мати-удова і три сини.

Ой як на славній Україні,
Та славнім городі у Крилові,
Там жила стара жона удова
І мала в себе три сини,
Як ясні соколи.
З малих літ до великого зросту
Кохала-годувала,
Чужим рукам на потирання не
давала
Слави-пам'яти сподівалась.
Скоро сини поросли,
Усі три до розуму дійшли,
Усі три коні посідлали
І на ринок Крилівський гулять
поїзжали.
По ринку Крилівському проїз-
жали.
Ні доброго, ні худого не вбачали,
У домівку приїзжали,
Матку стареньку з двора виго-
нили:
„Іди ти мати,
Де-инде пробувати,
Хліба-соли спокійно вживати,
Бо будуть, мати,
В нас жинки молодії,
Дітки малії,
Будуть тобі докучати,
Будеш ти їх проклинати, —
Ой не будуть вони щастя й долі
собі мати.
То ти йди де-инде пробувати,
Хліба-соли спокійно вживати".
То мати се зачуває,
Іде з двора, спотикається,
За сльозами світу Божого не
вбачає,
Синів своїх клене-проклинає:
„Бодай-же вас, сини мої, бідні
вдовиченки, у полі
Побило одразу три недолі:
Щоб вас перва доля побила—
Щоб Бог хліба не вродив;
А друга щоб доля побила—
Щоб не стали вас люде знати,
Добрим словом покликати;
Третя доля щоб побила—
Щоб ви у своїй домівці щастя
й долі не мали!"
То десь узявся близький сусіда,
Матку стареньку з землі підіймає,
Хустку свою з кешені виймає,
Вдові старій сльози витирає
„Іди ти, мати,
До мене пробувати,
Хліба-соли спокійно вживати.
Будеш ти нас на все добре нав-
чати,
Будем ми тебе шанувати й по-
важати".
То мати йде, спотикається
За сльозами світу Божого не
вбачає,
А син сидить найменьший,
У кватирку поглядає,
Із матки старенької насміхається
„Ой дивіться", каже, „братця:
Либонь-же наша мати стара
Поперед нас у шинку пробувала,
Добру горілку попивала:
Не дурно йде, спотикається,
Під плечем пляшку несе, або,
може, й другу".
То живут сини год,
Або й два, або й три...
Зараз їм Бог погодив—
У полі хліб не вродив.
Зараз друга їх доля побила—
Не стали їх люде знати,
Добрим словом покликати.
Третя доля їх побила—
Ой не стали вони в домівці
З молодими жінками щастя й
долі собі мати
То в неділю рано-пораненьку,
Не буйні вітри шуміли,
Не дрібні дощики накрапали,
Як бідні вдовиченькі в своєму
дворі гомоніли:
„Ходімо, каже, ми, братья, у чу-
жий двір,
Та упадемо матері старенькій
крижем до ніг;
Поки ми матір свою поважали,
Поти нам Бог годив;
А не стали ми матки старенької
знати,
Зараз нас перва доля побила—
Бог хліба не вродив;
А друга доля нас побила—
Не стали нас люде знати
І добрим словом покликати;
Третя доля нас побила—
Не стали ми в домівці

З молодими жінками щастя й
долі собі мати
То йди ти, мати,
До нас прибувати,
Спокійно хліба-соли вживати.
Ми своїх будем жінок научати,
Щоб мали вони тебе шанувати",
То мати стара, ой, до Бога руки
здіймає:
„Ой не услишай, Господи, клятьби моєї,
Що я своїх синів кляла-проклинала:
У своїй голові велике пересердіє мала!"
Зараз їм Бог погодив—
У полі хліб уродив.
Зараз їх стали люде знати,
Добрим словом покликати
Стали вони в домівці
Щастя й долю собі мати.
Тоді-ж то вони один до одного
Стиха словами промовляли:
„Гляньте браття!
Правда Святе Письмо
Свідчить-висвідчає,
Що котрий чоловік
Батька-матір шануе-поважає,
Тому Бог на всякий час помогає!
То так, панове-братця,
Годиться батька-матір поважати,
До смерти шанувати!

---

## Сестра і брат.

Ой у неділю рано-пораненьку,
Ой то ранніми зорями,
То не сива зозулька закувала,
То не дрібна пташка щебетала,
Як сестра до брата на чужу чужину
Добрим здоров'ям покланялася;
Ой кватирочку одчиняла,
Словами промовляла,
Сльозами ридала:
„Братику мій рідний,
Як голубонько сизий!
Прибудь ти до мене,
Одвідай ти мене.
На чужій чужині,
При злій хуртовині,
При нещасливій годині".
„Сестро", каже, „мила,
Родино сердешна!
Не можу я до тебе прибувати:
Я проживаю за темними лугами,
За широкими полями,
За бистрими ріками".
„Братіку милий,
Як голубонько сизий!
Прибудь-же ти до мене:
Темнії луженьки ясненьким соколеньком перелети,
Широкії поля малим-невеликим перепелоньком перейди,
Бистрії річеньки й озера білим лебедоньком перепливи,
Сядь-нади у моєму дворі сивим голубоньком,
Головку схили,
Жалібненько загуди.
Нехай я буду вихожати,
Ой по голосу пізнавати,
Родиною сердешноюназивати
І на хліб-на сіль закликати,
І на здоров'я тебе, брате,
Буду питати".
„Сестро", каже, „мила,
Родино сердешна!
Ой сподівайся мене тоді в гості,
Як будуть о Петрі бистрії рікиозера замерзати,
Об Різдві калина в лузі процвітати.
Піди ти, сестро, до тихого Дунаю,
Візьми ти, сестро, піску у білу ручку,
Посій ти, сестро, на каміню:
Коли буде той пісок
На білому каміню зіхожати,
Синім цвітом процвітати,
Хрещатим барвінком біленький камінь устилати,
Усякими квітками закрашати,
Тоді, сестро, буду до тебе в гості прибувати,
Твого життя при бідности доглядати".
„Братіку", каже, „милий,
Як голубонько сизий!
Не тепер я на ногах стала,
Од старих людей приповісти такої не чувала,

Щоб о Петрі бисгрії ріки-озера замерзали,
Щоб о Різдві калина в лузі процвітала,
Щоб жовтий пісок на білому камені зіхожав,
Щоб синім цвітом процвітати,
Хрещатим барвінком біленький камінь устилати,
Усякими квітками закрашати:
А мабуть, братіку,
Тебе до віку не сподівати!
Як на празник хвалебен люде до церкви йдуть,
Як бжілки гудуть,
Чужі братіки зіхожаються,
Брат із братом,
Сват із сватом,
Кум із кумом,
Сестра з сестрою,
Одно з одним схожається
І празником хвалебним поздоровляється,
А мене плече з плечем,
Пола з полою торкає
І в вічі не видає!
Ой як у нашого батька та матері
Пили та їдали,
Тоді нас і куми й побратими добре знали,
А як прийшла недобра година,
Оддуралась нас близькая й далекая,
Вся названая, сердешная родина!
Тяжко", каже, „братіку!...
Як птиці пернатій
В чистім полі без древа ночувати,
Як тяжко та важко
Живій рибі без води проживати,
Як тяжко та важко
Білий камінь з сирої землі проти себе ізняти,—
Ой так тяжко та важко
На чужій чужині без кревної родини помірати!"

---

## Сказки.

### Летючий Корабель.

Був собі дід і баба, а у них було три сини: два розумних, а третій дурний. Розумних же вони й жалують, баба їм що-неділі білі сорочки дає, а дурника всі лають, сміються з нього—а він знай на печі в просі у чорній сорочці, без штанців... Як дадуть, то й їсть; а ні,—то він і голодує. Аж от прийшла чутка, що так і так: прилетів такий царський указ, щоб зібралися до царя на обід, і хто построїть такий корабель, щоб літав, і приїде на тім кораблі, за того царь дочку оддає. Розумні брати й радяться „Піти-б то, може там де наше щастя закотилося!" Порадились, просяться у батька та в матері: „Підем ми, кажуть, до царя на обід: загубить нічого не загубимо, а може там де наше щастя закотилося!" Батько їх умовляє, мати їх умовляє... ні! „Підем, та й годі! Благословіть нас на дорогу".—Старі—нічого робить,—взяли поблагословили їх на дорогу, баба надавала їм білих паляниць, спекла порося пляшку горілки дала,—пішли вони.

А дурень сидить на печі, та й собі проситься: „Піду, каже, й я туди, куди брати пішли!"—„Куди ти, дурню, підеш? каже мати, там тебе і вовки з'їдять!"—„Ні, каже, не з'їдять: піду! „Старі з його спершу сміялись, а то давай лаять. Так ні! Вони бачать, що з дурнем, мовляв, зробиш,—та й кажуть: „Ну йди, та щоб ти вже й не вертався і щоб не признавався, що ти наш і син." „Баба дала йому торбу, наклала туди чорного черствого хліба, пляшку води дала, і випровадила його з дому. Він і пішов.

Іде та йде,—коли зустрічає на дорозі діда. Такий сивий дідуган, борода зовсім біла аж до поясу! „Здорові, діду!"—„Здоров сину!"—„Куди йдете діду?"—А той каже: —„Хожу по світу: з біди людей виручаю. А ти куди?"—„До царя на обід."—Хіба ти, пита дід, умієш зробить такий корабель, щоб сам літав?"—„Ні, каже, не вмію!"—„То

й чого ж ти йдеш?“—„А Бог його знає, каже, чого! загубить—не загублю, а може там де моє щастя закотилося.“—„Сідай же, каже, та спочинеш трохи, пополуднуєм.—Виймай, що там у тебе в торбі!—„Е, дідусю, нема тут нічого,—самий чорствий хліб, що ви й не вкусите“.—„Нічого,—виймай!“—От дурень виймає—аж з того чорного хліба та такі стали паляниці білі, що він зроду і не їв таких: сказано, як у панів.—„Ну, що ж,—каже дід, як його не пивши, полуднувать? Чи немає там у тебе в торбі горілки?“—„Де б то вона у мене взялась! Є тільки води пляшка!“—„Виймай!“ каже. Він виняв, покоштував—аж там така горілка стала!—„От, бач, каже дід: як Бог дурнів жалує!“

От вони розіслали свитки на траві, посідали—давай полуднувать. Пополуднували гарненько, подякував дід дурневі за хліб, за горілку, та й каже: „Ну, слухай сину: іди ж тепер ти в ліс та підійди до дерева та перехрестись тричі і вдарь сокирою в дерево, а сам мерщій падай ниць і лежи—аж поки тебе хто не розбудить;—тоді, каже, тобі корабель построїться, а ти сідай на нього й лети, куди тобі треба, по дорозі бери, кого б там не стрів.“ Дурень подякував дідові й розпрощалися: дід пішов своєю дорогою, а дурень пішов у ліс.

От увійшов у ліс, підійшов до дерева, цюкнув сокирою, упав ниць—та й заснув. Спав—спав... Коли це за який там час чує хтось його будить: „Уставай, вже твоє щастя поспіло,—вставай!“ Дурень прокинувсь; коли гляне—аж стоїть корабель: сам золотий, щогли срібні, а паруси шовкові так і понадимались... тільки летіть!—От він, не довго думавши, сів на корабель,—той корабель знявся й полетів.. Як полетів та й полетів нижче неба, вище землі,—й оком не зглянеш.

Летів-летів, коли дивиться: припав чоловік на шляху до землі вухом та й слуха. Він і гукнув „Здорові дядьку!“—„Здоров небоже!“—Що ви робите?—„Слухаю, каже чи вже позбіралась до царя на обід люде.“—„А хіба ви туди йдете?“—„Туди“—„Сідайте зо мною, я вас підвезу.“ Той і сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік шляхом—одна нога за ухо прив'язана, а на одній скаче.—„Здорові дядьку!“—„Здоров небоже!“—„Чого ви на одній нозі скачете?“—„Того, каже, коли б я одв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив... А я, каже, не хочу...“—„Куди ж ви йдете?—„До царя на обід“—„Сідайте з нами.“ „Добре“. Той сів; знов полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: стоїть на дорозі стрілець і приціляється з лука, а ніґде не видно ні птиці, нічого. Він крикнув. „Здорові, дядьку! Куди ви цілитеся, що не видно ні птиці, нічого?“—„То що не видно?... то вам не видно, а мені видно!..—„Де ви її бачите?“—Ет! каже; там, за сто миль, сидить на сухій грушці!“—Сідайте з нами!“. Він і сів; полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік і несе за спиною повен мішок хліба. Здорові, дядьку!“—„Здоров!“ „Куди ви йдете?“ „Іду, каже, добувати на обід хліба.“—„Та у вас і так повен мішок!“—„Що тут цього хліба! мені й на один раз поснідать не стане“.—„Сідайте з нами!“—„Добре“.—Сів і той:—полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: ходить чоловік коло озера, мов чогось шукає: „Здорові, дядьку!“—„Здоров!“—„Чого ви тут ходите?“—„Пить, каже, хочеться, та ніяк води не знайду“—„Та перед вами ж цілісеньке озеро,—чому ви не п'єте“—„Ет, що тут цієї води! мені й на один ковток не стане...“—„Так сідайте з нами!“—„Добре“—Він сів,—полетіли.

Летіли-летіли, коли глянуть-аж іде чоловік у село і несе куль соломи. „Здорові, дядьку! Куди це несете солому?“ „У село“, каже. Өтто! хіба в селі нема соломи?“—„Є, говорить, та не така!“—„А хіба це яка?“ „А така, каже що яке б душне літо не було, а тільки розкидай цю солому, то зараз, де не візьметься мороз і сніг.“—„Сідайте з нами!“—Той сів, і полетіли далі.

Летіли-летіли, коли дивляться: іде чоловік у ліс і несе в'язку дров за плечима. „Здоров, дядьку!“—„Здоров!»—„Куди ви дрова несете?“—„У ліс“.—„Отто! хіба в лісі нема дров?“—„Чому нема? Є, говорить, та не такі“.—„А які ж?“ „Там, каже, прості, а не такі, що як тільки роскидав їх,—так зараз, де не візьметься, військо перед тобою“.—„Сідайте з нами!“ І той згодився—сів, тай полетіли.

Чи довго вони летіли, чи не довго, а прилітають до царя на обід. А там серед двору столи поставляні, понакривані, бочки меду та горілки повикочувані; пий, душа, їж, душа, чого забажаєш! А людей сказано-півцарства зійшлось: і старі, і малі, і пани, і багаті, і старці убогі. Як на ярмарку. Дурень прилетів з товариством на тім кораблі, спустився у царя перед вікнами, повиходили вони з корабля й пішли обідать.

Царь дивиться в вікно—аж щось прилетіло на золотім кораблі. Він лакеєві й каже: „Піди спитай, хто там золотим кораблем прилетів!“ Лакей пішов, подивився,—приходить до царя. „Якась, каже, мужва обідрана“! Царь не вірить. „Як, каже, можна, щоб мужики на золотім кораблі прилетіли! Ти, мабуть, не допитався“. Взяв та й пішов сам між люде.—„Хто пита, тут на цім кораблі прилетів?“ Дурень виступив: „Я, каже!“ Царь як подивився, що у нього свиточка—латка на латці, штанці—коліна повилазили,—то аж за голову взявся: „Як таки, щоб я свою дитину та за такого холопа видав!“—Що його робить? і давай йому загадки загадувать.

„Піди, каже на лакея, скажи йому, що хоч він і на кораблі прилетів, а як не добуде води живучої й цілющої, поки люде пообідають,—то не то царівни не оддам, а оце меч—а йому голова з плеч!“—Лакей і пішов. А слухало і підслухав, що царь казав, та й розказав дурневі. Дурень сидить на лаві (такі лави кругом столів пороблено) та й журиться: не їсть, не п'є. Скороход побачив: „Чому ти, пита, не їси!“—„Де вже мені їсти!... і в пельку не йде...“ І розказав —так і так: „Загадав мені царь, щоб я, поки люде пообідають, добув води живучої й цілющої... Як я її добуду?“—„Не журись! Я тобі достану“.—„Ну, гляди!“.

Приходить лакей, дає йому царський приказ; а він уже давно знає, як і що. „Скажи, говорить, що принесу!“—От лакей і пішов. А скороход одвязав ногу од уха, та як махнув—так в одну мить і набрав води живучої й цілющої. Набрав, утомивсь...“ Ще, дума, поки обід вернуся, а тепер сяду під млином—одпочину трохи“.—Сів та й заснув. Люде уже обід кінчають, а його нема. Дурень сидить ні живий ні мертвий. „Пропав!“ думає. Слухало взяв, приставив до землі ухо—давай слухать. Слухав—слухав: „Не журись! каже, під млином спить, вражий син!“—Що ж ми будем тепер робить? каже дурень: як-би його збудить?“ А стрілець каже: „Не бійся: я збужу!“— От, як нап'яв лук, як стрельне—як торохне стріла в млин, аж тріски полетіли... Скороход прокинувсь—мерщій туди, люде обід тільки що кінчають, а він приносить ту воду.

Царь, що робить? ну загадувать другу загадку: „Піди, каже, на лакея, скажи йому: як з'їсть з своїм товариством за одним разом шість пар волів жарених і сорок пічок хліба, тоді, каже, оддам мою дитину за нього; а не з'їсть—то от: мій меч—а йому голова з плеч!“—Слухало й підслухав та й розказав дурневі. „Що ж мені тепер робити? я й одного хліба не зьім!“ каже дурень та й знов зажуривсь—аж плаче. А об'їдайло й каже:—Не плачь, я за вас всіх поїм, і ще буде й трохи.“—Приходить лакей: так і так. „Добре, каже, нехай дають!“— От нажарили дванадцять биків, напекли сорок пічок хліба. Об'їдайло як зачав їсти—уже до чиста поїв, ще й просить: „Ех, говорить, мало! хоч би ще трошки дали“...

Царь бачить що він такий—знову загадав загадку: щоб сорок сорокових кухов води випили за одним духом і сорок сорокових кухов вина,—„а не вип'є:—мій меч—йому голова з плеч!“—Слухало підслухав—розказав; дурень плаче. „Не плачь!“—каже обпивайло: „я, каже, сам вип'ю, ще й трохи буде“.—От викотили їм по сорок сорокових води й вина; обпивайло як узяв пить: усі до каплі видув, ще й підсміює. „Ех, говорить. мало! хоч би ще трохи—ще б випив“

Потім того царь бачить, що нічого з ним не вдіє, та дума: „Треба його, вражого сина, з світа звести, а то він мою дитину запакує!„—От і посилає до дурня лакея. „Піди скажи, що казав царь, щоб перед вінцем у баню сходив“. А другому лакеєві загадує, щоб пішов сказав, щоб баню чугунну напалили: „Там він сякий-такий зжариться!“ Грубник натопив баню—так і пале: самого чорта, мовляв, можна зжарить!—Сказали дурневі. От він іде в баню, а за ним слідком іде морозько з соломою Тілько що ввійшли вони в баню аж такий жар, що не можна! Морозько розкинув солому—і одразу так стало холодно, що дурень насилу облився, та швидче на піч, та там і заснув,—бо намерзся таки добре!— Вранці одчиняють баню, думають—тільки з його попілець зоставсь,— аж він лежить на печі; вони його і збудили: „Оце, каже як я міцно спав!“ Тай пішов з бані.

Доложили царю, що так, мов, і так; на печі спав, і в бані так холодно, наче цілу зіму не топлено. Царь засмутився дуже що його робить? Думав-думав-думав... „Ну, каже, як достане мені на ранок полк війська, то вже дам свою дочку за його, а не достане, то от: мій меч—йому голова з плеч!“ А сам дума: „Де таки простому мужикові полк війська добуть? Я царь, та й то!.“ „От і оддав приказ. Слухало й підслухав—і розказав дурневі. Дурень знову сидить та й плаче: „Що мені тепер робить на світі? де я того війська добуду?“ Іде на корабель, та до товариства: „Ой, виручить, братця! виручали не один раз з біди, і тепер виручить! А то—пропав я на світі!..“—„Не плач! каже той, що ніс дрова; я тебе виручу.“—Приходить слуга: „Казав, каже, царь, як поставиш на завтра на ранок, цілий полк війська,— тоді твоя царівна!“ „Добре. зроблю! каже дурень. Тільки, каже, скажи царю, як не оддасть ще й тепер, то я його войноюповоюю й силою царівну візьму.

У ночі повів товариш дурня в поле й поніс з собою в'язку дров. Як став ті дрова розкидать, як став розкидать,—то що кине— то й человік, що кине—то й чоловік,—і такого війська набралось, Господи! На ранок прокидається царь—аж чує: грають. Він пита: „Що там так рано грає?“—„То, кажуть, той своє військо муштрує, що на золотім кораблі прилетів.“ Царь тоді бачить, що нічого,—та звелів його покликать до себе.

Приходить лакей, просить. А дурень такий став, що його й не пізнаєш: одежа на ньому так і сяє: шапочка рогата золота, а сам такий гарний, що Боже!—Веде він своє військо, сам на воронім коню попереду, за ним старшина... Підступив під дворець: „Стій!“ крикнув. Військо у лаву стало—як перемите! Він пішов у дворець; царь його обнімає, цілує: „Сідай, мій зятю, любий!“ Вийшла й царівна; як побачила—аж засміялась: який у неї гарний чоловік буде!—От їх швидко й повінчали, такий бенкет задали, що аж до неба дим пішов, та на хмарі й зупинивсь; а я з того бенкету йшов, та якось на ту хмару й задививсь—та й упав; як упав: то аж тут став; а ви просите казки,—так я оце й сказав, ні довго, ні коротко: як од мене та до вас. Ще б сказав, та не вмію.

---

## Лев та щука.

Раз підійшов лев до річки да-й дивиться в воду; а щука плеснула хвостом да й поточилась на дно, а далі виплила да-й каже: „Я думала, що чоловік, да-й злякалась; аж це лев“.—Хіба чоловік страшніший за мене? Все мене боїться, а чоловіка я ще не бачив, що воно за птиця. Де-б я його побачив? „О, так іди та-й іди полем, то-й побачиш“. Пішов лев. Стрічає хлопця: „Чи ти чоловік“?—Ні, ще не чоловік; буду колись чоловіком. „Ну, нн треба-ж мені тебе“. Іде та-й іде, стрічає старого діда и питає: „Чи ти чоловік?“—Ні, не чоловік; був колись чоловіком, а тепер вже дід. Пішов лев далі, стрічає козака спорядженого на войну зо всіми припасами, на коні верхом, и питає: „Чи ти чоловік“?—Чоловік, каже козак. „Ну, дак я тебе з'їм“. Козак, не довго думавши, виймає пистоль; тріс його межи очи, так що лев трохи не впав. Лев став да-й дивиться; а козак подививсь на його та-й поїхав своєю дорогою. Пішов тоді лев до річки. Виплила до його щука да-й пита: „А що, бачив чоловіка“„—Бачив, каже лев. „Що ж він тобі казав“?—Нічого, тілько плюнув межи очи, так-що я в силу їх розчухав.

# Оглавленіе.